

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Куявський університет у Влоцлавеку
Видавничий дім «Гельветика»
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

VI Міжнародна науково-практична конференція

ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

18 – 20 листопада 2022 року

с. Світязь Шацького району Волинської області

Львів – Торунь
Liha-Pres
2022

УДК 378.046-021.64+378.245(477)(063)
Т66

Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції : матеріали
Т66 VI Міжнародної науково-практичної конференції, 18 – 20 листопада 2022 р.,
с. Світязь Шацького району Волинської області. – Львів – Торунь : Liha-Pres,
2022. – 128 с.

ISBN 978-966-397-267-1

У збірнику представлено матеріали VI Міжнародної науково-практичної
конференції «Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції»
(18 – 20 листопада 2022 року, с. Світязь Шацького району Волинської області).

УДК 378.046-021.64+378.245(477)(063)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022

© Куявський університет у Влоцлавеку, 2022

ISBN 978-966-397-267-1

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2022

3MICT

Tendencies in scientific training of students of the third level of higher education in Ukraine: legal support. Achieving the sustainable development goals Aristova I. V.	6
Training of Doctors of Philosophy of legal profile in the conditions of martial state: the experience of ZVO with specific learning conditions Babenko A. M.	9
The scientific research activity of the postgraduate students under martial law in Ukraine (on the example of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine) Batyrgareieva V. S.	12
Training of Doctors of Philosophy in the specialty «281. Public Management and Administration» at the National Technical University «Dnipro Polytechnic» in the conditions of war Borodin Ye. I., Lipovska N. A.	16
Priority Areas of Cultural and Educational Integration of Ukraine into the European Union Vasylyshyna N. M.	19
Basic principles of planning and organization of independent work of students of higher education in modern conditions Vasynova N. S.	24
Conceptualization tendencies of combat trauma in Ukrainian psychology Volkov K. M.	27
Priorities of higher education development in Ukraine Glushchenko Yu. A.	32
The main aspects of academic mobility in the conditions of martial law in Ukraine Gorsha O. V., Kulish S. O.	36
Higher school of Ukraine after the victory Hresko O.	39
Features of PhDs training in NAVS adjuncture (particularly during martial law) Drozd O. Yu.	42
Interaction with the environment as an objective factor in increasing the educational and financial potential of a higher education institution Deineha O. V., Deineha I. O., Androschuk I. M.	45

The problem of training scientific personnel for the innovative sphere in Ukraine Yermakova S. S.	51
Professional training of specialists in the dimension of new educational realities Ivanova O. S.	54
Problematic aspects of regulatory and legal support for the training of Doctors of Philosophy Ivanovska A. M., Ryzhuk I. V., Halus O. O.	57
Communication area of responsibility at the certificate report of third-level graduates higher education during martial status Ilnytska L. V.	62
The postgraduate study under martial law in Ukraine Kalinina A. V.	64
Methodology of the process of learning a foreign language by future specialists during war time Kartel T. M.	67
Institutional support in the training of the tourism specialists Koziichuk O. G.	69
The capacity of institutions of higher education to defend the dissertation of a candidate: regulatory and legal model, gaps in enforcement, and recommendations for unifying real guarantee Kolomoiets T. O.	74
Instructional Design Mode in war settings Laptinova Y. I.	77
Family as a factor of the formation of personalities' codependence Lymankina A. I.	79
Modern illustration in children's book publishing is without ideology, violence and war: in the creative work of artists of the Lviv National Academy of Arts Maiovets A. I.	81
Formation of knowledge in «Philosophy» as a mandatory component of fundamental classical university education and in «Philosophy of Science» for the preparation of Doctors of Philosophy (PhD) Marukhovska-Kartunova O. O.	89
Scientific substantiation of increasing aggregate resources of rural households in wartime conditions Pasichnyk Yurii	93

Restitution of cultural values in interstate relations: an interdisciplinary approach Prytuliuk V. Ye.	96
An information and analytical platform for supporting publishing activity as a tool for improving the quality of scientific research under martial law Prykhodniuk V. V., Gorborkov V. V.	98
Professional activity of participants in the educational process and researchers during the war Sardaryan K.	101
Military actions in Ukraine as a factor of influence on the quality of the training of specialists Smutchak Z. V.	103
A method of protecting scientific research data from attacks using social engineering algorithms Sobchuk V. V., Laptiev O. A., Sobchuk A. V., Laptiev S. O., Laptieva T. O.	107
Problematic issues of training of third-level education applicants in Ukraine Starinskyi M. V.	114
Reconstruction of modern Ukrainian education: destruction and challenges of war Strilchuk L. V.	116
The current state of training of doctors of philosophy at the third level of higher education Tesliuk I. O.	119
Academic mobility in the conditions of martial law Filipovych M. B.	121
Modern vectors of development of the principles of teaching clinical anatomy in the aspect of integration into practical medicine Sherehii A. A.	125

**TENDENCIES IN SCIENTIFIC TRAINING OF STUDENTS
OF THE THIRD LEVEL OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE:
LEGAL SUPPORT. ACHIEVING THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT GOALS**

**ТЕНДЕНЦІЇ НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ
ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЮРИДИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Aristova I. V.   Арістова І. В.

*Doctor of Laws, Professor,
Head of the Department
of Administrative and Information Law,
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine*

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри
адміністративного
та інформаційного права
Сумського національного аграрного
університету,
м. Суми, Україна*

Активізація обговорення у освітньо-науковому середовищі тенденцій підготовки здобувачів третього рівня вищої освіти в Україні обумовлена, на наш погляд, необхідністю формування зваженої стратегії подальшої розбудови національної системи вищої освіти з урахуванням нових викликів сьогодення, передусім умов військового стану. Зрозуміло, що виникає потреба у переосмисленні підходів щодо підготовки здобувачів як у освітній, так і науковій складовій цього процесу. У рамках цієї публікації акцентується увага на аналізі тенденцій здійснення наукової підготовки здобувачів третього рівня вищої освіти в Україні, базуючись на системному світорозумінні.

Проведений аналіз доктринальних досліджень, різноманітних міжнародних та національних нормативно-правових актів, досвіду підготовки здобувачів у країнах Європейського Союзу, провідних закладах вищої освіти України дозволив усвідомити важливість перетворення нашого світу у напрямку сталого розвитку, потребу здійснення дій та звершень під час підготовки здобувачів вищої освіти задля сталого розвитку. Слід зазначити, що власне (авторське) бачення орієнтування освітньо-наукової підготовки аспірантів у зазначеному напрямку вже знаходило своє висвітлення у відповідних публікаціях [1, 2]. Вважаємо за можливе акцентувати увагу на окремих положеннях зазначених публікацій, оскільки (враховуючи рівень Міжнародної науково-практичної конференції та склад учасників) важливо отримати

зворотній зв'язок з приводу запропонованих ініціатив і спільно їх обговорити.

Варто підкреслити, що, ґрунтуючись на положеннях Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722 [3], НАПрН України впроваджує політику щодо формування відповідних напрямів юридичних розвідок. Аналогічна ситуація щодо напрямів наукових досліджень спостерігається і в рішеннях інших Академій наук України. Відомо, що Україна (як і інші 193 держави-члени ООН) прийняло Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу. Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року № 70/1 [4], а також ініціювала розробку власного національного механізму, який сприятиме досягненню 17 Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР).

Зокрема, в Україні у 2019 році було затверджено Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [5], у якій було визначено 86 завдань національного розвитку, 172 індикатори (показники) для їх моніторингу, відповідні рекомендації. З огляду на змістовне наповнення ЦСР та завдань національного розвитку, невід'ємними складовими системи наукового забезпечення ЦСР в Україні постають [1]: управління та менеджмент; економічні науки; фінансові науки; екологічна наука; аграрна наука; юридична наука; комп'ютерні науки; технічні науки та ін.. Слід підкреслити, що окремі завдання можуть вимагати використання, наприклад, як лише юридичних інструментів, так і комплексного використання інструментів юридичної науки та комп'ютерних наук.

Попередній контент-аналіз [1] деяких завдань, індикаторів та рекомендацій, що закріплено у Національній доповіді [5] (на наявність юридичного трактування у безпосередній формі), дозволив з'ясувати наступне. Наприклад, для розв'язання завдання 2.1 «Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення» [5] рекомендовано «стимулювання створення малих господарств (площа до 50 га), зокрема сімейних ферм, через удосконалення правової бази...» [5] (йдеться про досягнення ЦСР № 2 – «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»). Для досягнення ЦСР № 3 (Міцне здоров'я та благополуччя) рекомендовано «створення законодавчої бази для функціонування нової системи фінансування охорони здоров'я, яка базуватиметься на принципах соціальної відповідальності, прозорості та соціально-економічної обґрунтованості» [5]. Зокрема, для досягнення ЦСР № 4 (Якісна освіта) існує рекомендація щодо «реформування освітньої галузі, що передбачає оновлення стандартів освіти» [5].

Очевидно, що ефективна реалізація зазначених вище завдань та рекомендацій потребує зваженого об'єднання зусиль науковців, які є

фахівцями з різних галузей національного права. Вважаємо, що усі завдання та рекомендації, що містяться у Національній доповіді [5], для свого вирішення потребують ґрунтовного аналізу щодо з'ясування місця кожної галузі науки (у тому числі і юридична галузь) та здійснення їх конструктивного об'єднаного внеску у досягнення ЦСР [1].

Пропонується для визначення місця та ролі юридичної науки у досягненні ЦСР наступний алгоритм дій [1]:

1. Визначення суспільних відносин, які потребують упорядкування за допомогою правових норм.

2. Аналіз характеру суспільних відносин (управлінські, трудові, майнові, інформаційні та ін.).

3. З'ясування рівня складності та структури суспільних відносин.

4. Пошук правових способів та засобів регулювання суспільних відносин, зважаючи на існуючий взаємозв'язок галузей права у системі національного права та тенденцію розвитку інформаційної концепції права в умовах інформаційного суспільства.

Проведені дослідження дозволили зробити певні висновки та рекомендації [1]:

1. Взаємопов'язаність Цілей сталого розвитку вимагає комплексних зусиль для їх досягнення.

2. Необхідно проведення міждисциплінарних наукових досліджень задля розв'язання завдань, визначених у Національній доповіді – Цілі сталого розвитку: Україна.

3. Юридична наука має визначити напрями та правові засоби свого ефективного внеску у створення комплексного міждисциплінарного механізму для досягнення Цілей сталого розвитку.

4. Галузі юридичної науки (конституційна, адміністративна, цивільна, екологічна, аграрна, трудова, інформаційна та ін.) повинні взаємодіяти між собою задля отримання інтегративного ефекту від правового регулювання різноманітних суспільних відносин, що виникають у процесі досягнення Цілей сталого розвитку.

5. Визначити теми юридичних науково-дослідних робіт та дисертаційних досліджень, виходячи із переліку завдань, закріплених у Національній доповіді – Цілі сталого розвитку: Україна.

Література:

1. Арістова І.В. Цілі сталого розвитку України як напрям наукових досліджень за спеціальністю 081 «Право». Матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Інновації в забезпеченні якості викладання навчальних дисциплін адміністративно-правового блоку та здійснення галузевих фахових наукових досліджень

у ЗВО в умовах воєнного стану» 21 липня – 25 серпня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 8-11.

2. Арістова І.В. Забезпечення якісної освіти як Ціль сталого розвитку України: роль освітньо-наукових програм за спеціальністю «Право». Матеріали щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів СНАУ, 26 квітня– 29 квітня 2022 р. м. Суми. С. 239-240.

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> (дата звернення: 25.10.2022).

4. Перетворення нашого світу. Порядок дений у галузі сталого розвитку на період до 2030 року: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70 /1 URL:<https://goo.su/g5Gu> (дата звернення: 25.10.2022).

5. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://goo.su/mcoIJДс> (дата звернення: 25.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/02>

TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY OF LEGAL PROFILE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE: THE EXPERIENCE OF ZVO WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

ПІДГОТОВКА ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Babenko A. M.   Бабенко А. М.

*Director of the Educational and Scientific
Institute of Law and Cybersecurity of the
Odessa State University of Internal Affairs,
Doctor of Law, Professor*

*директор навчально-наукового
інституту права та кібербезпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор*

За 30 років незалежності в Україні побудовано ефективну систему відомчої підготовки та перепідготовки кадрів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Такі кадри готуються для служби в органах внутрішніх справ, Національної поліції, а також у інших підрозділах, які виконують функції охорони держави, її кордонів та правопорядку у країні. Специфічною особливістю системи відомчої

підготовки кадрів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання є той факт, що вона характеризується потужною матеріально-технічною базою, унікальним науково-дослідним кадровим потенціалом, наявністю досвідченого науково-педагогічного персоналу. Відомча система підготовки кадрів розбудовувалася з урахуванням регіональних потреб країни, з пристосуванням для забезпечення правопорядку в умовах локальних та геополітичних змін, криміногенних загроз, викликів та ризиків. Випускники відомчої системи закладів вищої освіти МВС готують кадри, які, на відміну від цивільних ЗВО юридичного та правоохоронного профілю, готують випускників, які вже є адаптованими для вирішення конкретних практично орієнтованих на захист правопорядку завдань. Підготовка та перепідготовка кадрів у ЗВО зі специфічними умовами навчання відбувається за новітніми стандартами правоохоронної діяльності, з урахуванням кращих зарубіжних та вітчизняних практик. А їх програми передбачають надбання майбутніми поліцейськими та інших фахівців унікальних компетентностей, навичок на вмінь з використанням вітчизняного законодавства, правосвідомості та менталітету місцевого населення, особливостей конкретних криміногенних викликів та загроз. На це вказують не лише успішні акредитації освітньо-професійних програм, а і конкретні результати правоохоронної та правозахисної діяльності. В умовах збройної агресії Російської Федерації, яка розпочалася у 2014 році, а 24 лютого 2022 року набула форм тотального знищення соціальної, економічної, правоохоронної системи і всієї української державності. У таких умовах тисячі випускників ЗВО системи МВС стали на захист правопорядку, прийняли активну участь у захисті територіальної цілісності країни, самовіддано здійснюють відсіч збройній агресії РФ. За таких умов вкрай гостро постає питання підготовки кадрів, а також науково обґрунтованого підходу щодо підвищення якості вищої, у нашому випадку, – юридичного профілю у системі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Вивчення спеціалізованої літератури, а також досвід роботи в якості експерта Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і гаранта ОНП 081-Право (доктор філософії) дозволяє сформулювати певні рекомендації щодо успішного функціонування програми та підготовки докторів філософії у ЗВО за специфічними умовами. Узагальнюючи кращі практики з організації та забезпечення якісної підготовки здобувачів вищої освіти третього рівня ступеня доктора філософії [1, с. 9; 2, с. 225-227; 3, с. 38-40; 4, с. 237-241], освітньо-науковій програмі необхідно відповідати таким вимогам як: безпекова складова; визначення чіткої стратегії освітнього процесу, яка відображає реальні потреби практики; досягнення конкретних навчальних результатів, які

відповідають умовам сьогодення; залучення до навчального процесу з підготовки здобувачів вищої освіти третього рівня ступеня доктора філософії професіоналів практиків, які мають реальний досвід практичної діяльності; постійний розвиток і вдосконалення освітніх програм, і персоналу відповідно до соціально-економічних змін у країні (наші програми мають бути адаптованими до реальних потреб практики з урахуванням сучасних ризиків та вимог роботодавців); велика увага приділяється відводиться активності здобувачів вищої освіти: зворотний зв'язок, мобільність, прийняття рішень, лідерська позиція; немаловажна роль відводиться створенню ЗВО потужної матеріально-технічної бази та належному фінансуванню; запровадження закладом вищої освіти студентсько-центричного підходу і належного функціонування у вищій студентському самоврядуванні; значна роль відводиться актуальності та корисності для практики наукових досліджень [1, с. 9; 2, с. 225-227; 3, с. 38-40; 5, с. 27-33; 4, с. 237-241].

На сьогоднішній день в умовах військового стану надзвичайно гостро постає питання підготовки науково-педагогічних кадрів у системі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Це є тим кадровим резервом, якій буде застосовувати і впроваджувати в освітню діяльність інноваційних навчальних технологій, впроваджувати новітні системи освітнього процесу, потенціалу, який буде відновлювати країну, захищати правопорядок захищати цілісність країни, забезпечувати її обороноздатність.

Література:

1. Линьова І. Підготовка та розвиток молодих дослідників в університеті на основі парадигми лідерства (навчальний посібник) / Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с. – С. 9.

2. Теслюк І.О. Проблемні питання підвищення якості юридичної освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти. *Забезпечення прав людини і громадянина в Україні: правові та соціальні аспекти*: матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції (17 грудня 2021 р.). м. Одеса: ОДУВС. С. 223-227.

3. Бабенко А.М. Інноваційні методи навчання як запорука якісного розвитку вищої освіти в Україні/ *Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м.Кривий Ріг, 13 травня 2016 року). м. Кривий Ріг: ДЮІ. С. 38-40.

4. Швець Д. В. Забезпечення якості освітніх програм з підготовки поліцейських у закладах вищої освіти системи МВС України. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10641/Zabezp>

echennia%20yakosti_Shvets_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 20.10.2022 р.)

5. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. – № 1. С. 27-33.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/03>

**THE SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY OF THE
POSTGRADUATE STUDENTS UNDER MARTIAL LAW
IN UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF ACADEMICIAN STASHIS
SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE FOR THE STUDY
OF CRIME PROBLEMS NATIONAL ACADEMY
OF LAW SCIENCES OF UKRAINE)**

**ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
АСПІРАНТАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ
ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА
В.В. СТАШИСА НАПРН УКРАЇНИ)**

Batyrgareieva V. S. Батиргареева В. С.

*Doctor of Law, Professor,
Director of Academician Stashis Scientific
Research Institute for the Study of Crime
Problems National Academy of Law
Sciences of Ukraine*

*доктор юридичних наук, професор,
директор НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України*

Запровадження в нашій країні воєнного стану у зв'язку з повномасштабною агресією з боку Російської Федерації внесло свої корективи у процес підготовки аспірантів українськими вузами та у системі науково-дослідних установ академічної і відомчої науки. Поряд з організаційно-управлінськими питаннями стосовно здійснення набору, підготовки та атестації молодих кадрів у системі третього рівня освіти України перед науковою спільнотою, зайнятою безпосередньою роботою з молодим поколінням вчених, постало завдання й щодо підвищення соціального ефекту і корисності від проведених молоддю досліджень для суспільства і практики у парадигмі тих загроз і викликів, котрі щоденно постають перед українським народом.

Як показав час, особливо гостро ця проблема постала перед галузями гуманітарної науки, у тому числі й перед тими установами, що готують фахівців за спеціальністю «правознавство». А якщо конкретизувати

зазначену проблему ще більше, так би мовити, представити її ще наочніше, то слід наголосити, що з неабиякими складнощами зіштовхнулися насамперед ті наукові осередки, котрі здійснюють підготовку аспірантів із дисциплін, предметом яких є боротьба зі злочинністю. Висловлене стосується й науково-педагогічного колективу НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

Така непроста ситуація виявилася наслідком «переплетення» кількох проблем. По-перше, НДІ вивчення проблем злочинності, як й багато інших установ юридичного профілю, повністю залишається у прифронтовій зоні (м. Харків), яка майже щодобово піддається ракетно-бомбовим ударам. Це призводить до природного побоювання як з боку науково-педагогічного складу, так і з боку осіб, що бажають підвищувати свою кваліфікацію через систему аспірантури, з приводу можливості успішної підготовки наукової роботи у цих умовах, свого майбутнього та майбутнього науково-дослідної установи в цілому.

По-друге, потреби організації й підвищення обороноздатності України, звісно ж, викликали скорочення фінансування сфери освіти і науки. Таке скорочення відчула на себе й Національна академія правових наук України, основними структурно-організаційними одиницями якої є її галузеві науково-дослідні інститути. Причому загроза подальшого скорочення витрат на забезпечення потреб утримання установ, їх штату та проведення фундаментальних досліджень набуватиме системного характеру. Це призводить до необхідності відправляти науковців у неоплачувані відпуски, пошуку ними фінансової підтримки «на стороні» (припустимо, стажування закордоном, виконання грантових досліджень так само за кордоном та ін., працевлаштування в інших учбових та науково-дослідних установах на відносно безпечних територіях тощо). Подібна ситуація сприяє відтоку кадрів, з одного боку, та слабкій мотивації науково-педагогічного персоналу, що залишився, до участі у процесі підготовки кадрів, із другого боку. Таким чином, окрім існуючих ризиків для процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації на третьому освітньому рівні так само слід наголосити на небезпеці незбереження наукового потенціалу країни як такого. Це, у свою чергу, означатиме, що на етапі відновлення України буде існувати дефіцит наукових кадрів, адже сьогодні існує неабиякий ризик переривання процесу наступництва у науці, який зумовлюється успішною діяльністю з підготовки молодोї зміни науковців.

По-третє, держава в особі певних інституцій, від яких сьогодні залежить проведення (читай – фінансування) фундаментальної науки, вочевидь, нехтує тієї важливої тезою, що отримання відчутного соціального ефекту на практиці від впровадження результатів наукових розробок фундаментального характеру займають від 10 до 20 років (і це в кращому випадку). Крім того, у галузі правових наук, об'єктом

дослідження яких є злочинність, чисельні її прояви, фонові для злочинності явища, а також боротьба з нею, соціальні інституції, що контролюють процеси обрання вченими актуальних для дослідження проблем (і відповідно схвалюють рішення фінансових органів про асигнування з бюджету держави матеріальних засобів на їх реалізацію), хід виконання досліджень, мають вельми опосередковане уявлення про те, що є дійсно актуальним. До речі, сьогодні таких відомств, що оцінюють «трендовість» наукових розробок у зміненому форматі нашого буття, чимало. Національна академія правових наук України отримує згоду навіть від Міністерства оборони України на проведення фундаментальних досліджень та від низки нещодавно створених органів, що відповідають за реалізацію і координацію європейської та євроатлантичної інтеграції. Але питань при такому підході виникає набагато більше, ніж відповідей на них. Так, на догоду темам плану mainstream ми маємо залишати осторонь ті напрями фундаментальних досліджень у сфері боротьби зі злочинністю, які завжди визначали, визначають і визначатимуть якісний стан нашого суспільства та його безпеку, якщо не буде знайдено будь-якої «прив'язки» до цього самого mainstream, про що обов'язково потрібно зазначати у тематичних планах наших досліджень, всіляких звітах та в іншій звітно-плановій документації. При такому підході виявляються «нецікавими», припустимо, проблеми щодо дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні, розробки стратегії запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту України, опрацювання заходів щодо підвищення рівня національної безпеки у сфері громадського здоров'я та ін. Гадаємо, що це неправильний підхід. Навіть з урахуванням відомої у теперішній час тріади визначення актуальності проблематики для правових досліджень, а саме: «адаптація законодавства України до права ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (євроінтеграційний напрям)» – «забезпечення національної безпеки та оборони під час відсічі ворогу (воєнний напрям)» – «відновлення України після війни (поствоєнний, або відновлювальний напрям)», можна стверджувати, що боротьба із загальнокримінальною злочинністю (вбивства, крадіжки, грабежі, розбої, зґвалтування, злочинні правопорушення у сфері дорожнього руху тощо) та покарання злочинців за них не повинна слабшати ані намить. На жаль, й зарубіжні грантодавці не розуміють важливості наукових розробок щодо опрацювання заходів запобігання, спрямованих на стабілізацію ситуації із загальнокримінальною злочинністю на підконтрольних Україні територіях та на тільки-но деокупованих.

По-четверте, специфіка проведення наукових розвідок аспірантами у системі академічних науково-дослідних установ є такою (як втім й у будь-якому вищому навчальному закладі), що їх теми, які вони розробляють на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії, мають бути дотичними тим розробкам, якими займаються ці установи. Принаймні завжди вказуються «афіліація», тобто зв'язок дисертаційної роботи з планами та темами наукових досліджень наукової установи в цілому або її наукових структурних підрозділів, зокрема.

У ситуації, що склалася, в НДІ ВПЗ вчені намагаються відстоювати актуальність фундаментальних досліджень, що проводяться. Із цією метою, по-перше, ми встановлюємо безпосередні контакти з тими правоохоронними органами та органами влади, яким наша продукція є цікавою і корисною, а, по-друге, нами вивчаються чисельні європейські директиви, протоколи, рекомендації тощо з тим, щоб «вдихнути» нове життя, дати додатковий імпульс нашим дослідженням і щоб в котрий раз довести своєчасність і затребуваність власних розробок та підготовленої наукової продукції, а так само, щоб зберегти зв'язок обраних аспірантами тематик дисертаційних досліджень із тими науковими напрямками, що опрацьовуються досвідченими фахівцями.

Цікаво зупинитися й на тому моменті, у який спосіб аспірантами, які вступили до аспірантури в цьому році, обираються проблематики для подальшого дослідження. З урахуванням чіткого у теперішній час курсу НДІ вивчення проблем злочинності на максимальній зв'язок із практикою нами обговорюються такі можливі теми, як кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне вивчення воєнних злочинів, кримінально-правова кваліфікація загибелі і поранення людей внаслідок ракетно-бомбових ударів, проведення псевдореферендумів та російської паспортизації населення України на тимчасово окупованих територіях, визначення порядку та умов зберігання воєнних трофеїв як доказів вчинення Російською Федерацією кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, кримінально-правова оцінка та розробка методики розслідування злочинів, що вчиняються учасниками приватних військових кампаній, на кшталт ПВК «Вагнер», створення стратегії інформаційної безпеки України, цифровізація кримінального процесу в умовах воєнного або надзвичайного стану, кримінологічна характеристика та запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників та ін. Звісно ж, рішення а обранні цих та інших тем залишається за аспірантом, але ті питання, що обговорюються в Інституті, викликають великий інтерес з боку молодих вчених, що в цьому році вступили до аспірантури.

**TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY IN THE SPECIALTY
«281. PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION»
AT THE NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY
«DNIPRO POLYTECHNIC» IN THE CONDITIONS OF WAR**

**ПІДГОТОВКА ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
«281. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» В УМОВАХ ВІЙНИ**

Borodin Ye. I.   Бородин Є. І.

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
director at the Educational and Research
Institute of Public Administration
at Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine*

*доктор історичних наук, професор,
директор Навчально-наукового
інституту державного управління
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
Дніпро, Україна*

Lipovska N. A.   Липовська Н. А.

*Doctor of Public Administration, Professor,
professor at the Educational and Research
Institute of Public Administration
at Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine*

*доктор наук з державного управління,
професор,
професор Навчально-наукового
інституту державного управління
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
Дніпро, Україна*

Пріоритетним напрямом євроінтеграційної трансформації в національній системі освіти є підготовка здобувачів вищої освіти III рівня (PhD) – докторів філософії. На практиці це надало змогу імплементувати в національний науковий простір нову, європейську, модель підготовки докторів філософії в закладах вищої освіти і наукових установах на засадах ліцензування освітньо-наукових програм [1].

За роки реалізації експерименту з підготовки здобувачів вищої освіти III рівня (PhD), тільки за спеціальністю «281. Публічне управління та адміністрування», згідно оголошень, розміщених на сайті МОН України було захищено близько 130 дисертацій. Пріоритетними напрямками досліджень стали забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації, модернізація публічноуправлінської діяльності, розвиток державно-приватного партнерства, удосконалення кадрової політики, зокрема в сфері державної служби, цифровізація управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток системи державного управління у сфері національної безпеки.

Закінчення терміну дії експерименту та затвердження постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44 [2] відкривало нові можливості для якісної підготовки наукових кадрів.

Проте широкомасштабне вторгнення рф в Україну суттєво зупинило цей процес, як і багато інших. У 2022 р. відбулося, станом на 01 вересня 2022 р. тільки 3 захисти за спеціальністю «281. Публічне управління та адміністрування» (2 з яких – здобувачі НТУ «Дніпровська політехніка»). Це пов'язано з низкою причин. По-перше, значна частина здобувачів освіти стала до лав захисників України. Так, серед аспірантів НТУ «Дніпровська політехніка» за спеціальністю «281. Публічне управління та адміністрування», загальна кількість яких станом на 01 вересня 2022 р. складала 52 особи, 9 осіб виборюють Перемогу України у лавах Збройних Сил України або підрозділах територіальної оборони. По-друге, певна кількість здобувачів освіти, виїхала в евакуацію, рятуючи дітей від вибухів та інших жахливих наслідків війни, що, звичайно, ускладнило роботу над дисертаційним дослідженням. Проте наука не зупиняється. У 2022 р. на ОНП вступили нові аспіранти, а вибір тем істотно змінився – майже всі дослідження спрямовані на проблеми повного відновлення різних сфер українського суспільства.

Хотілося б звернути увагу на те, що нові вимоги до захисту докторів філософії певною мірою дискримінують осіб, які вступили до аспірантури у 2019 р. і орієнтувалися під час апробації наукових досліджень та публікаційної активності на ті маркери наукової активності, які були передбачені Постановою Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167 [3], зокрема «До таких наукових публікацій зараховуються: не менше однієї статті в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача». Згідно ж нових умов, «наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях здобувача, до яких зараховуються:

1) статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України;

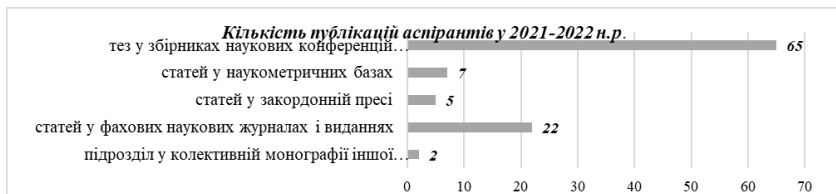
2) статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus (крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором);

3) не більше одного патенту на винахід, що пройшов кваліфікаційну експертизу та безпосередньо стосується наукових результатів дисертації, що прирівнюється до однієї наукової публікації;

4) одноосібні монографії, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, крім одноосібних монографій, виданих у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором. До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов» [2].

Наразі ми зіткнулися з ситуацією, що здобувач, яких має 3 статті в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, не може зарахувати цей свій здобуток у переліку наукових публікацій до захисту.

Якщо подивитися на результати наукової діяльності аспірантів нашої ОНП, з такою ж ситуацією зіткнеться значна кількість здобувачів вищої освіти 2019-2020 років вступу.

Рис. Публікаційна активність аспірантів ОНП «281. Публічне управління та адміністрування» НТУ «Дніпровська політехніка» у 2021-2022 н.р.

На наш погляд, цю ситуацію можна вирішити, надавши право спеціалізованим радам визначати можливість зарахування статей в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу до фахових.

Таким чином, попри війну, підготовка здобувачів вищої освіти III рівня (PhD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» в навчально-науковому інституті державного управління Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» не припиняється. В умовах повоєнного відновлення нові наукові здобутки в межах спеціальності «Публічне управління та адміністрування» будуть на часі, адже країна потребуватиме нової генерації управлінців, молодих, ініціативних, озброєних сучасними вміннями та навичками до професійної діяльності в органах публічної влади.

Література:

1. Хожило І.І., Липовська Н.А. Досвід реалізації експерименту з підготовки здобувачів вищої освіти III рівня (PHD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» в навчально-науковому інституті державного управління НТУ «Дніпровська політехніка». Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, № 1, 2022. URL: chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/161/143

2. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/44-2022-%D0%BF>

3. Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-mentu-z-prisudzhennya-stupenya-doktora-filosofiyi>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/05>

PRIORITY AREAS OF CULTURAL AND EDUCATIONAL INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN UNION

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Vasylyshyna N. M.

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Foreign Languages and Translation Department of the National Aviation University Kyiv, Ukraine

Василишина Н. М.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри мови іноземних мов та перекладу Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

На сьогодні для України, враховуючи швидку зміну ситуації у світі та появу нових регіональних та глобальних гравців, а також виокремлення нових пріоритетів зовнішньополітичного курсу країн Європейського Союзу, важливою є активізація відносин з ЄС з метою:

- збереження та наповнення новим змістом стратегічних відносин, відновлення ролі пріоритетного партнера на пострадянському просторі;
- співпраці для використання досвіду та підтримки щодо вступу до європейських та євроатлантичних структур;

- забезпечення можливості диверсифікації енергоносіїв, активної ролі України у формуванні нової системи транспортних комунікацій;
- створення сприятливих умов для надходження в Україну значних інвестицій за вигідними умовами та українських інвестицій, відкриття ринку збуту для багатьох видів українських товарів, військово-технічної, сільськогосподарської продукції;
- створення нової системи безпеки в Чорноморсько-Каспійсько-Близькосхідному просторі, співпраця в урегулюванні регіональних конфліктів [3; 6; 9].

Процеси глобалізації та інтеграції, демократичні перетворення в соціально-політичному та економічному житті детермінують масштабні зміни в сучасному культурно-освітньому просторі українського суспільства. Розвиток вищої освіти України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності української та світової культури.

Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти; впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону; спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці [2; 3].

М. Елброу доводить, що суспільства потрібно розглядати лише як систему в оточенні інших систем і, таким чином, як субсистему світової спільноти. Як відзначають Е. Гідденс, М. Кастельс, Ф. Феррароті, І. Валлерстайн, глобалізація передбачає цілком нове ставлення до простору і часу [1; 5; 7].

Крім того, можна сказати, що переважною більшістю вчених цей процес повсюдних суцільних загальносуспільних перетворень трактується як позитивний. Утім в кожній сфері життя суспільства глобалізація активізує цілий комплекс проблем:

- у виробничо-економічному вимірі – лібералізація ринку і символізація фінансової сфери, а також необхідність захисту стратегічно важливих галузей від економічної неефективності;
- у соціальній сфері – динаміка багатства і бідності, проблема нерівності, безробіття, неконтрольована міграція, демографічні, а також викликані техногенною діяльністю екологічні проблеми;

– у політичному вимірі – деєтатизація (тобто проблема прозорості державних кордонів), протистояння глобалізму і антиглобалізму, феномен міжнародного тероризму;

– у культурному вимірі – проблеми культурної, релігійної та національної ідентичності, расизму, упередженості та культурного конфлікту, уніфікації й таких її наслідків, як *масовізація та соціокультурна шаблонізація* [1; 3; 4; 9].

На нашу думку, шляхи розв'язання наявних та потенціальних проблем сучасності виробляються самими процесами глобалізації, адже для вирішення глобальних питань потрібна глобальна співпраця, яка потребує тієї ж глобальної інтеграції, ідентифікації та солідарності. Отож, необхідністю є вироблення механізмів, направлених на вирішення окреслених проблем задля об'єднання індивідів, соціальних груп, спільнот навколо спільних інтересів та їх інтеграції в єдиному глобальному просторі на основі системи загальнолюдських цінностей та планетарної етики, залишивши позаду упередження, ворожнечу, дискримінацію та націоналізм [4; 9].

Прагнення до глобалізації у всіх сферах життєдіяльності людини – відмітна риса сучасної культурної ситуації. Це прагнення діє у всіх сферах життя: від нав'язування єдиних стандартів та виникнення транснаціональних корпорацій у сфері промислового виробництва до впровадження єдиних норм та цінностей моралі і єдиної моделі державного устрою. У цьому відношенні світовий простір стає однаковим та уніфікованим. Без уніфікації і стандартизації, тобто без вироблення законодавчо закріплених єдиних норм і стандартів, говорити про глобалізацію не має сенсу [5; 7; 9; 11].

Тому глобалізація ґрунтується саме на зазначених процесах. *Уніфікація* являє собою впровадження і використання комплексу процедур, рішень і норм, покликаних створити єдину «систему координат», єдиний взаємозалежний однорідний простір у тій сфері, де вона здійснюється. *Стандартизація* – це процес запровадження єдиної сітки загальнообов'язкових стандартів. Таким чином, процеси стандартизації та уніфікації тісно пов'язані між собою і доповнюють один одного [12].

Сучасний світ став таким, який він є, багато в чому завдяки розвитку та інтенсифікації засобів комунікації та інформаційних технологій, тому особливу увагу при аналізі сучасних глобалізаційних процесів ми звернемо на проблему комунікації і проблеми, пов'язані з комп'ютеризацією та Інтернетом, який також, по суті, виконує роль засобу масової комунікації. Глобальні зміни, що носять часом катастрофічний характер, багато в чому стимулюються саме розвитком комунікаційних можливостей та освоєнням віртуального простору.

Протягом останніх п'ятнадцяти років процес стрімкої глобалізації значною мірою трансформує національну систему вищої освіти. Саме тому, досить важливим є з'ясування тенденції стрімкого розвитку вищої освіти врахувавши умови глобалізації культури, а також виокремити її наслідки, спробувати розмежувати твердження глобалізації й інтеграції стосовно освітянського простору.

І. Бурачек вважає, що неперервним процесом функціонування системи вищої освіти є її постійне ускладнення відносин глобалізованого та високо-інформаційного суспільства, що зазвичай беруть отожднювати з поняттями, такими як: інтернаціоналізація та глобалізація. Розглядаючи дану проблему, освітня інтернаціоналізація створює вільним процес обміну викладачами та студентами з різних країн світу, а також створює єдині спеціальні навчальні програм. Глобалізаційний аспект знайшов своє відображення в індивідуалізації навчальних планів щодо певного типу фахівців з врахуванням вимог глобальних ринків праці. На сьогодні дані процеси прямо стосуються функціонування та розвитку університетів, так як це робить досить актуальним завдання постійного поширення нашої національної культури, змушує стандартизувати навчання і, як не дивно, значно звужує можливості бюджетів країни, що знаходиться в прямій залежності від лівової частини фінансування вищої освіти [3; 10; 12].

На заклади вищої освіти покладено основне завдання – адаптація до вимог глобалізаційної епохи. Варто підкреслити, що сучасний конкурентоспроможний університет повинен постійно враховувати сучасні зміни суспільства стосовно культурного та наукового технічного розвитку, задля того, щоб мати можливість знайти себе в реаліях сьогодення [8; 12].

Якщо спробувати узагальнити головні погляди науковців, то стає зрозумілим, що процес інтернаціоналізації в галузі вищої освіти призводить до посилення інтеграції закладів вищої освіти та освітніх систем, а глобалізаційні процеси – посилюють їх конкуренцію. На сьогодні університети є основним соціальним інститутом сучасного суспільства. Глобалізаційна культура системи вищої освіти в нашій державі в першу чергу пов'язана з процесом інноваційної освіченості суспільства. Виникає певна складність, що обумовлюється тривалим включенням до Українського простору тоталітарної системи. Як наслідок, її економіка, а також соціальна та культурна сфери не мали змоги вільно та самостійно розвиватися.

Література:

1. Бичок А. Міжкультурна комунікативна компетентність як інтегративна характеристика професійної компетентності фахівця

зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 2012. Вип. 104 (2). С. 335–339.

2. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. К.: Інформ. системи, 2010. 342 с.

3. Горбунова Л., Дебич М., Зінченко В. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації. К.: ІВО НАПН України, 2016. 158 с.

4. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу: веб-сайт. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua>.

5. Вступ до права Європейського Союзу: навч. посіб. / Р.А.Петров, З.Й. Опейда, Д.Е. Федорчук, А.О. Вакуленко. Донецьк, 2001. 150 с.

6. Галасюк С. С. Місце України в структурі світового туристичного ринку. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса: ОДЕУ, 2008. Вип. 33. С. 373–379.

7. Галасюк С. С. Формування туристичної політики України в контексті міжнародного досвіду. Розвиток сталого туризму: виклики і можливості для туристичного та готельно-ресторанного бізнесу: матеріали круглого столу та студентської науково-практичної конференції, 12 квітня. 2017 р. Одеса: ОНЕУ, 2017. С. 22–26.

8. Галасюк С.С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Великої Британії. Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2009 р. Сімферополь: КІБ, 2009. С. 31–33.

9. Галасюк С.С. Основні напрями розвитку туристичного ринку Німеччини. Індустрія гостинності в країнах Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2008 р. Сімферополь: КІБ, 2008. С. 42–44.

10. Діденко О. В. Європейський досвід підготовки фахівців авіаційної галузі для охорони зовнішніх кордонів ЄС. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2018. Вип. 2. 12 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_2_8

11. Європейський Союз. Співробітництво України з Європейським Союзом в галузі туризму: веб-сайт. URL: http://lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=73&Itemid=68&lang=ru.

12. Жарська І. О. Сучасний стан і тенденції розвитку освітніх послуг в Україні: статистичні оцінки. *Статистика України*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2014_2_10.

**BASIC PRINCIPLES OF PLANNING AND ORGANIZATION
OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF HIGHER
EDUCATION IN MODERN CONDITIONS**

**ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Vasynova N. S. Васиньова Н. С.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Docent;
Docent of the Department of Public Service
and Management of Educational and Social
Institutions Luhansk Taras Shevchenko
National University
Ukraine, Poltava*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічної служби та
управління навчальними й соціальними
закладами ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
Україна, м. Полтава*

В умовах переходу до Болонського процесу увага університетів до питань ефективної організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти посилилася. Втім спираючись на збройну агресію Російської федерації проти суверенітету і територіальної цілісності України актуалізує цю проблему. Більшість закладів вищої освіти вимушені здійснювати освітню діяльність у дистанційній формі, особливого значення набуває оновлення підходів до організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти з урахуванням вимог часу.

Наразі корисно акцентувати увагу на спілкуванні, стабілізації психологічного стану, зокрема домогтися формування психологічної установки до навчання, соціальної згуртованості [1].

Метою розвідки є окреслення принципів планування та організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти в сучасних умовах.

Дослідження різних аспектів самостійної роботи, зокрема обґрунтування підходи щодо оптимізації проведення та організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти розкривають у наукових доробках Л. Головка [2], Л. Гула [3], А. Зубов [4], Капран С. [5], Т. Картель [6], В. Лучкевич, Г. Кемінь [7], О. Мармаза [8], В. Рудан [9] та інші.

Випускник закладу вищої освіти є поширювачем освіти, практичних навичок та особистісних характеристик, які дозволяють йому відповідати вимогам часу та здійснювати кар'єрний ріст. Втім в умовах невизначеності та загрози територіальної цілісності держави, сучасна Україна потребує мобільних і висококваліфікованих фахівців, здатних до ухвалення нестандартних і відповідальних рішень. Для реалізація

значених вимог необхідна активна участь у навчальному процесі, якісна підготовка до роботи за фахом та педагогічне, організаційно-методичне забезпечення самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

До ефективних форм організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти ми відносимо: використанням активних форм навчання (круглі столи, диспути, ділові ігри), вирішення кейсів; виконання тренінгових вправ; підготовка наукових доповідей для участі в наукових студентських конференціях; виконання вправ на самомотивацію; розроблення програми саморозвитку; виконання проєктних завдань, мікродосліджень; організація екскурсій, виїзд на виробництво тощо [1].

Можна припустити, що здебільшого під час проведення заняття робота викладача є більш активною, здобувачі освіти виконують більш-менш пасивну роль. Проте прийнято вважати, що до найбільш важливого етапу активності здобувачів ЗВО належить виконання самостійної роботи. Але не кожен вид самостійної роботи за фактом є промотивованим, цікавим і корисним. Успіх може принести тільки те, що добре підготовлено та організовано викладачем. Тому, самостійна робота студента під керівництвом викладача має протікати у формі ділової взаємодії. Завдання не повинні пригнічувати інтерес, важливо домогтися, щоб студент був зацікавлений роботою, отримував задоволення від процесу виконання та досягнутого результату.

Не слід виключати також те, що під час виконання самостійної роботи наявність вільного часу в здобувачів вищої освіти має величезний вплив. Тому при розподілі завдань до самостійного опрацювання викладачам необхідно звернути увагу на найбільш важливі аспекти, не визначати великий обсяг роботи, акцентуючи на те, що буде в нагоді в майбутньому, за умов його виконання (написання кваліфікаційної роботи, статті тощо). Урахування чого, на нашу думку, впливає на рівень мотивації виконання робіт.

Підсумовуючи викладене, окреслимо шляхи вдосконалення планування самостійної роботи та основні принципи її організації:

1. Самостійна робота повинна бути організована на всіх рівнях навчального процесу, зокрема й у процесі засвоєння нового матеріалу.

2. Здобувачів вищої освіти необхідно поставити в активну позицію, зробити їх безпосередніми учасниками навчального процесу.

3. Організація самостійної роботи має сприяти розвитку мотивації до навчання, тому необхідно використовувати систему психолого-педагогічних стимулів щодо активізації роботи.

4. Зміст самостійної роботи повинен передбачати повний і глибокий набір завдань для здобувачів вищої освіти, проте виключати перевантаження. Самостійна робота має бути цілеспрямованою, чітко сформульованою.

5. У ході самостійної роботи необхідно забезпечити поєднання репродуктивної та продуктивної навчальної діяльності.

6. При організації самостійної роботи необхідно забезпечити методичне керівництво, зворотний зв'язок, правильно організувати систему контролю (наявність критеріїв оцінювання навчальних досягнень за результатами виконаної роботи).

7. Наявність навчально-методичного забезпечення, зокрема банку інформаційних даних для виконання завдань.

8. Комплексне використання сучасних технічних засобів. Наразі необхідно вміти відповідати на виклики часу, оскільки перед освітньою системою постає питання щодо застосування сучасних навчальних технологій задля формування необхідних компетенцій. З цього погляду важливо звернути увагу на впровадження елементів гейміфікації як методу навчання здобувачів вищої освіти, зокрема й у систему управління навчанням.

Проте ефект від самостійної роботи здобувачів вищої освіти можна отримати лише тоді, коли цей вид діяльності організовується та реалізується у навчальному процесі як цілісна система, що пронизує всі етапи навчання студентів у закладі вищої освіти.

Значущість самостійної роботи виходить далеко за межі окремого освітнього компонента. Тому як, самостійна робота призначена не тільки для оволодіння кожного освітнього компонента, але й для формування навичок самостійної роботи взагалі, у навчальній, науковій, професійній діяльності, здатності приймати на себе відповідальність, самостійно вирішити проблему, знаходити конструктивні рішення, вихід із кризової ситуації тощо.

Література:

1. Васиньова Н. С. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня: досвід і сучасні вимоги. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика»*, 2022. Вип. 55.

2. Головка Л. О. Самостійна робота студентів: шлях до підвищення якості знань. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanika/1595874-4-samostiyna-robota-studentiv-shlyah-pidvischennya-yakosti-znan-golovko-lidiya-olegivna-metodist-bilocerkivskogo-medichnog.php> (дата звернення: 05.09.2022).

3. Гула Л. Шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі організації самостійної роботи. URL: http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/72-2019/part_1/31.pdf (дата звернення: 21.02.2022).

4. Зубов А. М. Активізація самостійної роботи студентів у системі вищої професійної освіти. URL: <https://kart.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/tez-2018.pdf> (дата звернення: 21.02.2022).

5. Капран С. Б. Організація самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства (державні установи). *Молодий вчений*. 2014. № 2(5). С. 112–115. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309821.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

6. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення. URL: <http://bibl.mk.ua/naukraci/pedagogika/2006/50-37-13.pdf> (дата звернення: 21.02.2022).

7. Лучкевич В. В., Кемінь Г. М. Організація самостійної роботи студентів у процесі навчання іноземної мови у вищій школі. *Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44 (дата звернення: 12.09.2022).

8. Мармаза О. І. Самостійна робота як ефективний засіб професійного розвитку студента. *Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки* : матеріали методолог. семінару / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. проф. Р. І. Черновол-Ткаченко. Харків : Щедра садиба плюс, 2016. С. 19–34.

9. Рудан В. Я. Методичні проблеми самостійної роботи студентів. 2014. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/3551-vdbuvsvya-metodichniy-semnar-metodichn-problemi-samostynoyi-roboti-studentv.html> (дата звернення: 09.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/07>

CONCEPTUALIZATION TENDENCIES OF COMBAT TRAUMA IN UKRAINIAN PSYCHOLOGY

ТЕНДЕНЦІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІ БОЙОВОЇ ТРАВМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Volkov K. M.   Волков К. М.

*graduate student of the Department of
Pedagogical and Age Psychology
Lesya Ukrainka Volyn National University*

*аспірант кафедри педагогічної
та вікової психології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

За останні роки в українській психологічній науці різко зростає кількість науково-практичних досліджень, присвячених вивченню

психологічної травматизації і посттравматичного стресу в українських військовослужбовців, які прийняли участь у бойових діях. І сьогодні, можна з усією впевненістю говорити про те, що дослідження в області травматичного досвіду і його наслідків для людини виокремилися в окрему самостійну *міждисциплінарну область науки*. До речі, її власні наукові інтереси стосуються так само проблеми соціальної травматизації особистості та особливостей ролі емоційної резистентності в її переживанні.

Якщо поглянути на доробки психологів останніх років, то особливо виокремлюються дослідження психологічної травми в учасників воєнних дій на сході України (з 2014 року); внутрішньо переміщених осіб, і особливо у дітей [3; 5; 8; 11 та ін]. Посттравматичні стресові розлади та розлади адаптації у постраждалих унаслідок військового конфлікту та психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію піддані глибокому теоретичному аналізу у працях таких науковців: Н. Барінової, Ж. Вірної, Д. Кикозащвили, О. Кочаряна, О. Петрової, Н. Сисоевої, А. Харченко, Н. Шабаліної [1; 4; 6; 15 та ін.]. У теоретичному ракурсі заслуговує на увагу розробка Т. Титаренко концепції соціально-психологічної реабілітації особистості в умовах травматизації та поетапну модель соціально-психологічної реабілітації травмованої особистості [10]. Досить потужними в плані вивчення психологічної травми є роботи Г. Диденко, яка запропонувала типологію життєвого стилю осіб з травматичним досвідом, а на емпіричному рівні з'ясувала психологічні відмінності життєвого стилю осіб, диференційованих за високим і низьким рівнем травматичного досвіду [2]; у дослідженні А. Харченко виявлено структурні особливості організації емоційної сфери демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією, що полягають у домінуванні емоцій тривожно-депресивного та гостро-негативного спектру, вираженому «злипання» негативної емоційності стеничного та астеничного кола, деструктивній конотованості позитивних емоцій «радості» та «здивування», наявності феномену потенціювання негативної емоційності, втрата ресурсності «гніву», контамінованого «страхом»; та існуванні «наскрізних» емоцій страху, гніву, горя та сорому, які стають стрижневою характеристикою емоційної сфери [12]; Т. Кочубинська визначила особливості соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил та її взаємозв'язок з Я-концепцією, зокрема гармонійністю або ж дизгармонійністю, а також запропоновано модель соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил, що розкриває вплив зовнішніх чинників (перебування в зоні військових дій, проблеми соціальної взаємодії, складність працевлаштування,

напружені та конфліктні стосунки в сім'ї) та внутрішніх чинників (а саме емоційну, комунікативну, поведінкову та мотиваційно-ціннісну складову проявів соціально-психологічної адаптації) на компонентний склад Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил (Я-психічне, Я-фізичне, Я-соціальне: Я-професійне, Я-сімейне, Я-учнівське) [7].

Якщо говорити про воєнні чи бойові психологічні травми, то з вивчення цієї проблеми знаходимо незначну кількість праць. Зокрема, бойову травму тлумачать через руйнування структури дій на психологічному підґрунті в наслідок впливу на психіку психотравмуючих чинників в умовах бойових дій. При цьому, вплив може бути як коротко- так і довготривалим і саме він викликає високого ступеню вираженості переживання, що, власне, і викликає різного ступеню тяжкості психічні розлади [9; 14; 16 та ін.].

З огляду на теоретичний конструкт бойової травми, варто враховувати різноманітні групи психологічних порушень, які є *короткотривалими*, що часто викликають у військовослужбовця ступор, чи, навпаки дуже гостру психологічну реакцію, що провокує часткову втрату зв'язку з реальністю, дезорієнтованість чи гіпертрофовано виражену активність; та *довготривалими*, які характеризуються поступовим зростанням психологічної напруги, що зумовлено хронічним впливом тих чи інших стресогенних чинників, і часто проявляються на психосоматичному рівні [9].

Концептуалізацію бойової травми неможливо вивчати поза феноменом травматичної пам'яті, яка існує в якості емоційних фрагментів, які складно артикулювати при відтворенні, тому ці фрагменти є невербальними, ізольованими, вони можуть проявлятися в виді симптомів, що, в свою чергу проявляються в «пам'яті тіла». В тілі дана симптоматика проявляється як наслідок нездатності асимілюватися як до структури свідомості, так і особистості загалом, втрачаючи, таким чином можливість отримати інтерпретаційну чи мовленнєву обробку [13]. З точки зору визначення наукового простору дослідження бойової травми, такі варіації тлумачення феноменології травматичного переживання лише підкреслює ступінь проникнення цього переживання у всі структури психіки.

Таким чином, можна говорити про вплив травматичних переживань на всі системи організму людини в залежності від специфіки травматизації. Вважаємо, що такий підхід близький до концептуалізації «рівня психічної організації» у психоаналізі, де бойова травма концептуально пов'язана з «емоційною схемою», яка містить як емоції та травматичні переживання, систему ранніх спогадів, тілесні маніфестації травматичного переживання, так й когнітивні інтерпретації травматичної ситуації та мотивацію, що витікає з травматичного

досвіду. Власне, емоції, як головна складова цієї схеми, певним чином обумовлюють та пов'язують мотивацію, когнітивну сферу, систему спогадів та тілесні маніфестації.

В цьому й полягає уся складність концептуальної емпірики феномену бойової травми, ефективність реалізації якого може бути забезпечена при умові надання їй комплексного характеру при спільній участі представників суміжних з психологією наукових спеціальностей.

Література:

1. Андрєєнкова В. Л., Бандурка І. О. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям із дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посібник. Київ : Україна, 2015. 175 с.

2. Диденко Г.О. Психологічні особливості життєвого стилю осіб з травматичним досвідом : дис. канд. психол. наук; 19.00.01. Херсон, 2020. 209 с.

3. Зубовський Д. С. Структура прояву особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. № 3(1). 177–188.

4. Кикозашвили Д. Л., Петрова О. И., Сысоева Н. Ю., Шабалина Н. Б. Психологические основы реабилитации инвалидов военной службы. *Медико-социальная экспертиза и реабилитация*. 2000. № 1. 3–6.

5. Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М. Соціально-психологічна адаптація до працевлаштування учасників АТО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Вип. 7 (52). 197–205.

6. Кочарян О. С., Барінова Н. В., Харченко А. О. Особливості структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстрессовою психологічною дезадаптацією. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2018. Т. 1. Вип. 9. 34-41.

7. Кочубинська Т.М. Особливості взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції об'єднаних сил : дис. канд. психол. наук; 053 Психологія. Вінниця, 2021. 212 с.

8. Панок В. Г. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкіль. навч. закладів / авт. кол. за заг. ред. Л. Г. Ковальчук, К. Б. Левченко, В. Г. Панка. Київ : Агентство «Україна». 2016. 100 с.

9. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Інтерв'ю провела Кеті Карут / Пер. з англ. Катерини Дисси. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 496 с.

10. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

11. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. 230–233.

12. Харченко А.О. Психологічні особливості структури травматичного досвіду мобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією: дис. канд. психол. наук; 19.00.01. Харків, 2019. 198 с.

13. Assman A. Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung, Konstanz: UVK, 2004. 234 p.

14. Correlates of current and heavy smoking among U.S. soldiers returning from combat. Lopez, Alexa A.; Toblin, Robin L.; Riviere, Lyndon A.; Lee, James D.; & Adler, Amy B. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 2018. Vol. 26(3), 215-222.

15. Virna Zh. Safety of personality in migration terms within the military conflict: organizational conditions of education and psychotherapy. *American Journal of fundamental & experimental research*. 2016/1(1). 94-103.

16. Women's self-perceptions in the aftermath of trauma: The role of trauma-centrality and trauma-type. Keshet, Hadar; Foa, Edna B.; & Gilboa-Schechtman. *Eva Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Jul 16 , 2018. 23-56.

PRIORITIES OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Glushchenko Yu. A.   **Глущенко Ю. А.**
candidate of economic sciences,   *кандидат економічних наук, доцент*
associate professor   *Полтавський державний аграрний*
Poltava State Agrarian University   *університет*

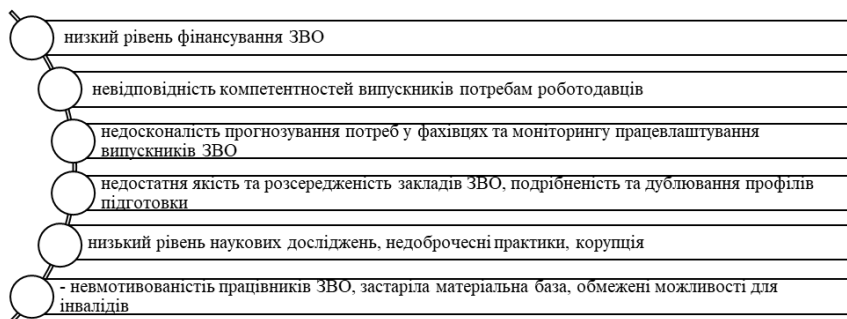
Реалізація освітнього принципу сприяє усвідомленню кожним українцем спільних цінностей, розвитку самоідентичності як громадянина та особистості. «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [4].

Освіта сприяє об'єднанню країни, згладжуючи негативний вплив штучних факторів, зокрема географічних особливостей, соціального стану, умов життя, тощо. Освітні заклади здатні спонукати всебічному розвитку суспільно свідомої та дієвої особистості, з метою забезпечення сталого розвитку України європейським шляхом. Тобто викладач виступає не лише кваліфікованим фахівцем, а і соціальним наставником, порадиником, консультантом.

В цьому контексті продовжується процес реформування системи української освіти згідно нових викликів та євроінтеграційних процесів. Зокрема, схвалена Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Її цілі та завдання сформовані на основі Swot-аналізу прогалін та слабких сторін (рис. 1) [5].

Аналізуючи дані проблемні аспекти функціонування системи переконані, що головною зі слабких сторін розвитку вищої освіти є недостатній рівень фінансування (рис. 2), який негативно впливає на стан формування та підготовки висококваліфікованих конкурентно-здатних кадрів, а отже подальше їх працевлаштування.

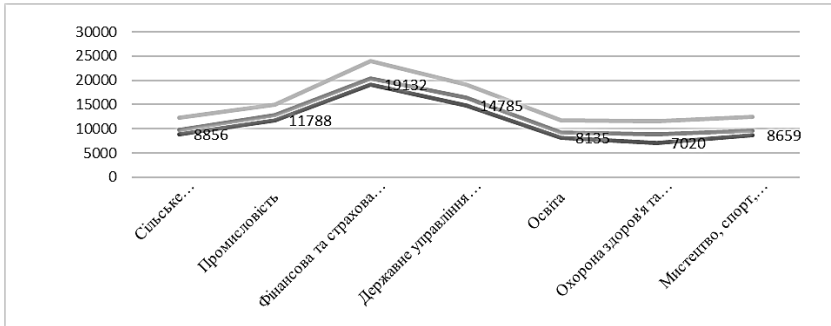
Рис. 1. Проблемні аспекти розвитку системи вищої освіти України

За підсумками першого моніторингу працевлаштування випускників ЗВО та передвищої освіти з'ясовано, що: «відсоток зайнятості серед випускників ЗВО становить 59%» [3]. Фахівці вважають, що: «неефективна внутрішня економічна та освітня політика, що сприяла трансформації вищої освіти до потреб ринку праці, призвела до їхньої незбалансованої взаємодії» [2, с. 33].

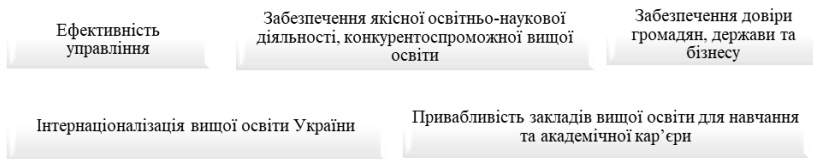
Рис. 2. Динаміка структури видатків на освіту у зведеному бюджеті України за 2016-2021 рр., млрд. грн
(побудовано автором за даними [1])

Не сприяє підвищенню престижу та рейтингу науково-педагогічних працівників і рівень оплати праці (рис. 3), враховуючи, що фінансування значної частини наукової роботи (публікації тез, статей, монографій) здійснюється переважно за рахунок власних коштів.

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати штатних працівників за окремими видами економічної діяльності у 2019-2021 роках, грн.
(побудовано автором за даними [6])

Зважаючи на вирішення зазначених та ряду інших проблемних питань Стратегія визначає 5 основних пріоритетних цілей розвитку системи вищої освіти (рис. 4).

Рис. 4. Основні пріоритети Стратегії розвитку системи вищої освіти

Деталізацію завдань, індикаторів та очікуваних результатів представляє розширена піраміда Стратегії та операційний план реалізації у 2022-2024 роках. Що стосується покращення питання фінансування передбачається збільшення бюджетного фінансування, удосконалення формули розподілу за результатами діяльності та модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти.

Враховуючи суттєві дії націлені на реформування вищої освіти, вважаємо, що стратегічним її напрямком стане презентація концепції «Освіта протягом життя» – програма розвитку громадянського суспільства, що є провідною світовою тенденцією.

З метою підвищення рівня ефективності управління в системі вищої освіти, розвитку державної кадрової політики в Україні, враховуючи

проведення укрупнення ЗВО, необхідним є при проведенні конкурсного відбору надання переваги викладачам-практикам, що створюють якісний склад науково-педагогічних працівників.

Література:

1. Звіти про виконання Державного бюджету України за 2016-2021 рр. URL: https://data.gov.ua/dataset/zvit_kazna/resource/452c24f5-adeb-45b6-a45b-9246029a61fd

2. Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*, 2021. No 1(32), с. 20–38.

3. Підведено підсумки першого моніторингу працевлаштування випускників ЗВО та передвищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipusknikiv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 27.10.2022 р.)

5. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження від 23.02. 2022р. №286-р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> (дата звернення 27.10.2022 р.)

6. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності є 2010-2021 рр. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/szpshp/arh_szp_ed_u.html

**THE MAIN ASPECTS OF ACADEMIC MOBILITY
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE**

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Gorsha O. V. Горша О. В.

*Doctor of Medical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pediatrics
Medical Institute of the Black Sea National
University named after Petro Mohyla,
Mykolaiv, Ukraine*

*доктор медичних наук, професор,
професор кафедри педіатрії
Медичний інститут Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна*

Kulish S. O. Куліш С. О.

*Postgraduate,
Odesa National Medical University,
Assistant of the Department of Surgery
No. 3
Odesa, Ukraine*

*аспірант,
Одеський національний медичного
університет,
асистент кафедри хірургії № 3
м. Одеса, Україна*

В умовах воєнного стану питання академічної мобільності постає дуже гостро. Правове забезпечення його вирішення відбулося 13 травня 2022 року, коли Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 599 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності» [1, с. 140].

Постановою вносяться зміни до декількох нормативно-правових актів, а саме до:

– Положення про умови матеріального забезпечення осіб, направлених за кордон на навчання та стажування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 р. № 287 [2];

– Порядку призначення і виплати стипендій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Питання стипендіального забезпечення» [3, с. 78];

– Постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 2010 р. № 82 «Про норми відшкодування витрат, пов'язаних з направленням вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів для участі у заходах, що проводяться в Україні та за кордоном» [4, с. 101];

– Постанови Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [5, с. 35].

Передусім, Постановою поточнено перелік учасників академічної мобільності. На відміну від попереднього [5, с. 35], дія нового Порядку поширюється не лише на заклади вищої освіти і наукові установи, але й на заклади фахової передвищої освіти та частково – на заклади професійної (професійно-технічної) освіти. З одного боку було розширено перелік учасників академічної мобільності, а з іншого – визначено перелік осіб, на який він не поширюється. А конкретно;

- особи, тимчасово допущені до занять;
- слухачі;
- здобувачі освіти, які перебувають в академічній відпустці;
- здобувачі освіти (наукового ступеня), працівники військових закладів фахової передвищої, вищої освіти, закладів фахової передвищої, вищої освіти зі специфічними умовами навчання;
- здобувачі освіти (наукового ступеня), працівники закладу освіти (наукової установи), направлені Міністерством освіти і науки України за кордон на навчання, стажування, педагогічну, науково-педагогічну та наукову роботу на виконання міжнародних міжурядових та міжвідомчих договорів про співробітництво в галузі освіти та/або науки, міжнародних програм, проєктів;
- громадяни держави, визнаної в установленому порядку державою-агресором або державою-окупантом, або держави, що не визнає тимчасово окуповані території такими, що належать Україні.

Другим важливим пунктом Постанови, було розширено форми та види академічної мобільності. Зокрема, до форм академічної мобільності для **аспірантів, докторантів, викладачів і дослідників закладу освіти (наукової установи)**, окрім участі у спільних проєктах, викладання, наукового дослідження, наукового стажування, підвищення кваліфікації та участі у програмах кредитної академічної мобільності, визначених у Положенні-2015, додалися «інші форми (участь у семінарах, конференціях, виступи та публікації в межах певної спеціальності/галузі знань тощо), що не суперечать законодавству».

Також Постановою було удосконалено процедуру укладення договорів про академічну мобільність, розширено гарантії учасникам процесу та деталізовано порядок контролю за виконанням таких програм.

Тож для реалізації права на академічну мобільність в умовах воєнного стану науково-педагогічний працівник (НПП) може проходити стажування або залучатись до організації освітнього процесу іноземного закладу вищої освіти (ЗВО) у формі, яка встановлена в іноземному ЗВО відповідно до чинного законодавства.

У разі евакуації або самостійного виїзду здобувача / НПП за кордон, він може звернутися до іноземних ЗВО для участі в програмі академічної мобільності.

В більшості установ вищої освіти діє наступний алгоритм роботи академічної мобільності в умовах дії правового режиму воєнного стану:

1 етап – здобувач/ науково-педагогічний працівник має знайти програму підтримки самостійно або заповнити гугл-форму Відділу академічної мобільності https://docs.google.com/forms/u/0/d/1v1VJOF4yzdg7S3EDKcwms_Eg-srlBtv_ZbAX3vvkets/viewform?edit_requested=true.

2 етап – Після отримання підтвердження від іноземного або українського ЗВО Здобувач /НПП або ЗВО повідомляє про це Відділ академічної мобільності та куратора.

Для науково-педагогічних працівників документи оформлюються з огляду на особливості їх залучення до освітнього процесу у приймаючому ЗВО та можливості роботи над міжнародними науковими проектами.

Визнання здійснюється згідно чинних процедур та з огляду на вид мобільності (викладання/ стажування, проведення досліджень тощо).

Порядок реалізації академічної мобільності в умовах дії правового режиму воєнного стану (Наказ НУ/52/2022 від 14.03.2022) стосується виключно здобувачів всіх рівнів вищої освіти (бакалаврів, магістрів, аспірантів) та НПП, яким не заборонено перетин державного кордону України (виїзд).

Таким чином, регулюючими органами освітнього процесу досить ретельно виписано Порядок реалізації права на академічну мобільність. Тож заклади освіти мають змогу чітко орієнтуватися та формувати свою роботу у даному напрямку.

Література:

1. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності: постанова Каб. Міністрів України від 13 трав. 2022 р. № 599. *Офіційний вісник України*. 2022. № 42. С. 140.

2. Про затвердження Положення про умови матеріального забезпечення осіб, направлених за кордон на навчання та стажування: постанова Каб. Міністрів України від 4 берез. 1996 р. № 287 Київ. *Урядовий кур'єр*. 1996.

3. Питання стипендіального забезпечення: постанова Каб. Міністрів України від 12 лип. 2004 р. № 882. *Офіційний вісник України*. 2004. Т. 1, № 28. С. 78.

4. Про норми відшкодування витрат, пов'язаних з направленням здобувачів освіти та наукових ступенів для участі у заходах, що проводяться в Україні та за кордоном постанова Каб. Міністрів України від 20 січ. 2010 р. № 82. *Офіційний вісник України*. 2010. № 7. С. 101.

5. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність: постанова Каб. Міністрів України від 12 серп. 2015 р. № 579. *Офіційний вісник України*. 2015. № 66. С. 35.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/10>

HIGHER SCHOOL OF UKRAINE AFTER THE VICTORY

ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ

Hresko O. Гресько О.

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри телебачення і радіомовлення
Навчально-наукового інституту
журналістики*

*Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
greskovolga@gmail.com*

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри телебачення і радіомовлення
Навчально-наукового інституту
журналістики*

*Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
greskovolga@gmail.com*

Виклики і прогнози

Наразі в Україні дистанційна форма навчання в закладах освіти переважає внаслідок пандемії коронавірусної хвороби 2019 (COVID 19) з 11 березня 2020 року, а також введенням воєнного стану через російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. За цей період трансформація традиційної освіти в цифрову відбулася практично. Однак вищевказані виклики негативно впливають на соціалізацію людини і якість освіти, загальний психологічно-емоційний стан усієї академічної спільноти, спричиняють виїзд українців за кордон, а відтак і ймовірне зменшення чисельності абітурієнтів аспірантури і докторантури в майбутньому.

Перехід на третій рівень освіти в Україні передбачає наявність вищої освіти. Згідно з опитуванням освітян закладів різного рівня акредитації методом глибинного інтерв'ю можна зробити припущення про те, що нове покоління українців, яке формується в іншій системі цінностей, може мати низький рівень мотивації навчатися в аспірантурі або докторантурі. Натомість може зрости інтерес до проведення досліджень самостійно у статусі здобувача або волонтера-дослідника з метою не

лише захисту дисертації і здобуття наукового ступеня, а насамперед вирішення актуальних питань суспільства.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що пандемія і воєнний стан вплинуть на зменшення чисельності науково-педагогічних та наукових кадрів в Україні, які проходять класичну підготовку на третьому рівні освіти.

Європейські перспективи і наслідки

Інтеграція України до європейських і євроатлантичних структур передбачає переосмислення ролі і місця системи освіти в суспільстві. Європейські перспективи впливають на трансформацію усіх рівнів освіти в Україні, для кожного з яких має бути розроблено і апробовано новий пакет обов'язкових знань, умінь і навичок, які відповідають сучасним освітнім і життєвим викликам, а також гармонізовані з практиками інших європейських країн. Насамперед ідеться про практичне застосування:

- електронних банків соціологічних даних;
- знань іноземних мов для презентації результатів власних наукових досліджень і ознайомлення з першоджерелами колег за кордоном;
- психології;
- лідерських і менеджерських здібностей;
- сучасних інтернет технологій і цифрових інструментів для проведення наукових розвідок та ін.

Європейські перспективи створюють нові можливості для покращення вимог, умов і якості навчання в аспірантурі, докторантурі українських ВНЗ.

Нові професії і перепідготовка кадрів

Актуальною після перемоги України тривалий період часу буде військово-спеціалізована освіта різних напрямків: економічний, медичний, психологічний та ін. Відновлення України після російсько-української війни потребує фахівців будівельної галузі з урахуванням питань безпеки і оборони, європейських архітектурних тенденцій, а також екологічної та економічної привабливості. Наприклад, застосування технологій ВДЕ може забезпечити прибутковість домогосподарств, кооперативів на рівні об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ).

Інститут перепідготовки фахівців на третьому рівні освіти в Україні, як і освіта для дорослих, потребує трансформації. По-перше, консервативна модель вузької спеціалізації поступово втрачає свою актуальність і сучасна людина може змінювати свою професію декілька разів протягом життя. По-друге, автоматизація призводить до зникнення

одних і появі інших нових професій. Наприклад, аналітики-розробники, фахівці візуальної комунікації, спеціалісти технологій віртуальної реальності, штучного інтелекту та ін.

Комерціалізація і практичність науки

Тенденція комерціалізації третього рівня освіти в Україні має свої переваги і недоліки. З одного боку, наукові проєкти потребують фінансування, з іншого – надмірна кількість контрактних місць в аспірантурі, докторантурі ВНЗ може створювати упереджене ставлення до кандидатів, а часом навіть стримувати розвиток талановитих і перспективних. Саме тому варто покращити якість відбору абітурієнтів ще на рівні рекомендацій у вищій школі.

Одним із стимулів для навчання в аспірантурі, докторантурі з відривом від виробництва може бути бонусна система від ВНЗ, яку можна використати для наукових потреб здобувачів. Наприклад, сплата організаційних внесків науково-практичних конференцій, доступ до баз даних бібліотек, проведення соціологічних опитувань та ін.

Для штатних науково-педагогічних і наукових працівників ВНЗ бонусна система може також включати можливість конвертувати наукові бонуси в найважливіші на їхню думку дослідницькі потреби: від збору й обробки даних, проведення експериментів до презентацій результатів роботи в Україні та за кордоном. Система наукових бонусів сприяє організації і розвитку науковця.

Наука має бути практичною, тоді є сенс говорити про перспективи її конкурентоздатності та самоокупності. Взаємодія з приватним сектором, а не лише державні замовлення, можуть прискорити реалізацію ідей, патентування винаходів, які в свою чергу мають відбуватися з урахуванням Цілей сталого розвитку.

Країни, які пережили випробування у вигляді війни, мають великі перспективи розвитку в усіх напрямках. Дух піднесення і єднання українського народу, веде до перемоги і поступу європейської України.

FEATURES OF PHDS TRAINING IN NAVS ADJUNCTURE (PARTICULARLY DURING MARTIAL LAW)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В АД'ЮНКТУРІ НАВС (ЗОКРЕМА, ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ)

Drozd O. Yu.   Дрозд О. Ю.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Doctorate
and Post-Graduate Studies of the National
Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

*доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу докторантури
та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Невід'ємною складовою функціонування Національної академії внутрішніх справ як головного закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання в системі Міністерства внутрішніх справ України є підготовка науково-педагогічних кадрів, яку здійснює відділ докторантури та ад'юнктури.

Із 2016 року відділ забезпечує підготовку докторів філософії, що ознаменувало інтеграцію академії до європейського освітнього простору. У зв'язку з оновленням законодавства про вищу освіту започатковано, а у 2021 році ліцензовано спеціальності 081 «Право» і 053 «Психологія».

На сьогодні, докторантура та ад'юнктура є структурним підрозділом Національної академії внутрішніх справ для створення умов безперервної освіти, підвищення науково-педагогічної і наукової кваліфікації громадян, здійснення організаційних заходів і координації роботи щодо підготовки здобувачів вищої освіти наукових ступенів доктора філософії та доктора наук.

Науково-дослідна робота ад'юнктів та аспірантів є одним із найважливіших та найефективніших засобів якісної підготовки вчених, здатних творчо використовувати у науковій та практичній діяльності досягнення юридичної науки. Наразі у відділі докторантури та ад'юнктури проходять підготовку 31 докторант та більше 400 ад'юнктів та аспірантів.

Здобуття вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні здійснюється здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії шляхом навчання:

– за денною або заочною формами в ад'юнктурі;

– поза ад'юнктурую (для осіб, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність в Академії або іншому ЗВО (науковій установі). Нормативний строк підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії становить чотири роки.

На навчання для здобуття наукового ступеня доктора філософії приймаються особи, які здобули ступінь магістра або освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста. Перелік документів, які необхідні для вступу до ад'юнктури, визначаються Правилами прийому Академії.

Прийом до докторантури та ад'юнктури здійснюється на конкурсній основі. Вступні випробування до ад'юнктури Академії складаються із вступних іспитів: 1) спеціальності (в обсязі програми рівня вищої освіти магістра з відповідної спеціальності); 2) іноземної мови (за вибором Академії в обсязі, що відповідає рівню B2 з мов країн Європейського Союзу). Вступник, який підтвердив свій рівень знання іноземної мови дійсним сертифікатом, звільняється від складання вступного іспиту з іноземної мови.

Для врегулювання відносин між здобувачем вищої освіти та Академією укладається контракт (договір) на весь строк навчання, який підписується у двох примірниках. Здобувачу вищої освіти, одночасно з його зарахуванням, наказом ректора Академії призначається науковий керівник з числа наукових або науково-педагогічних працівників з науковим ступенем та вченим званням. Тема дисертації здобувача, яку останній не пізніше ніж за два місяці з дня зарахування до аспірантури зобов'язаний обрати та винести на розгляд кафедри разом із темою, планом, обґрунтуванням доцільності виконання дисертації та індивідуальним планом роботи, після обговорення на засіданні кафедри (наукової лабораторії), подається на розгляд науково-методичної ради та затверджується Вченою радою Академії не пізніше чотирьох місяців після зарахування.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється протягом строку навчання за освітньо-науковою програмою та навчальним планом, які затверджує Вчена рада Академії для кожної спеціальності. Освітньо-наукова програма та навчальний план ад'юнктури містять освітню та наукові складові. Освітньо-наукова програма та навчальний план ад'юнктури є основою для формування аспірантом індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи.

Індивідуальний навчальний план аспіранта містить перелік дисциплін за вибором в обсязі, що становить не менш як 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС. При цьому аспіранти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти і пов'язані з тематикою дисертаційного дослідження, за погодженням із

своїм науковим керівником та завідувачем відповідної кафедри (наукової лабораторії). Для цього вони проходять авторизацію в системі управління навчанням MOODLE, де мають можливість ознайомитися з силабусом (стислим описом) навчальної дисципліни, кількістю кредитів, які на неї передбачено, та критеріями її оцінювання. Усі аспіранти, незалежно від форми навчання, зобов'язані відвідувати аудиторні заняття та проходити всі форми поточного й підсумкового контролю, передбачені індивідуальним навчальним планом аспіранта та освітньо-науковою програмою ад'юнктури Академії.

Наразі, у зв'язку зі збройною агресією Росії на території України, керівництво НАВС задля забезпечення безпеки своїх здобувачів та наукових співробітників, прийняло рішення про їх переведення на дистанційну форму навчання. Тож усі навчальні дисципліни викладаються з використанням програми для організації відеоконференцій Zoom.

Також для здійснення оперативного інформування ад'юнктів та аспірантів щодо можливих змін у навчальному процесі та донесення до них інформації з приводу наукових та організаційних заходів, у VoIP-додатку для дзвінків і обміну повідомленнями Viber для були створені відповідні групи, де вони отримують усі актуальні відомості та можуть поставити співробітникам відділу докторантури та ад'юнктури свої запитання.

Наукова складова освітньо-наукової програми передбачає проведення власного наукового дослідження під керівництвом одного або двох наукових керівників та оформлення його результатів у вигляді дисертації. Здобувачі вищої освіти проводять наукові дослідження згідно з індивідуальним планом наукової роботи, у якому визначаються зміст, строки виконання та обсяг наукових робіт, а також запланований строк захисту дисертації протягом строку підготовки в докторантурі та ад'юнктурі. Індивідуальний план наукової роботи є обов'язковим до виконання і використовується для оцінювання успішності запланованої наукової роботи.

Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється постійно діючою або спеціалізованою вченою радою, утвореною для проведення разового захисту, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації.

Література:

1. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах): постанов. Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 № 261.

Верховна Рада України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

2. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у Національній академії внутрішніх справ: додаток до наказу НАВС від 26 квітн. 2022 № 305. [Електронний ресурс]. URL: <https://da.naiu.kiev.ua/assets/files/zrazok/poryadok.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/12>

INTERACTION WITH THE ENVIRONMENT AS AN OBJECTIVE FACTOR IN INCREASING THE EDUCATIONAL AND FINANCIAL POTENTIAL OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

ВЗАЄМОДІЯ ІЗ СЕРЕДОВИЩЕМ ЯК ОБ'ЄКТИВНИЙ ЧИННИК НАРОЩЕННЯ ОСВІТНЬОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Deineha O. V.   **Дейнега О. В.**

*doctor of economic sciences, professor,
vice-rector for scientific work
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine*

*доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Рівненський державний гуманітарний
університет
м. Рівне, Україна*

Deineha I. O.   **Дейнега І. О.**

*doctor of economic sciences, professor,
Head of the Department of Economics and
Business Management
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine*

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
та управління бізнесом
Рівненський державний гуманітарний
університет
м. Рівне, Україна*

Androschuk I. M.   **Андрощук І. М.**

*candidate of political sciences, associate
professor,
head of the postgraduate department
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine*

*кандидат політичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури
Рівненський державний гуманітарний
університет
м. Рівне, Україна*

Організація ефективної наукової та освітньої діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) значно мірою залежить від налагодження ними обміну інформацією, що може відбуватись як всередині освітньої

організації (внутрішні комунікації), так і між організацією та її середовищем (зовнішні комунікації).

Внутрішні комунікації формуються переважно через взаємодію адміністративного персоналу із науково-педагогічним та обслуговуючим персоналом і здобувачами освіти. Така комунікація в переважній більшості мало відрізняється від зовнішньої комунікації, оскільки містить низку інструментів, які також використовуються останньою. Внутрішня комунікація включає такі елементи, як правила, цінності, внутрішній клімат і цілі. Таким чином комунікаційне повідомлення перетворюється на багатовимірну конструкцію [1, с. 274].

Зовнішні комунікації ЗВО передбачають комунікації із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), що функціонують за межами закладу освіти та можуть мати пряме (наприклад, партнерські програми, зокрема угоди про співпрацю) або опосередковане (наприклад, роботодавці, батьки студентів) відношення до цього закладу. Участь зовнішніх стейкхолдерів у реалізації освітньої діяльності ЗВО, до яких відносяться роботодавці, академічна спільнота інших закладів освіти, професійні організації тощо, є важливим кроком у встановленні конкурентних переваг ЗВО шляхом виявлення своїх потреб і пошуку необхідних засобів для їх задоволення [1, с. 274]. В ринкових умовах пріоритет надається зовнішнім комунікаціям освітніх організацій, що обумовлено послідовною, незворотною зміною їх орієнтації із виробничої на маркетингову, тобто орієнтування на задоволення потреб споживачів освітніх послуг.

Таким чином, під комунікацією слід розуміти не тільки передачу, але й реакцію одержувача на повідомлення. Комунікації на ринку освітніх послуг – це постійно триваючий обмін інформацією між закладом освіти та його оточенням, який сприяє максимальному заповненню студентських (учнівських) аудиторій за рахунок повного врахування вимог останніх.

В умовах налагодження ринкових відносин освітні організації, зокрема і ЗВО, все більше у своїй діяльності використовують правила та інструменти, котрі детерміновані бізнес-середовищем. Зокрема значна частина комунікацій ЗВО формується за принципами маркетингових комунікацій, тобто орієнтованими на вивчення потреб дійсних і потенційних студентів та їх задоволення.

Саме тому важливим кроком при побудові комунікацій між університетом і його середовищем, в першу чергу потенційними студентами, є розуміння купівельного центру, в який входять не лише потенційні здобувачі, а й члени їх сімей. Результати власних досліджень дають підстави стверджувати, що на вибір студентом місця навчання мають родичі, особливо це характерно для мешканців сільської

місцевості. До комплексу маркетингових комунікацій університет повинен включати як онлайн, так і офлайн комунікації, що передбачає так звану модель комунікацій 360°.

Реалізація ефективної комунікаційної діяльності ЗВО потребує вирішення наступних першочергових завдань: визначення структури «купівельного центру» придбання освітньої послуги; дослідження інформаційних потреб потенційних здобувачів вищої освіти, а також осіб, що приймають участь у формуванні рішення про отримання (придбання) освітньої послуги; ідентифікування бажаних з точки зору споживача характеристик університету, послуги якого рекламуватимуться, тобто формування «ідеального образу» університету; визначення найбільш привабливих для споживача та покупця освітньої послуги каналів отримання рекламної інформації та їх оптимальної структури; розробка заходів по протидії антиреклами зі сторони конкурентів.

З метою оцінювання контенту та інструментів комунікаційної суміші університетів у 2022 році було проведено маркетингове дослідження серед учнів шкіл випускних класів, студентів закладів вищої освіти першого та четвертого курсів. Встановлено, що молодь переважно спрямовує свій вибір на економічні 36% та технічні 23% спеціальності, при цьому більшість орієнтується щодо її змісту – 28% повністю розуміють, а 56% – приблизно. Результати свідчать про доцільність інформування потенційних вступників щодо специфіки навчання на окремих спеціальностях та освітніх програмах.

Переважно усвідомлений вибір професії, місця навчання відбувається у старшій школі (61%), що свідчить про доцільність проведення профорієнтації саме для цієї вікової категорії. На першому місці у рейтингу пріоритетів вступника відіграє спеціальність (72%), на другому – рейтинг університету. Тобто університети, формуючи власні комунікаційні стратегії, мають постійно моніторити ринок праці, модернізуючи власні освітні пропозиції та пропонувати ринку актуальні освітні програми.

На вибір споживача впливають і фінансові інструменти: п'ята частина опитаних бажає навчатися лише за кошти держави, а половині – доступною є ціна за навчання до 25 тис. грн. на рік. Однозначно, що посилення макроекономічної нестабільності в країні вплине на платоспроможність населення і в наступному році споживачі освітніх послуг будуть ще більш чутливі до вартості навчання. Уже у довоєнний період третина опитаних була готова знехтувати власними вподобаннями на протитягу безкоштовному навчанню.

Оскільки і освітнє середовище, і середовище соціальної взаємодії за останні роки перейшло в он-лайн простір, для університетів

актуалізувалося завдання реалізації стратегії цифрових комунікацій. Використання інформаційних технологій про побудові комунікацій університетів набуває перспективного характеру, що обумовлено низькими витратами на їх впровадження, а також високою ефективністю.

Основним комунікативним інструментом університету в Інтернет вважається його сайт та соціальні мережі.

Пріоритетним джерелом отримання інформації про університет його зовнішніми стейкхолдерами, в першу чергу потенційними абітурієнтами, є сайт ЗВО (37%). Оскільки сайт є місцем першого знайомства вступника з університетом, саме тому його функціоналу і контенту потрібно приділяти максимальну увагу.

Важливе місце у рейтингу популярності джерел отримання інформації про університет займають соціальні мережі, тобто четверта частина (25%) всіх опитаних шукає інформацію про університет у таких соціальних мережах як Instagram (43%) та Telegram (20%).

Потенційні студенти, бажаючи отримати максимально об'єктивну інформацію про університет та якість освітніх послуг на певній освітній програмі, заздалегідь шукають групи у соціальних мережах, куди входять реальні студенти певного університету, що дає можливість отримувати інформацію «з перших вуст». Тобто сучасне освітнє середовище стає максимально відкритим, що накладає високі вимоги як до університету, так і до кафедри, котра відповідає за реалізацію певної освітньої програми.

Враховуючи це, і університет, і кафедри повинні мати власні сторінки у найбільш популярних соціальних мережах. Зокрема, кафедра економіки та управління бізнесом (ЕтаУБ) Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) має сторінку у Facebook (орієнтовано в першу чергу на внутрішніх стейкхолдерів і батьків потенційних студентів), а також в Instagram та Telegram (орієнтовано безпосередньо на самих вступників). Весь контент, який представлений на цих сторінках, приблизно однаковий, а відмінності присутні лише в представленні та просуванні публікацій.

Враховуючи ту обставину, що за останніми дослідженнями пошукова система Google є найпоширенішим веб-сайтом як у світі, так і в Україні, університет, який має свій сайт, в першу чергу повинен скористатися таким інструментом цифрового маркетингу як SEO, а саме можливість оптимізації сайту в пошукових системах.

Вікова структура цільової аудиторії кафедри ЕтаУБ у соціальних мережах Фейсбук та Інстаграм має схожі гендерні характеристики – переважна більшість зацікавлених в інформації про кафедру та її освітні програми є жінки. Щодо вікової структури, то користувачам Фейсбук

переважно від 35 до 44 років. Вікова категорія користувачів Інстаграм є дещо молодшою – 25-34 роки. Крім того, Інстаграм у більшій мірі приваблює потенційних вступників. Відповідно, формуючи рекламний контент потрібно враховувати вікову структуру окремих соціальних мереж. Кафедра ЕтаУБ подає у Фейсбук більш розгорнуту деталізовану інформацію, а в Інстаграм – меншого обсягу, конкретну.

Варто відмітити, що такі джерела інформації, як телебачення, радіо, а також газети і журнали майже не мають суттєвого впливу на формування вибору потенційного студента, оскільки частка осіб, які отримують інформацію про університет з цих джерел мізерно мала (відповідно, 3 % і 2 %).

На сьогодні вітчизняні ЗВО мають низку проблем у комунікаційній сфері, що знижують їхню конкурентоздатність і прибутковість. Одна з них – непослідовність та фрагментарність повідомлень, що передаються їх цільовій аудиторії через основні он-лайн канали передачі інформації, до яких в першу чергу відноситься і сайт університету.

Потенційні здобувачі вищої освіти прагнуть звести до мінімуму ризик неправильного вибору університету, тому бажають отримати максимально достовірну і повну інформацію щодо якості освітніх послуг та його репутації. Крім того, інформація про університет та послуги, що він надає, може цікавити представників бізнес-кід, науковців інших закладів освіти. Також інформація про університет може бути корисною і для його внутрішніх стейкхолдерів – здобувачів вищої освіти та працівників університету. Найповніше ці функції виконує сайт університету, який відповідно до опитування є найбільш пріоритетний каналом отримання інформації.

Веб-сайт університету повинен забезпечити унікальний інтерфейс, що має містити чітке спонукання до дії та високоефективні, актуальні, привабливі повідомлення. Крім того, він повинен мати повністю раціональну й інтегровану структуру оптимізації під пошукові системи, адже чим вищою буде позиція сайту в результатах пошуку, тим більше зацікавлених користувачів на нього перейде.

Для покращення якості сайтів ЗВО та підвищення їх інформаційної насиченості необхідно врахувати такі рекомендації: сайт має бути адаптований до потреб цільової аудиторії, а не технічних можливостей або організаційних особливостей управління університету; інформація на сайті повинна постійно оновлюватись, оскільки в іншому випадку втрачається зв'язок із цільовою аудиторією; всі рубрики та вкладки повинні бути інформаційно змістовними, повними та технічно доступними; контакти із випускниками повинні насамперед інформувати абітурієнтів про успіхи випускників; обов'язковим є розміщення на сайті програми, яка могла б дозволити відвідувачам

здійснювати віртуальні екскурсії територією університету; наявність фото-відеогалерей; має бути передбачена можливість зворотного зв'язку [2, с. 77]. Якісний сайт дозволяє сформувати яскравий образ університету та кафедри, а також створити необхідні стимули для наступної взаємодії з учасниками купівельного центру.

Набір комунікаційних інструментів буде залежати від: стратегії університету, його фінансових можливостей, інтенсивності конкуренції на ринку, стану соціально-політичної ситуації тощо, у тому числі і від рівня обізнаності потенційних здобувачів та їх бажання навчатись у конкретному університеті. Характерною є зміна пріоритетів при використанні цифрових каналів поширення інформації про університет, що застосовується для всіх типів потенційних студентів.

Отже, забезпечення стійкої конкурентної позиції університету на ринку освітніх і наукових послуг неможливе без використання інструментів цифрового маркетингу, що дозволяють у більшій мірі персоналізувати споживачів, дізнаватися про їх потреби та модернізувати власний комунікаційний комплекс відповідно до отриманої інформації.

Література:

1. Avram E. M. Internal and external communication in higher education institutions. Practical Application of Science Vol. III, Issue 2 (8). 2015. pp 273-282. URL: https://seaopenresearch.eu/Journals/articles/SPAS_8_42.pdf (дата звернення: 25.10.2022).

2. Дейнега І. О. Маркетингові комунікації закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг: монографія. Рівне: видавець О. Зень. 2018. 278 с.

**THE PROBLEM OF TRAINING SCIENTIFIC PERSONNEL
FOR THE INNOVATIVE SPHERE IN UKRAINE**

**ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ
ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ**

Yermakova S. S. Єрмакова С. С.

*Doctor of pedagogical sciences, professor
Professor of the department of philosophy,
political science, psychology and law
Odessa State Academy of Construction
and Architecture
Odesa, Ukraine*

*доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри філософії, політології,
психології та права
Одеської державної академії
будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна*

Стратегічною метою розвинутих країн є побудова інноваційної економіки, одним з основних ресурсів якої є кадровий потенціал науки, освіти і високотехнологічних секторів виробництва. Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами нового століття.

Центром зазначеної парадигми повинна стати освіта, розвиток якої можна розглядати як відповідь на глобалізаційні виклики сучасної цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому соціокультурному просторі. Надзвичайно важливою у цьому контексті постає проблема забезпечення високої якості освіти, яка визнається провідним чинником розвитку та необхідною умовою економічної стабільності будь-якої країни.

Останнім часом втрати інтелектуального потенціалу України набули загрозливих масштабів. Чисельність учених у країні зменшилася втричі. Так, з 20015 по 2020 роки кількість наукових установ України скоротилася наполовину, наукоємність ВВП – удвічі і це найнижчий показник у Європі. За останні роки Україна втратила понад 20 тисяч молодих дослідників. Серед працівників із вищою освітою виїхати з України готові 32 % опитаних, а серед тих, хто має науковий ступінь – 37 %¹. Найбільш сильні еміграційні настрої відзначаються серед студентів і аспірантів. За даними на січень 2021 р., лише у Німеччині грантову підтримку одержують 25 тисяч молодих людей (віком до 30 років) з України. Загалом, за кордон хотіли б виїхати більше 60 %

української молоді. Рівень «відпливу інтелекту» з України один з найбільших у світі. З України їдуть найбільш перспективні молоді вчені, серед тих, хто виїхав за кордон на постійне місце проживання впродовж останніх 5 років переважали фахівці з біології, фізики, математики, – саме ті, від кого багато в чому залежить інноваційний розвиток нашої країни. Тобто, проголошена Україною інтеграція зі спільним науково-освітнім простором ЄС, додала додаткового імпульсу «відтоку мізків».

Причинами такого стану речей є: недофінансування науки, низька заробітна плата, неможливість виконання досліджень на високому науковому рівні через низький рівень матеріально-технічної бази, незатребуваність, відсутність перспектив кар'єрного зростання, відсутність власного житла, а також пандемічна криза останніх років і на разі військовий стан в країні. У результаті значна частина молодих вчених покидає наукову діяльність і йде або в інші сегменти господарства країни.. або на завжди від'їжджає за кордон.

Водночас потреба у кадрах високої кваліфікації не лише у науковій, а й у економічній сфері зумовлена процесами глобальної інформатизації та тенденцією швидкого застарівання знань, що підвищує увагу до виробництва та адаптації нових знань. У ЄС під гаслом «Одна професія, кілька кар'єр» пропагується запровадження докторських програм, що створюють можливості для осіб з докторським ступенем працювати не лише у науково-освітніх установах, а й у економічній сфері. Для цих робочих місць, науково-дослідницька освіта в рамках дисциплінарних меж і навичок, націлених на викладання і наукові дослідження, вважається недостатньою. У провідних країнах, де формується економіка знань, існує постійна необхідність висококваліфікованої робочої сили, яка б мала навички дослідницької роботи. Новою тенденцією розвитку докторської освіти у світі є створення «професійних докторантур».

До того ж сучасні вимоги до підготовки докторської дисертації базуються на засадах міждисциплінарності, вироблення професійних навичок і підготовці до ринку праці. Кілька країн (США, Нідерланди, Великобританія та Австрія) розпочали впровадження «професійних докторантур», характеристикою яких є зорієнтованість на прикладні дослідження, що має зміцнити співпрацю університетів з промисловістю та бізнесом (наприклад, за рахунок роботи над проектами в промисловості або спільного нагляду за дослідженням). Згадані докторські дисертації часто пов'язані з проектами, здійснюваними в межах підприємства. У цілому, кількість програм для професійних докторантур зростає. Спостерігається і диверсифікація вимог до вступу та прийому до «професійних докторантур», оскільки з'являються докторські програми для професіоналів з практичним досвідом. Умовою

таких програм є те, що післядипломною підготовкою визначаються технологічні дослідження у промисловості. Найчастіше ці механізми включають кооперативні системи докторської освіти, за допомогою яких студенти чергуватимуть свої дослідження і професійну діяльність у промисловості з навчанням в університетах . Крім того, фіксується співпраця щодо підготовки кадрів високої кваліфікації в інших професійних сегментах. У тому числі створюються колаборації між університетами та організаціями сфери комунальних послуг з метою розробки докторських програм

На протигагу світовим тенденціям залучення та мотивації молодих науковців, Україна втрачає найбільш талановитих учених, а проблема якісної підготовки фахівців набуває все більшої гостроти. Темпи вивимання кадрів вищої кваліфікації з науково-технічної сфери створюють підґрунтя для значного технологічного відставання, що створюватиме загрози національній безпеці країни. Існує гостра необхідність у масштабному залученні у науку молоді шляхом якісної модернізації системи підготовки кадрів вищої кваліфікації та створенні дієвого механізму підтримки молодих учених, використовуючи досвід кращих європейських та світових зразків, що передбачають: зміну організаційних аспектів докторської освіти; введення структурованих докторських програм та докторських шкіл; освоєння нової культури наукового керівництва; включення в «компетентнісні моделі» докторів універсальних навичок; запровадження професійних докторських ступенів; розширення кар'єрних перспектив докторів і постдокторантів.

Формування вітчизняної інноваційної економіки вимагає швидкої трансформації та удосконалення системи підготовки кадрів вищої кваліфікації: організаційних форм діяльності аспірантур та докторантур; введення системи активного матеріального стимулювання та підвищення соціального статусу вченого; інфраструктури фінансування, відповідного сучасним вимогам забезпечення навчальної та матеріально-технічної бази; системи відповідальності за якість шляхом введення критеріїв оцінювання підготовки фахівців на всіх етапах і рівнях; взаємодії науки, освіти та виробництва, орієнтації на практичний результат, враховуючи потреби ринку праці; формування якісно нової системи відбору та підготовки наукових кадрів. 9 Наслідком реформування діяльності аспірантур (докторантур) має стати перехід від «радянської» моделі підготовки кадрів вищої кваліфікації до кращих світових моделей формування кадрового складу для системи інноваційного розвитку національної економіки.

PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE DIMENSION OF NEW EDUCATIONAL REALITIES

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ВИМІРІ НОВИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

Ivanova O. S.   **Іванова О. С.**

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor, Associate professor of
the department Psychology, pedagogy and
linguistic didactics State University of
Intellectual Technologies and
Communication
Odesa, Ukraine*

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки
та лінгводидактики
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
м. Одеса, Україна*

Зміни в освіті, свідками, учасниками і творцями яких ми є, спонукають до реорганізації усіх складових підвищення якості освітнього процесу. Своєю чергою, сучасний етап формування нових зовнішньополітичних та економічних векторів суспільства, інтеграція в європейське співтовариство, використання здобутків в освітній сфері провідних держав світу, реалізація основних положень сучасних нормативно-правових документів у сфері професійної підготовки молоді та перепідготовки кадрів спричиняють значні зміни у її системі, диктують принципово нові шляхи розвитку освітніх інституцій і формування особистості професіонала.

Заклади освіти як відкриті системи перебувають під впливом факторів зовнішнього середовища, частину якого вони й становлять, завдяки чому набувають якісно нових властивостей і примножують потенціал свого розвитку. Численні дослідження вказують на існування складної і нелінійної залежності освітньої підготовки й потенційного економічного зростання країни. На розвиток системи освіти кожної країни впливають також і фактори правового та політичного середовища, соціально-демографічні, економічні, науково-технічні, інноваційні чинники, її історикокультурна спадщина тощо. Відтак, у впровадженні інноваційного навчання, освітніх технологій, творчого компоненту та формуванні нового мислення провідна роль належить університетам. Це виявляється, зокрема, у поглибленні кооперації між університетами на вітчизняному та міжнародному рівнях у підготовці кваліфікованих фахівців для створення й раціонального використання інформаційних технологій у всіх сферах людської діяльності. В університетах запроваджено такі принципи випереджувальної освіти як фундаментальність та цілісність надання інформаційних знань,

індивідуалізація навчання, практичне спрямування знань, застосування у навчанні сучасних технологій, що, в свою чергу, сприятиме активізації міграції (мобільності) високоосвічених фахівців.

У свою чергу глобалізаційні процеси спричиняють переоцінку системи цінностей і формування нової моделі відносин, орієнтованої на усвідомлення самоцінності людини як рівнозначного суб'єкту навколишнього середовища і цивілізаційних відносин. Соціально-економічні і технологічні трансформації, швидке накопичення знанневого продукту, інноваційних технологій та їх продуцентів спричиняють перебудову промисловості, господарства, управління тощо, що змушує систему вищої освіти, незважаючи на її сталість і збереження традиційних цінностей, переорієнтуватись на виклики суспільства. На рівні культури глобалізаційні процеси виявляються в збільшенні стандартизованого всесвітнього ринку культурних послуг і товарів. Саме тому, говорячи про освіту, ми говоримо також і про освітні послуги, і про продуктивну силу.

Отож вища освіта набуває більшого соціального виміру, оскільки місія сучасних вищих навчальних закладів включає таку складову як ринок праці, що передбачає взаємодію рівня працедавця – заклад вищої освіти (ЗВО), розширює перелік соціономічних професій, регулюючи відношення «індивід – соціальна інституція». Ці професії передбачають володіння випускниками юридичними, соціологічними, психологічними компетентностями в загальному, організаційно-управлінською та конфліктологічною – на високому рівні впровадження в практичну діяльність, сформованим проектно-дослідницьким мисленням. Зазначене вище підтверджує співпрацю рівнів «соціальна інституція – соціальна інституція», «соціальна інституція – особистість», «особистість – особистість» в глобальному просторі.

Щодо надвітчизняного рівня, йдеться про наднаціональні корпорації, які створюють наднаціональну цивілізаційну силу, що прискорює глобалізаційні процеси через такі чинники як розвиток інтелекту, компетентностей та якостей людей. Наднаціональний рівень, на нашу думку, співмірний з ноосферизацією, яка передбачає, зокрема в сфері університетської освіти в контексті стратегічного планування сталого розвитку суспільства та людського розвитку формування критично-інноваційного потенціалу вишу та нового мислення людини в умовах університетської освіти, а це передбачає реагування на соціальні, економічні, наукові та культурні аспекти; формування глобальних знань для розв'язання глобальних проблем; розвиток критичного мислення та активної громадянської позиції; інформованість, відкритість та прозорість діяльності закладу в рамках його автономії. Значущим для розуміння позиції країни у глобалізованому світі є рівень розвитку людського капіталу як інтеграційного показника, який визначає

внутрішні можливості країни щодо продукування знання та його використання в промисловому і суспільному розвитку.

Таким чином, укладаються нові відносини між країнами, які продукують знання і країнами, які мають дефіцит знання – культурне протистояння глобалізму, оскільки передбачає культуру мислення, проєктування (прогнозування), модулювання, виробництва і застосування когнітивного креативного продукту. На рівні національному це протистояння виявляється в економічному, техніко-технологічному та інформаційно-комунікативному напрямках.

У зв'язку з вище зазначеним в Україні нагальним питанням є необхідність сформуванню нові стандарти життя, таку модель поведінки і добробуту, яка б давала можливості користуватися всіма благами цивілізації, бережливо ставитися до природи та її ресурсів, виховувати здорову, освічену і духовно багату людину. Одним з пріоритетних завдань у цьому, на нашу думку, є вдосконалення освітнього простору, який би відповідав потребам сьогодення, і водночас забезпечував такий розвиток освітньої сфери держави, який би мав власні переваги та досягнення. Цьому сприятиме формування людини з новим творчим інноваційним мисленням, яка могла б самовдосконалюватись, реалізовувати себе та генерувати конструктивні пропозиції з наступним їх втіленням у практичну професійну та суспільну діяльність.

Наука й освіта, продукуючи новітні технології, працюють на майбутнє, забезпечуючи фундаментальну наукову, загальнокультурну і практичну підготовку фахівців для всіх галузей економіки, культури, суспільного життя, беруть участь у розв'язанні невідкладних науково-технічних, соціальних, економічних завдань. Адже економічне піднесення країни зумовлене впровадженням у виробництво нових технологій, наявності висококваліфікованих кадрів. Тож, вища школа має постійно розв'язувати такі проблеми: підвищення якості викладання, організація освітнього процесу на науковій основі, оновлення змісту вищої освіти, впровадження ефективних технологій, організація навчання як неперервної науково-виробничої діяльності, створення навчально-науково-виробничих комплексів, входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації тощо

Таким чином, нова культура мислення має складатися з таких компонентів: – інформаційно-організаційного, – духовно-морального, – мобільно-комунікаційного, – екологічного, що забезпечить формування інноваційної особистості, спроможної до самореалізації в умовах інформаційного суспільства, за якого вартує в умовах освітньої установи не передавати знання, які застарівають швидше, ніж в умовах індустріального суспільства, а навчити самостійно вчитися, що, в свою чергу, передбачає формування мислення нового типу.

PROBLEMATIC ASPECTS OF REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR THE TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

Ivanovska A. M. Івановська А. М.

*Doctor of Law, Associate Professor, Vice-
rector for Scientific Work, Professor of
Constitutional, Administrative and
Financial Law Department,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of
Management and Law,
Khmelnytskyi, Ukraine*

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи, професор
кафедри конституційного,
адміністративного
та фінансового права
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова
Хмельницький, Україна*

Ryzhuk I. V. Рижук І. В.

*Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor, Head of the Department of
Internal Quality Assurance of Higher
Education, Associate Professor of
Constitutional,
Administrative and Financial Law
Department,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of
Management and Law,
Khmelnytskyi, Ukraine*

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу внутрішнього
забезпечення якості вищої освіти,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного
та фінансового права
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова
Хмельницький, Україна*

Halus O. O. Галус О. О.

*Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor, Head of the Postgraduate and
Doctoral Studies Department, Associate
Professor of Constitutional, Administrative
and Financial Law Department,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of
Management and Law,
Khmelnytskyi, Ukraine*

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури та
докторантури, доцент кафедри
конституційного, адміністративного та
фінансового права,
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова,
Хмельницький, Україна*

Процеси трансформації українського суспільства, громадянських інститутів зумовлюють необхідність пошуку шляхів, форм та методів модернізації національної освіти. Право на освіту як цілісна та взаємоузгоджена система суспільних відносин на сучасному етапі також зазнає суттєвих змін. На вирішення завдань, поставлених перед системою освіти, спрямоване й вітчизняне законодавство, яке виступає важливим інструментом реалізації державної політики в галузі освіти.

У тому числі, спроможність системи підготовки кадрів вищої кваліфікації реалізовувати покладені на неї завдання обумовлюється, в першу чергу, якістю нормативно-правового забезпечення.

Інтеграція України в європейський науковий простір супроводжується реформуванням вітчизняного законодавства, його адаптацією відповідно до європейських традицій і принципів [1].

На сьогодні нормативно-правове забезпечення функціонування інституту підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів становить понад 30 нормативно-правових актів. Серед яких базовим є Закон України «Про вищу освіту», в якому закріплено базові положення, які в подальшому було деталізовано у підзаконних нормативно-правових актах. Насамперед зазначеним законом було визначено освітньо-науковий рівень вищої освіти як такий, що передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення [2].

Здобуття цього рівня здійснюється шляхом виконання освітньо-наукової програми (далі ОНП) та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі) [2]. Окрім того, в Законі України «Про вищу освіту» передбачається, що особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної ОНП та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації разовою спеціалізованою вченою радою, утвореною закладом вищої освіти (далі ЗВО) чи науковою установою, які мають акредитовану освітню програму третього рівня вищої освіти з відповідної спеціальності [2]. Особі, яка успішно виконала відповідну ОНП та пройшла атестацію видається документ про науковий ступінь – диплом доктора філософії [2]. Норми Закону України «Про вищу освіту» щодо здобувачів освіти третього рівня вищої освіти було деталізовано в підзаконних нормативно-правових актах.

На сьогодні порядок підготовки докторів філософії врегульований Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 [3]. За весь час дії цього нормативно-правового акта зміни до нього вносилися

лише одного разу у 2019 році. Із прийняттям 21.01.2022 р. Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради ЗВО, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (далі Порядку присудження ступеня доктора філософії) [4] стали невирішеними на нормативно-правовому рівні чимало питань, пов'язаних з окремими аспектами реалізації під час підготовки докторів філософії положень Порядку присудження ступеня доктора філософії.

До прикладу, відповідно до абзацу 2 пункту 3 Порядку присудження ступеня доктора філософії, здобувач, який виконує неакредитовану ОНП, має право у порядку, встановленому законодавством, на переведення до іншого закладу, який має акредитовану ОНП за відповідною спеціальністю (спеціальностями). Порядок переведення аспірантів не врегульований. Спроба Міністерства освіти та науки України (далі МОН України) врегулювати питання переведення всіх здобувачів вищої освіти була невдала. Зокрема, Наказу МОН України «Про затвердження Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у ЗВО, та надання їм академічної відпустки» 2020 року [5] було відмовлено у державній реєстрації. На сьогодні при переведенні, поновленні аспірантів ЗВО (наукові установи) керуються Наказом Міністерства освіти України від 15.07.1996 № 245 «Про затвердження Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти» [6].

У 2022 році МОН України запропонував для громадського обговорення проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261» (далі Проект) [7]. Проектом пропонується внести зміни до Порядку підготовки здобувачів у ЗВО (наукових установах), виклавши його в новій редакції. Викладені у Проекті положення щодо переведення, відрахування та поновлення аспірантів повністю відтворюють норми Наказом Міністерства освіти України від 15.07.1996 № 245 «Про затвердження Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти». Проект не містить положень, що стосується затвердження індивідуальних навчальних планів та індивідуальних планів наукової роботи аспірантів, які переводяться або поновлюються у ЗВО (наукову установу). Також відсутні норми, які б регулювали особливості переведення аспірантів, які майже повністю виконали неакредитовану освітньо-наукову програму і переводяться у ЗВО (наукову установу) на акредитовану ОНП для захисту, зокрема, щодо доцільності затвердження таким

аспірантам теми дисертації, індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи.

Також згаданий проект не містить положень, що стосуються необхідності повторного затвердження теми дисертації аспіранту, який переводиться або поновлюється у ЗВО та призначення наукового керівника за рішення вченої ради. Позитивним у цьому Проекті бачиться ідея запровадження Реєстру тем дисертацій. На даний час координація тем дисертацій не є обов'язковою умовою підготовки дисертації і здійснюється по окремих спеціальностях державними самоврядними науковими організаціями (до прикладу, Національною академією правових наук України, Національною академією педагогічних наук України тощо). Однак процедура подачі ЗВО (науковою установою) інформації про затвердження теми дисертації до Реєстру тем дисертацій відбуватиметься за процедурою, яка буде визначена МОН України.

За відсутністю врегулювання вищезначених процерур на рівні нормативно-правових актів органів державної влади ЗВО (наукові установи) визначають їх у своїх локальних нормативно-правових актах.

Особливу увагу в аспекті вдосконалення заслуговує також і організація індивідуального простору сучасного науковця в умовах пандемії та воєнного стану в країні. Окрім того дедалі більшої актуальності набуває підвищення рівня володіння іноземною мовою, що значно розширить можливості наукового пошуку. Також із врахуванням триваючої вже понад пів року воєнної агресії, на порядок денний виносяться питання щодо невикористання у наукових працях російських наукових доробок тощо.

Отже, в процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» вибудовується цілісна система вищої освіти та система забезпечення якості вищої освіти, що робить вітчизняну вищу школу більш конкурентною, наближуючи до європейських критеріїв якості та вимог вітчизняного й міжнародного ринків освітніх послуг. Після оновлення законодавства про освіту, було напрацьовано нормативне забезпечення підготовки докторів філософії, але завдяки якому, на жаль, не вдалося повною мірою вирішити проблемні питання та подолати наявні недоліки законодавчого регулювання. Недосконалість, невизначеність, колізійність окремих норм законодавства, наявність різних за юридичною силою нормативних актів вкотре доводить актуальність питання систематизації правових норм у вигляді кодифікації.

Література:

1. Лобач О.М., Лобач К.В. Нормативно-правове забезпечення підготовки здобувачів ступеня доктора філософії. International multidisciplinary scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind». № 9.

January, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/338521895_NORMATIVNO-PRAVOVE_ZABEZPECENNA_PIDGOTOVKI_ZDOBUVACIV_STUPENA_DOKTORA_FILOSOFII

2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C+%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8#w1_1

3. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах): Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>

5. Наказ МОН України «Про затвердження Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки» URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/regulatorna_dijalnist/2020/01/10/polozenya-pro-perevedennya-23082019_2.docx

6. Про затвердження Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти: Наказом Міністерства освіти України від 15.07.1996 № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-96#Text>

7. Міністерство освіти і науки пропонує для громадського обговорення проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-23-bereznja-2016-r-261>

**COMMUNICATION AREA OF RESPONSIBILITY AT THE
CERTIFICATE REPORT OF THIRD-LEVEL GRADUATES
HIGHER EDUCATION DURING MARTIAL STATUS**

**КОМУНІКАТИВНА ПЛОЩИНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ
АТЕСТАЦІЙНІЙ ЗВІТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ТРЕТЬОГО
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Ilynska L. V.   Ільницька Л. В.

*Ph. D. of Philosophical Sciences, doctoral
student at the Institute of Educational
Problems of the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

*кандидат філософських наук,
докторант Інституту проблем
виховання НАПН України
м. Київ, Україна*

Виклики часу з кардинальним перебігом важких випробувань позначені військовою агресією та системним впливом на всіх сферах життя. Ефективність взаємодії ресурсних важелів координації в тому числі і наукового процесу інноваційного впровадження унікально-стратегічних форм дисертаційного рівня поглибленого аналізу – докторських досліджень – наразі підпадає під актуальне проблемне поле кризової модальності, що спровоковане комунікативним станом в умовах військово-політичних викликів.

Контролюючі форми здійснення системної стійкості виведення на завершальну стадію особистісної звітності багатоетапної наукової роботи при розкритті наявних супровідних валідних відхилень від забезпечення якості вже нормативно передбаченого процесу атестаційної звітності мають бути уточнені згідно із застосуванням препозиційного кореляту авторського термінологічного корпусу «комунікативна площина відповідальності». Таким чином, теоретично «комунікативна площина відповідальності» спирається на програмно затвердженні положення наукової роботи установи, де за основу фінішного спрямування покладена атестаційна звітність здобувачів третього рівня вищої освіти. Відтак, слід зважати на обумовлені терміни особистої звітності згідно із встановленим та погодженим календарним планом принципової координації умов навчання. Проте, під час екстраординарних змін, які військовим чином ставлять інші вимоги щодо першочергового дотримання правил безпеки та охорони життєдіяльності абсолютно кожним мешканцем країни, виникає потреба у перегляді планової роботи з урахуванням непередбачуваних відхилень, які в свою чергу впливають на корегування співвіднесення правил

проведення контролюючого нагляду над завершенням терміну перебування на затверджених навчальних напрямках здобуття високого рівня в дослідженнях науково-теоретичної інноваційності в оформленні резолюції супутнього підсумкового моніторингу.

Зрештою, фахова репрезентація випускником власних дослідних умовиводів обґрунтовується документальним підтвердженням всіх контролюючих гілок, представлених в атестаційній справі. Отже, встановлений очний характер присутності в комунікативній площині організації отримання оціночних суджень зауважень та схвалень індивідуального наукового внеску підпадає під умови критичного існування в умовах війни. Такий стан проведення атестаційного процесу підлягає під перегляд, адже фактор ефективного впровадження комунікативної відповідальності при відсутності необхідної складової консультативної дорадчості усєї суцільної вертикалі супутньої наукової структури розкриває принципові моменти несприятливих положень такого рівня відповідальності, як комунікативна функціональність. В даному разі цілепокладання повної системної взаємодії в належному обсязі посадової відповідальності під час вимушено відтермінованої роботи щодо якісної перевірки складників виконання поставленого перед здобувачем завдання потребує уточнення та верифікації необхідних елементів в пунктах проходження атестаційної звітності.

Функціонально-комунікативна ресурсність в межах структурної взаємодії раціональних рівнів відповідальності знаходиться у випадку кризових обставин на високоморальному співвіднесенні особистої комунікативної програми випускника третього рівня вищої освіти та затвердженої вертикалі регламентного блоку нагляду. При цьому, достатньо розглянути реалізацію комунікативно-рольової функції усєї магістралі «комунікативної площини відповідальності» при тривалому неспокої військового часу, адже ризик, так би мовити, незворотних обставин відображає приблизність встановлених термінів принципової адміністративно-правової відповідальності. Зрештою, усування комунікативних розбіжностей призводить до варіативних підходів в розумінні проведення атестаційного підсумку без заздалегідь зазначеного професійного наукового кворуму. Відсутня стабільність при актуалізації теоретичних здобутків здобувачів скорельовується на місці перенесенням релевантних посадових компетентностей в атестаційному аналізі на мінімізовано наявний штат виконавців. Відтак, спричинена комунікативна розірваність всіх діячів комісії перекривається безпосередньою ініціативністю випускника третього рівня вищої освіти. Самостійність виконання звітного документообігу призводить до постійного переуточнення інформаційної компоненти термінів перенесення та скасування взаємодіючих важелів за рахунок підстав військового стану,

корегуючи мотиви якого не прописані юридичним чином задля ефективного врегулювання та налаштування атестаційного звітування.

Отже, сконцентровані питання дотримання процедури остаточного контролюючого підсумку під час військового стану на оприлюдненій термінологічній основі «комунікативної площини відповідальності» розкриває скрутний гатунок перебігу процесу як атестації так і переатестації, важкі умови очікування та проходження такої важливої процедури, в якій вірогідність огляду наукового внеску деяким чином нівелюється розбалансованою організацією системної координації. Слід враховувати, що залучення атестаційної комісії у роботу в поза установлений спосіб виявляє некодифікований уставом, але обумовлений військовим станом, несуголосний характер виконавського зволікання.

Наразі, при уточненні коригуючого юридичного супроводу слід зважати, як зазначені у цьому дослідженні комунікативно-процесуальні зв'язки оприлюднення зафіксованого виконання вимог до здобувачів третього рівня вищої освіти здійснюються під впливом військового стану під кутом зору з'ясування детермінованої частини атестаційної звітності стосовно функціонально-верифікованих гатунків рольового та дорадчого факторів «комунікативної площини відповідальності».

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/17>

THE POSTGRADUATE STUDY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

НАВЧАННЯ В АСПІРАНТУРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Kalinina A. V.   **Калініна А. В.**

*PhD in Law,
Senior scientific researcher of the
criminological research department,
postgraduate school inspector of
Academician Stashis Scientific Research
Institute for the Study of Crime Problems,
National Academy of Law Sciences
of Ukraine*

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень, інспектор
з аспірантури Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України*

Навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні освіти в Україні в наш час – це результат кількарічної кропіткої роботи освітян, науковців та інших спеціалістів щодо реформування системи підготовки кадрів

рівня доктора філософії, яка б відповідала сучасним реаліям та вимогам світового науково-дослідницького простору. Ефективність нової моделі здобуття освіти на третьому рівні була оцінена майже одразу, ще в процесі прийняття тих чи інших рішень. Адже головна мета, на нашу думку, трансформації моделі підготовки докторів філософії – це максимальна відкритість як результатів наукових досліджень здобувачів, так і процесу їх захисту (окрім, звичайно, дисертацій із обмеженим доступом).

Підготовка дисертаційних робіт та процес навчання докторів філософії останніми роками в Україні пов'язані з низкою умов суворої реальності. Першим викликом для проведення досліджень став карантин, що був введений у зв'язку із необхідністю боротьби із пандемією COVID-19 (який, до речі, триває і зараз). Головною перепорою в цьому випадку стала неможливість працювати у дистанційному режимі над практичною частиною дисертацій, виконувати емпіричні дослідження. Більше того, навіть не у всіх дослідженнях і теоретичну частину можна підготувати, працюючи не в установі чи поза межами певних спеціалізованих бібліотек. Та виявилось, що виклики карантину (за період якого всі освітяни та науковці країни освоїли безліч інструментів дистанційної роботи) – це лише основа для тих умов, в яких опинилася наша держава, починаючи з 24 лютого 2022 р.

Введення в Україні режиму воєнного стану у відповідь на російську агресію, небезпека, викликана бойовими діями, перебування постійно у стані психологічної напруги явно не сприяють зайняттю наукою, а тим паче – продовженню досліджень молодими науковцями.

У звіті за результатами опитування «Українські вчені в умовах війни – 2022», проведеного Радою молодих учених при МОН України спільно з Благодійною організацією БФ «Людина» та Офісом підтримки вченого, влучно надається опис реалій української освіти та науки: «Масштабні територіальні переміщення торкнулись багатьох: заклади фахової передвищої та вищої освіти, наукові установи тимчасово переміщені з південно-східних регіонів України задля збереження життя та здоров'я громадян; переміщені студенти та науково-педагогічні (наукові, педагогічні) працівники усередині країни та за кордон. Важко спрогнозувати повернення чи втрату студентського та науково-педагогічного (наукового, педагогічного) потенціалу як з причин переміщення і прямої участі у воєнних діях, так і з причини тимчасової окупації територій, на яких знаходяться заклади передвищої фахової та вищої освіти, наукові установи та проживають студенти і науково-педагогічні (наукові, педагогічні) працівники» [1, с. 1].

Однак із часом людина пристосовується до будь-яких умов. Для когось ці події стали лише додатковим стимулом для завершення і захисту або, навпаки, початку власного наукового дослідження та вступу до аспірантури / ад'юнктури / прикріплення як здобувача.

Підготовка докторів філософії – це складний багатокомпонентний процес, успіх якого залежить від тісної співпраці між аспірантом, його науковим керівником (керівниками), гарантом освітньої програми, викладачами та адміністрацією закладу. Головними проблемами функціонування аспірантури / ад'юнктури із введенням воєнного стану стали:

1) складність комунікації між здобувачем ступеня доктора філософії та його науковим керівником (керівниками) через відсутність стабільного зв'язку (мобільного, Інтернет і т.п.). На окупованих територіях, наприклад, такий зв'язок відсутній взагалі;

2) збереження документації (в тому числі й в електронному вигляді);

3) пошук асинхронного способу здійснення навчального процесу (наприклад, за допомогою «google classroom»);

4) ускладнений доступ до інформаційних ресурсів (бібліотек, наукових установ та ін.);

5) складність проведення захистів дисертацій у зв'язку із низкою організаційних моментів (зокрема, необхідна наявність стабільного електропостачання та Інтернет-зв'язку для забезпечення трансляції захисту, технічні можливості для оприлюднення відповідних документів тощо).

Звичайно, що перелічені вище проблеми функціонування аспірантури / ад'юнктури не є не переборними, адже основна умова для навчання – це перебування у безпеці як здобувачів, так і всіх інших, причетних до його підготовки, осіб.

Таким чином навчання в аспірантурі (його початок, продовження чи завершення) – це вибір кожного. Нажаль, не у всіх вищих навчальних закладах та наукових установах є можливість підтримувати своїх аспірантів. Однак в таких умовах завжди необхідно використовувати всі можливості для забезпечення здобувачеві можливостей реалізації його права на освіту.

Література:

1. Звіт за результатами опитування «Українські вчені в умовах війни – 2022». Київ: б.в., 2022. 21 с.

METHODOLOGY OF THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY FUTURE SPECIALISTS DURING WAR TIME

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Kartel T. M.   Картель Т. М.

*Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
foreign languages
Odessa State Academy of Civil Engineering
and Architecture
Odessa, Ukraine*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Одеська державна академія будівництва
та архітектури
Одеса, Україна*

The ideas of the language policy of the Council of Europe are being increasingly recognized in our state: the number of languages that are being studied is increasing: the number of people speaking at least one foreign language is being grown: language;, the number of academic hours for studying foreign languages at universities is being increased; in some higher educational establishments, a foreign language is considered as a second working language [1].

Practice proves that a specialist who is fluent in a foreign language, who widely uses it in his professional activities, has better prospects and significant advantages in employment. And this is of great importance in conditions when graduates are not guaranteed employment after graduating from higher educational establishments, and they face the problem of finding a job on their own. Today's reality is that specialists are usually hired on the competitive basis, one of the requirements of which is the knowledge of a foreign language, which indicates the growing social importance of a foreign language in modern socio-economic conditions. This alone is the way to create healthy competition and encourage university students to get a better foreign language education.

Personal experience of working at a higher educational establishment shows that the foreign language skills of a future specialist implies that he has communicative competence, namely, the ability to communicate in the language under study according to the situation. Communicative competence undoubtedly includes linguistic competence but its main focus is intuitive understanding, the perception of social and cultural rules and the meanings that a message carries. Communicative competence also implies that the teaching of a foreign language should include social, interpersonal and

cultural aspects. On the other hand, the complexity of the entire system of rules is that it may not be possible for all students studying a foreign language at a higher educational establishment. This fact encouraged – to improve technology of foreign language training for weakly motivated students.

We believed that the idea of language learning as a straightforward process does not stand up to criticism, since «we do not march at different speeds along the same road towards a common goal», but encourage students to achieve «consistent, coherent, but limited goals, which meet their communication needs [3, p. 56].

The problem in teaching foreign languages is how to help the student reach a level of knowledge that is effective (useful) according to the student's own assessment, and how not to get stuck, not to stop at the level at which the foreign language is not suitable, that is, when it is impossible use due to lack of knowledge.. Therefore, we keep the didactic position that future specialists' knowledge of foreign languages can be described on four levels: formal learning, semantic learning, communicative ability, and creativity.. It is assumed that these four stages provide a sequence of learning foreign languages: first, the form is studied, then it is connected with the meaning, then communication skills are developed, and finally the student uses a foreign language fluently.

This process can be divided into two stages: the acquisition of skills and their use in the practice of foreign language communication [2]. At the first stage, the student is engaged in learning a foreign language as a system (form and meaning), communication at this stage is difficult and strictly limited. The student depends on assistance, both in learning the language system and in using it to communicate. This stage ends as soon as the student feels confident that he can use the foreign language for his own purposes, for listening, speaking, reading or writing. Then the student moves to the stage of independence. Sometimes students talk about some «breakthrough» when real communication in a foreign language suddenly becomes more practical.

In general, a successful solution to the problem of learning foreign languages by students involves solving three main problems:

- the discrepancy between the dominance (predominance) in the process of thinking of the student's native language and the inadequacy of knowledge of the language under study, which can be conditionally classified as a «connection»;

- the discrepancy between the conscious learning of foreign languages and the subconscious automated or more intuitive way of learning foreign languages, which we classify as «external-internal»;

- the discrepancy between the level of mastery of a foreign language, when it is necessary to cope with the difficulties of mastering a new language as a code, namely to pay attention to linguistic forms and at the same time

communicate using this language, which has the conditional name «code-communication» [3].

Teaching a foreign language to future specialists in war conditions proves that even in artificial conditions (situations), the study of foreign languages can be an effective teaching tool, since it creates “field” conditions in the audience, namely close to natural conditions for learning foreign languages based on communication.

References:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання /Наук, редактор українського видання проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. Ленвіт, 2003. – 273 с.

2. Rivers W.M. The Foreign Language Teacher and Cognitive Psychology or Where do We Go from here? – London: University of Chicago Press, 1964. – 465 p.

3. Trim J.L.M. Some Possible Lines of Development of an Overall Structure for a Foreign Language Learning by Adults. – Strasbourg: Council of Europe, 1978. – 81 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/19>

INSTITUTIONAL SUPPORT IN THE TRAINING OF THE TOURISM SPECIALISTS

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Koziichuk O. G.   Козійчук О. Г.

*Candidat of Science Pedagogical, Docent
Head of the Tourism, “KROK” University
Kyiv, Ukraine*

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри туризму,
ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»
м. Київ, Україна*

Практична реалізація в Україні нової законодавчої бази освіти, що корелюється з оновленими економічними та суспільними пріоритетами розвитку країни, відповідає європейським устремлінням, працює на подальшу інтеграцію до європейського освітнього простору. Актуальними на часі є розроблені проекти стандартів освіти на основі компетентнісного підходу, місією, якого є приведення освіти у відповідність до потреб здобувачів професійної освіти та ринку праці.

Згідно з п. 1 ст. 10 розділу III Закону України «Про вищу освіту», стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти [1]. У Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII виокремлено рівень – *фахова передвища освіта* як єдина система професійної неуніверситетської освіти та новий освітньо-професійний ступінь – *фаховий молодший бакалавр* [2].

Відповідно до п.12 статті 1 Закону України «Про фахову передвищу освіту» (2019) визначено, що якість фахової передвищої освіти – це відповідність умов освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам фахової передвищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, яка забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти [3].

Таким чином, прийнята в Україні законодавча база освіти відкриває нові можливості та перспективи розвитку закладів фахової передвищої освіти – самостійного вирішення питань організації освітнього процесу відповідно до законодавства, пошуку доцільних шляхів для приваблення й задоволення потреб здобувачів професійної освіти. Українським є також процес диференціації освітнього процесу поряд із інтеграцією освіти – це певні об'єднання дисциплін, програм навчання в закладах освіти. Разом з тим, організація освітнього процесу в системі фахової передвищої освіти у вимірі законодавчих змін визначила роль і місце коледжів в системі освіти.

Згідно з п. 3 ст. 28 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, коледж – це заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Коледж також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої, професійної (професійно-технічної) та/або фахової передвищої освіти [1]. У контексті зазначеного вище, комплекс «коледж – підрозділ університету, академії чи інституту» є реальною моделлю нової форми неперервної освіти. Відтак, коледжі одержують змогу обирати власну траєкторію розвитку, творчо застосовувати інноваційні технології для забезпечення якості професійної освіти, модернізувати спеціальності й відкривати нові відповідно до ринкових вимог.

Підсумовуючи вищенаведене, зосередимо увагу на прийнятому Стандарті фахової передвищої освіти: освітньо-професійний ступінь – фаховий молодший бакалавр, галузь знань 24 Сфера обслуговування, спеціальність 242 Туризм; (Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 р. № 805). Стандарт розроблено членами підкомісії зі спеціальності 242 Туризм; Науково-

методичної комісії з бізнесу, управління, соціальної роботи та сервісу сектору фахової передвищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, і передбачає такі форми навчання: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Обсяг освітньо-професійної програми фахового молодшого бакалавра на основі повної загальної середньої освіти (профільної середньої освіти) становить 120 кредитів ЄКТС. Мінімум 50 % обсягу освітньо-професійної програми має бути спрямовано на досягнення результатів навчання за спеціальністю, визначених Стандартом фахової передвищої освіти. Відповідно до визначених кредитів, обсяг освітньо-професійної програми фахового молодшого бакалавра на основі професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти або вищої освіти визначається закладом фахової передвищої освіти з урахуванням визнання раніше здобутих результатів навчання. Обсяг такої програми становить не менше 50 % загального обсягу освітньо-професійної програми на основі профільної середньої освіти [4].

Акцентуємо увагу на тому, що за *зкладами фахової передвищої освіти* зберігається право надання освітніх послуг на основі повної або базової середньої освіти, а здобуття фахової передвищої освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти та отриманням документа про повну загальну середню освіту. Відповідно особи, які здобули ступінь фахової передвищої освіти, можуть продовжити навчання на наступних рівнях вищої освіти, у т. ч. за скороченою програмою підготовки [3, 4].

В умовах сучасної євроінтеграції та появи нових перспектив щодо міжнародної співпраці закладів освіти, трансформації національної системи освіти, виникає зацікавленість до вивчення особливостей професійної освіти в країнах світу і зокрема Європейського Союзу. Для визначення основних пріоритетів професійних освітніх систем країн Європи та світу у порівнянні з Україною, проаналізуємо сучасні моделі професійної підготовки, що істотно відрізняються одна від одної як представлено у таблиці 1.

Орієнтація на зазначені пріоритети у розвитку вищої освіти країн Європи та світу, потребує розробки і впровадження нових педагогічних технологій в освітній процес, що дозволить значною мірою подолати основний недолік технологічного підходу, який домінує у вищій школі, орієнтація на репродуктивний тип навчання.

Особливості професійних освітніх систем

Моделі професійної підготовки	Характеристика освітньої системи
Дуальна модель професійної підготовки (німецькомовні країни – Німеччина, Швейцарія, Австрія).	Підготовка кваліфікованих фахівців безпосередньо на виробництві під час навчання в освітньому закладі. Освіта неперервна, прикладом можуть бути проєктні роботи «Навчання і праця в школі і на підприємстві», згідно з умовами цього проєкту, учні останніх класів основної школи, а також останнього класу базової школи два дні на тиждень учаться і працюють на підприємстві, досліджують відповідно два різних аспекти виробничого процесу.
Модель професійних (фахових) коледжів (Україна).	Коледж – підрозділ університету, академії чи інституту або відокремлений структурний підрозділ, передбачена різна форма навчання. Фахова передвища освіта може здобуватися на основі базової середньої освіти, повної загальної середньої освіти (профільної середньої освіти), професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти або вищої освіти. На основі базової середньої освіти здобувачі фахової передвищої освіти зобов'язані одночасно виконати освітню програму профільної середньої освіти, тривалість здобуття якої становить два роки. Освітня програма профільної середньої освіти професійного спрямування, що відповідає галузі знань та/або спеціальності, інтегрується з освітньо-професійною програмою фахового молодшого бакалавра.
Модель професійних шкіл, професійних коледжів (домінує у Франції, Ірландії, Італії, Іспанії, Нідерландах).	Освітні заклади входять у підпорядковану Міністерством освіти мережу закладів. До прикладу в Ірландії специфіка освітньої системи полягає в тому, що коледжі та університети в ній утворюють загальний, так званий «третій рівень». Коледжі бувають двох видів: педагогічні, приватні незалежні. Педагогічні готують учителів початкової школи. Приватні незалежні коледжі пропонують широкий вибір програм у сфері бізнесу, менеджменту та ін.
«Шведська» модель.	Поєднання загального і професійного навчання на заключній стадії середньої освіти.
Модель післяшкільної підготовки (Велика Британія, Бельгії, Франції, Італії, Нідерландах та ін.).	Післяшкільна професійна підготовка певної частини молоді, яка не вступила у вищі заклади освіти, поширена у багатьох країнах та лише у Великій Британії вона стала основним засобом фахової підготовки, де в 16 років обов'язкова освіта закінчується – можна вступати до професійної коледжу, ліцею, технікуму, чи піти працювати.
Модель комм'юніті (громадських коледжів) США.	Громадські коледжі зорієнтовані насамперед на задоволення потреб місцевої громади та співпрацю з нею через підготовку кадрів для місцевих організацій і бізнесу через освітні програми підготовки фахівців: готують безпосередньо до праці на робочому місці та продовження навчання (академічні (associate degree); трудові й професійні (vocational and occupational education) програми; програми у рамках освіти для дорослих (adult education) неперервної освіти (continuing education), «освіти протягом життя» (life-long learning); забезпечують корекцію попереднього рівня освіти та, в окремих випадках, повну загальну середню освіту.

Джерело: систематизовано автором [3, 4, 5, 6, 7]

У контексті вищезазначеного, важливо усвідомити, що на часі в суспільстві формуються нові соціальні устрої, нові види діяльності, які будуть сприяти появі способів адаптації особистості до швидкозмінних умов. Інтенсивно розвивається єдиний освітній простір взаємодії європейської освіти в який поступово вписується й вітчизняна туристична освіта, яка є привабливою серед учнівської молоді. Вагомим чинником у цьому є розвиток регіонального туризму, зміцнення регіонального співробітництва як у приватному, так і в громадському секторі, реалізація освітніх реформ.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (дата оновлення: 12.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.10.2018 № 1168 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standartu/12/21/242-turizm-bakalavr.pdf>
5. Братко М. В. Історія становлення та сучасна соціальна роль ком'юніті (громадських коледжів) США. Освітологічний дискурс. 2018. № 1-2 (20-21). С. 200-268. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/issue/view/21>
6. Сисоева С., Кристочук Т. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9019/1/Sysoieva%20Osvitni%20s.pdf>.
7. Schober, K. (2001). Berufsorientierung im Wandel – Vorbereitung auf eine veränderte Arbeitswel. Wissens chaftliche Begleitung des Programms «Schule Wirtschaft / Arbeitsleben». *SWA Materialien. Bielefeld*, 7, 7 38.

**THE CAPACITY OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION
TO DEFEND THE DISSERTATION OF A CANDIDATE:
REGULATORY AND LEGAL MODEL, GAPS IN ENFORCEMENT,
AND RECOMMENDATIONS FOR UNIFYING REAL GUARANTEE**

**СПРОМОЖНІСТЬ ЗВО ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЗАХИСТ ДИСЕРТАЦІЇ
ЗДОБУВАЧА: НОРМАТИВНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ,
ПРОГАЛИНИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО УНІФІКАЦІЇ РЕАЛЬНОЇ ГАРАНТОВАНОСТІ**

Kolomoiets T. O. Коломоєць Т. О.

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honoured Lawyer of Ukraine,
Corresponding Member of the National
Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Dean of Law Faculty of Zaporizhzhia
National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАІПрН України,
Заслужений юрист України,
декан юридичного факультету
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Спроможність ЗВО забезпечити захист дисертацій здобувача умовно можна розглядати у двох аспектах. По-перше, у широкому розумінні, як спроможність ЗВО в цілому забезпечити ефективну підготовку здобувача – навчання за освітньо-науковою програмою, акредитованою програмою, підготовку до підсумкової атестації й безпосередньо саму підсумкову атестацію у вигляді захисту дисертації здобувача. У цьому розумінні «спроможність» варто розглядати як максимальну готовність ЗВО до «повного циклу» підготовки здобувача за третім (освітньо-науковим) рівнем, підтверджену (за підсумками процедури акредитації) відповідність ЗВО унормованим вимогам щодо легальної діяльності, наявності достатніх якісних та кількісних показників останньої для врахування запитів здобувача стосовно навчання й захисту (в т.ч. й дострокового) дисертації за підсумками відповідного навчання. Саме у широкому розумінні спроможність ЗВО варто розглядати як в контексті його спроможності щодо кожного окремого критерію оцінювання (критерії оцінювання при формуванні відомостей самооцінювання, критерії оцінювання під час проходження процедури акредитації освітньої програми та освітньо-наукової діяльності ЗВО), так і щодо всіх критеріїв разом взятих, що й дозволяє сформувати загальне уявлення про наявність достатніх підстав, ресурсів у ЗВО для навчання здобувача за освітньо-науковою програмою і проходження підсумкової атестації у вигляді захисту дисертації. Водночас, по-друге, спроможність ЗВО

забезпечити захист дисертації здобувача можна розглядати і у вузькому розумінні, із безпосереднім акцентом уваги саме на фінальний етап навчання здобувача за освітньо-науковою програмою, а саме – як спроможність ЗВО забезпечити здобувачу саме процедуру публічного захисту його дисертації. У цьому контексті увага зосереджується вже не а «повному циклі» навчання здобувача, а лише на стадії (етапі) підсумкової атестації. І саме на характеристиці проблемних питань такого забезпечення і можна було б зупинитися.

Унормована модель відповідних правовідносин закріплена одразу у декількох підзаконних нормативно-правових актах (Постанові Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у ЗВО (наукових установах)» зі змінами від 03.04.2019 року, Постанова № 283, а також Постанові Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разових спеціалізованих рад ЗВО, наукових установ про присудження ступеня доктора філософії»), деталізована у кількох інтерпретаційних актах Нацагентства, а також продубльована в локальних актах ЗВО та наукових установ. Не зважаючи на відповідну увагу нормотворця до регламентації засад таких відносин й досить масовану роз'яснювальну роботу Нацагентства, все ж таки, на жаль, спроможність ЗВО забезпечити захист дисертації здобувача як спроможність ЗВО забезпечити фінальний етап навчання за освітньо-науковою програмою здобувача, як свідчить узагальнення матеріалів ЗВО про створення разових спеціалізованих рад, дотримання процедури супроводу й забезпечення захисту дисертації, сприймається в освітньо-науковому середовищі по-різному, по-різному тлумачиться положення зазначеного законодавства, як наслідок – «гальмування» процедури захисту, виявлення МОН України й «блокування» в Інформаційній системі Нацагентства – сповіщення про утворення разових спеціалізованих вчених рад, що підтверджує «дещо спрощений» підхід деяких ЗВО до розуміння «спроможності забезпечити захист дисертації здобувача». У більшості своїй, «проблемні питання» («дефекти») такої спроможності пов'язані із кадровим аспектом. «Блокування» сповіщень про створення разових спеціалізованих вчених рад відбувається на підставі рішення МОН України щодо «дефектності» релевантності кадрового складу відповідних рад тематиці дисертації здобувача. Навіть з огляду кількох запропонованих варіантів кадрового складу таких рад («два рецензента і два опонента, голова ради» або ж «три опонента, рецензент і голова ради») все ж таки релевантність теми дисертації здобувача і наукових праць (мінімум три) всіх членів ради має бути абсолютною. Саме тому «спроможність ЗВО забезпечити захист

дисертації здобувача» має сприйматися як готовність ЗВО сформувати, в т.ч. й достроково, разову спеціалізовану вчену раду, із включенням її до складу п'ятьох фахівців – авторів наукових праць за тематикою (не за напрямком, не за галуззю) наукового дослідження здобувача. Оскільки, формуючи «дефектний» склад ради, ЗВО фактично порушує право здобувача на підсумкову атестацію. Питання спроможності ЗВО забезпечити захист дисертації здобувача варто порушувати вже в момент доступу особи до навчання за освітньо-науковою програмою, оскільки цілком можливим може бути і достроковий захист (з урахуванням ІОТ здобувача, інтенсивності його роботи, мотивації тощо). Більше того, «критична маса» дослідників з проблематики дисертаційного дослідження здобувача дозволяє забезпечити «якість» наукового дослідження здобувача, інтеграцію його у наукову спільноту, фахове обговорення поточних та підсумкових результатів й перспективне планування процедури рецензування останніх, а також визначення векторів співпраці із потенційними опонентами. Саме тому вже на момент вступу здобувача на навчання за освітньо-науковою програмою ЗВО має сформувати й довести його до відома таблицю спроможності ЗВО не тільки супроводу його навчання, але й таблицю кадрової спроможності забезпечити захист дисертації здобувача, із зазначенням кандидатур потенційних рецензентів-штатних співробітників ЗВО, а також можливих опонентів, із урахуванням наявності у них наукових тематичних праць.

Цілком виправданим є запит експертних груп під час процедури акредитації про надання таблиці відповідності тем здобувачів та наукових праць їх наукових керівників й таблиці спроможності забезпечити захист результатів роботи здобувачів, із зазначенням кандидатур потенційних рецензентів-штатних співробітників ЗВО та їх наукових праць, що фактично й дозволяє встановити таку спроможність й попередити передумови для «гальмування», «дефектності» процедури підготовки і захисту дисертації, фактично порушення права здобувача на своєчасність, гарантованість підсумкової атестації за результатами навчання за освітньо-науковою програмою. Відповідне правило має бути загальнообов'язковим, здобувач має бути вже на початку свого навчання за освітньо-науковою програмою поінформований про реальну спроможність ЗВО не тільки забезпечити навчання, а й захист (в т.ч. достроковий) його роботи, а гарант відповідної програми й керівництво ЗВО – моніторити й вживати реальних заходів щодо гарантованості такої спроможності.

INSTRUCTIONAL DESIGN MODE IN WAR SETTINGS

Laptinova Y. I.

*Doctor of Philosophy, Senior Teacher at the Department of Foreign Languages in Kharkiv
I. P. Kotlyarevsky National University of Arts, Ukraine*

Well-organized casual online learning in times of peace is meaningfully different from classes offered online during war period. Armed conflict (including military occupation, shelling, sheltering in their basement, wailing of the air raid siren, internally displaced people, family separation, looting) destroys conventional educational context and heighten daily stresses. Lots of organizations and experts in Ukraine and abroad work specifically on education in conflict settings to help higher education seekers caught in crises go back and stay in education through various formal and non-formal education pathways. The Minimum Standards for Education in Emergencies (MSEE) is a handbook designed for use in emergency response, and may also be useful in emergency preparedness and in humanitarian advocacy. They are applicable in a wide range of situations, including natural disasters and armed conflicts [1].

In an environment of violence and fear, when people are in a panicked, anxious or distressed state university attendance and education quality can decline. It is therefore important that teachers and academic community act to minimise and ameliorate the harmful effects of emergency situations by developing a strong support system at university. Academic support may refer to a wide variety of instructional modes, provided to students in the effort to help them learn despite conflict and insecurity.

What makes a lesson supportive for the emotionally disturbed learners?

We suggest a number of instructional modes for managing intense emotions and promoting a safe, calm environment. What are the 3 things that should be in every teacher war relief kit.

1) Talk therapy.

Give students a space to discuss their moods, feelings, thoughts and behavior. Simply talking preferably in a stress-free setting and listening to how they're feeling can be really helpful in itself [2]. Allow students to say what they feel without judgement and assumptions; ask questions to clarify, validate and better understand their experiences and emotions; verbally summarize or reflect on what they have said; emphasize positiveness instead of focusing on negativism; offer genuine encouragement, reassurance, and compassion; don't minimize their emotions; don't compare their anxiety to anyone else's.

2) Positive distractions.

Suggest any activity (do whatever learners want to do) to redirect students mind off their current upsetting emotions and lift their mood. Take part in a mutual challenging assignment that requires some level of attention and blocks worrisome thoughts [3]. Any kind of distraction from the tendency to anxiety and negativism can provide at least temporary relief from the stress of uncertainty.

3) Social connectedness.

Let everyone in class know that they are not alone and be open to what they want to share. Lesson is a place where everyone feels like they belong through emotions sharing, acceptance, attention, and support from groupmates as well as providing the same attention to other learners [4]. Being connected to others can be a protective factor against anxiety and depression. It can help learners regulate their emotions, lead to empathy, and actually improve resilience.

Conclusions. The war in Ukraine has redefined traditional educational settings. Learners experiencing acute distress due to a recent event need emotional and practical support. In response to the Russia's military aggression Ukrainian teachers have revamped their classes with war relief activities that make lessons a safe place emotionally through 1) space for talking that has calming effect; 2) positive distraction that resets students' attention to something else; 3) socially connected community that gives them a sense of security and purpose.

During a time of war these three instructional modes can provide traumatised learners with a safe place to learn, give a sense of structure and direction, built lower rates of anxiety and depression thus help them achieve their academic goals despite severe challenges.

Literature:

1. INEE Minimum Standards for Education in Emergencies, Chronic Crises and Early Reconstruction DS Print|Redesign, London 2004, 78pages. Available at: https://www.preventionweb.net/files/4546_MSEReport.pdf

2. Breuer J., Freud S. Studies on Hysteria. In James Strachey (Ed.) The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. London: Hogarth Press, Vol.2, xxxii, pp. 1–335

3. Sally Dankner M.S. Using Positive Visual Distractions and Color in Healthcare Settings to Reduce Patient Stress & Increase Patient Satisfaction. Interior Architecture '17, Philadelphia University. Available at: https://www.csgroup.com//media/files/literature/awp/flyers/sally_dankner_w_hite_paper.ashx

4. Lee R.M., Robbins S.B. Measuring belongingness: The Social Connectedness and the Social Assurance scales. *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232–241. Available at: <https://doi.org/10.1037/0022-0167.42.2.232>

**FAMILY AS A FACTOR OF THE FORMATION
OF PERSONALITY'S CODEPENDENCE**

**СІМ'Я ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ**

Lymankina A. I.   Лиманкіна А. І.

postgraduate   аспірант
Classical private university   Класичний приватний університет
Zaporozhye, Ukraine   м. Запоріжжя, Україна

Проблема співзалежності на сьогодні є однією з найпоширеніших у суспільстві. Причини виникнення співзалежності лежать в особливостях особистості співзалежних. Зазвичай, прояви деструктивної поведінки є наслідком батьківських стосунків у родині. Такі люди здатні співпереживати та проникати в проблеми інших людей. Вони можуть приносити себе в жертву, беручи відповідальність за життя інших водночас відмовляючись від відповідальності за себе.

Об'єктивною причиною виникнення співзалежності є сім'я, як функціональна система, що має власні механізми саморегуляції. Усі члени родини знаходяться в одному енергетичному полі, тому стан одного здійснює вплив на всіх інших. Це і є співзалежність. Якщо хтось із членів родини намагається змінити свою поведінку, то інші явно чи приховано заважають йому, таким чином, порушується рівновага в сім'ї, що є причиною для змін [1, с. 14]. Найчастіше це трапляється у дисфункціональних сім'ях, коли в сімейній системі відносин застосовують правила, що пригнічують особистість, не дають повною мірою членам сім'ї виражати свої почуття.

Люди, які виростили в сім'ях, що ґрунтуються на співзалежності, набувають досвід, життєвий сценарій та моделі поведінки співзалежних стосунків. Співзалежні батьки створюють сім'ї, що являють собою заплутану, дисфункціональну й симбіотичну систему, у якій кожен її член є співзалежним один з одним. У такій сім'ї немає самостійності, особистісної автономії та індивідуальності, психологічні кордони членів родини не поважають та постійно порушують, кожна особистість неспроможна ідентифікувати себе, оскільки власна ідентифікація залежить від самоцінності та думки інших.

Один зі способів підтримання таких стосунків полягає в тому, що члени родини підтримують ілюзію «дружної родини», тому в такій сім'ї не прийнято виносити непорозуміння за її межі. У результаті, індивідуальні

інтереси й потреби змінюються грою у «щасливу родину», життя в суспільстві стає обмеженим, що породжує пасивність та відмову від себе.

Інший спосіб підтримання співзалежних стосунків полягає у тому, що учасники таких відносин виявляються залученими до так званого «драматичного трикутника» С. Карпмана [4, с. 82]. На кутах цього трикутника знаходяться ролі, які виконують учасники: рятівник, переслідувач, жертва. У кризових ситуаціях трикутник починає рухатися, а учасники міняються ролями.

Зміна ролей у трикутнику супроводжується змінами досить інтенсивних емоцій. Час перебування співзалежного в одній ролі може продовжуватися від хвилин до декількох років. Співзалежність коливається у своїй інтенсивності: настають періоди послаблення (ремісія) і загострення (зриви).

Ще один спосіб підтримання такої системи, як дисфункціональна сім'я полягає в тому, що всі її члени, хоч і перебувають у пригніченому стані, але сприймають його як безпечний, звичний. Дитина, яка виросла в такій родині, може вважати неблагополуччя у житті, як норму. Ставши дорослою й покинувши батьківський дім, вона й не підозрює, що підтримує такий рівень життя, до якого звикла в дитинстві. Така людина не може дозволити собі стати кращою, успішнішою й щасливішою за своїх батьків, спеціально уникає можливості жити краще, а якщо й користується нею, то знаходить спосіб, щоб покарати себе за це.

Зарубіжні дослідники зазначають, що на виникнення співзалежності значно впливають почуття сорому та провини, що формуються у батьківській сім'ї [2; 3]. Незважаючи на позитивні функції, надмірне або недостатнє переживання цих почуттів здійснює значний вплив на формування деструктивної поведінки. Раціональне почуття провини сигналізує людині про необхідність зміни поведінки і слугує засобом встановлення рівноваги між індивідом та суспільством.

Співзалежні люди застосовують усі способи психологічного захисту, які роками формуються у членів дисфункціональної сім'ї, як звичайна реакція на біль: контроль, заперечення, виправдання, дисоціація тощо. Ці форми захисту можуть проявлятися на всіх рівнях функціонування – на рівні почуттів, мислення, поведінки, що становить характеристику співзалежної особистості. Як наслідок невдалих спроб захистити себе від сильних афектів, співзалежні втрачають здатність насамперед чути й розуміти себе та відчувають постійну тривогу на свідомому та несвідомому рівнях [5, с. 40].

Таким чином, сімейне оточення є унікальним середовищем, у якому здійснюється передача дітям батьківських установок, відношення до життя, до себе та до інших. Особливу роль відіграють такі процеси:

наслідування, ідентифікація зі своїми батьками. Тому сім'я є одним із чинників формування співзалежності особистості.

Література:

1. Рощина Т. КТП співзалежності (на прикладі клінічного випадку). Київ : Український інститут когнітивно-поведінкової терапії, 2017. 44 с.
2. Cermak T. Diagnosing and treating codependence. New York : Hazelden Publishing, 1998. 132 p.
3. Fischer J. L. Measuring codependency. *Alcoholism Treatment Quarterly*. 1991. № 8. P. 87–99.
4. Karpman S. Options. *Transactional Analysis Journal*. 1971. Vol. I, № 1. P. 79–87.
5. Potter-Efron R. T. Assessment of co-dependency with individuals from alcoholic and chemically dependent families. *Quart.* 1989. V. 6, № 1. P. 37–57.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/23>

MODERN ILLUSTRATION IN CHILDREN'S BOOK PUBLISHING IS WITHOUT IDEOLOGY, VIOLENCE AND WAR: IN THE CREATIVE WORK OF ARTISTS OF THE LVIV NATIONAL ACADEMY OF ARTS

СУЧАСНА ІЛЮСТРАЦІЯ В ДИТЯЧОМУ КНИГОВИДАННІ БЕЗ ІДЕОЛОГІЇ, НАСИЛЬСТВА І ВІЙНИ: В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ МИТЦІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Maiovets A. I. Майовець А. І.

Graduate student, Lviv National Academy of Arts, Fine Arts (2015) and graduate student, Ukrainian Catholic University, 1st course of Theology (2022-2026)

аспірант, Львівська національна академія мистецтв, Образотворче мистецтво (2015) та аспірант, Український католицький університет, 1 курс Богослов'я (2022-2026)

Дитяча книга містить ознаки часового впливу, окрім вміщеного ілюстративного матеріалу та текстової частини. Візуальне наповнення дитячих книг відображає певні тенденції часу домінуючої ідеології, суспільства. Книга справляє значний вплив на сучасному етапі у вихованні, в навчанні дитини у пізнанні нею навколишнього світу,

фактів та явищ. Тематичний репертуар дитячої книги є актуальним з огляду пізнання своєї історії, культурно-духовної приналежності, ідентичності.

Тематичний репертуар дитячих книг з другої половини ХХ – початку ХХІ ст. має свої характерні особливості. Можна умовно виокремити три теми підняті в дитячих творах: 1950–60-ті рр. – це теми Другої світової війни, революційні події, культивування культу «вождів», возвеличення героя партизана; 1970–1980-ті рр. – це «гонка озброєнь», освоєння космосу, розвиток промисловості, успіхи у спорті та веденні господарства; 1990-ті рр. – це Чорнобиль (ЧАЕС), релігія, відродження держави, етнонаціональних рис традиції і культури державності.

Видавничо-поліграфічна галузь розвивається, вдосконалюється технічне оснащення друкарень, найбільш активно це відбувається з другої половини ХХ ст. Відбувся поступовий перехід з високого способу друку на офсетний (плоский). Друк книг здійснюється на машинах офсетного типу. З поширенням комп'ютера і відповідного програмного забезпечення удосконалювалась та пришвидшувалась робота видавництва на етапі додрукарської підготовки, у видавничій царині.

З удосконаленням комп'ютерних технологій впровадження нового програмного забезпечення, наприкінці ХХ ст. художники все частіше корегують або виконують ілюстрації на комп'ютері. Художньо-пластична особливість таких творів є відмінною від попередніх, класичних графічних технік та способів, що, в свою чергу, породжує новий тип ілюстрацій, художнього оформлення, означеного як комп'ютерна графіка.

Методологічною основою є історико-культурний розгляд, етап розвитку видавничо-поліграфічного, матеріального оснащення і програмного забезпечення, що послужило інструментарієм до створення ілюстрацій, художнього оформлення дитячих видань означуваного часу.

Аналіз дослідження. «Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століття» В. Сидоренко [2]. «У виданні вперше у вітчизняному мистецтвознавстві комплексно розглянуто шлях, пройдений візуальним мистецтвом упродовж ХХ – початку ХХІ ст.» [2]. Авторка М. Славова досліджує дитячу книгу, ставить риторичне питання про розвиток сучасних видань для дітей в соціокультурному стані [3, с. 38-39]. У статті «Модерна окцидентія мистецького Львова. *Образотворче мистецтво*» Р. Яців простежив новітні втілення, відображені у графіці [4, с. 10-11]. О. Мельник у статті «Комп'ютерна графіка у сучасній книжковій ілюстрації: проблеми техніки та стилю» дослідила сучасну книжкову ілюстрацію та особливості її виконання з використанням комп'ютерної графіки, розглянула питання технічних особливостей роботи з

комп'ютерною графікою, зокрема з акцентовано увагу на сучасній тенденції нефотореалістичної візуалізації в ілюструванні та пошуку унікальної авторської мови [5, с. 157-161].

Досвід окремих ілюстраторів, випускників Львівської національної академії мистецтв, творча програма яких набула розвитку від початку ХХІ ст. Відзначаються спільні риси фахових критеріїв митців, які працюють над видавничими проєктами для дитячої аудиторії: загальні підходи до вирішення системи «автор – текст – бачення», стилістика, метафорично-пластична образність, інтерпретація елементів етнічної традиції та сучасні дизайн-технології.

Випускники кафедри графічного дизайну, а також інших кафедр ЛНАМ, співпрацюють з різними видавництвами, зокрема: «Каменярь», «Апріорі», «Видавництво Старого Лева», «Свічадо», «Світ», реалізують свої оригінальні формально-образні ідеї. Вперше здійснюється типологія основних принципів вирішення просторових ілюстративних комплексів, що належать до характерних для львівської академічної фахової мистецької освіти особливостей декоративного трактування пластичної форми та звернення до фольклорної традиції.

Авторські новаторські графічні вирішення обкладинок, розворотів видання. Художники сміливі свого бачення книги всеціло, конструкція книги може змінюватись під неklasичний варіант оформлення, або ілюстрація буде створюватись з виходом за рамки звичного формату художнього оформлення [1].

В спільній канві часу присутні риси фахових критеріїв митців, які працюють над видавничими проєктами для дитячої аудиторії: загальні підходи до вирішення системи «автор – текст – бачення». Серед сучасних митців молодшої генерації, випускників ЛНАМ, можна відзначити: Мар'яну Качмар (Фляк), Христину Рейнарович, Анастасію Стефурак, Андрія Лесіва і Роману Романишин (Творчий тандем «Аграфка»). Художники-графіки і сучасне іменування як дизайнери працюють з видавництвами, великими і приватними, оформляють твори українських та зарубіжних авторів-письменників. В однаковій мірі відчувають пластичну форму ілюстрації та текст на папері, вміло творять композицію розворотів, обкладинки. Декоративно-площинні малюнки заповнюють градієнтними заливками, мальованим орнаментом та декором. Досі подібне ілюстративне, художнє рішення не застосовувалось в оформленні видань, на етапі створення книги, до видавничої підготовки, що стало можливим лише з поширенням комп'ютерної графіки.

Мар'яна Качмар (Фляк), випускниця ЛНАМ факультету образотворчого мистецтва і реставрації, кафедри сакрального мистецтва (2006). Основна діяльність мисткині тісно пов'язана з оформленням

дитячої періодичної літератури. Мар'яна Фляк працює над іконами – в стилі виконання простежуємо характер присутній в ілюстрації. Вона є головним художником дитячих журналів «Ангелятко», «Ангеляткова наука» та провідним ілюстратором львівського видавництва «Свічадо», журналу «Зернятко». Мисткиня створює ілюстрації у програмах векторної і растрової графіки. Оформлює дитячі твори сучасних українських та зарубіжних авторів. Зображення адресує маленьким читачам дошкільного віку. Працює над оформленням журналів «Ангелятко» і «Ангеляткова наука». В доробку мисткині дитячі книги сучасних українських письменників, зокрема: Миронович Оксани «Віршики для дівчаток та хлоп'ят» (Ілюстрація 1), Богдана Стельмаха «Християнська абетка» (Іл. 2). Виконані ілюстрації є без надмірного декоративізму чи орнаменту. Художниця звернула увагу на риси обличчя і поведінці героїв. Відносно основних пропорцій тіла великими зробила голови дітей і тваринок. Виразно по трактовані портрети дійових персонажів оповідань, віршів та казок. Присутня пастельна гама кольорів і делікатно застосована каліграфічна лінія в абрисі малюнку. Мар'яна Фляк якісно застосувала можливості комп'ютерної графіки в створенні ілюстративного ряду, чітко врахувала особливість читачької аудиторії і сприйняття малюнків дітьми.

Христина Рейнарович, випускниця ЛНАМ, плідно співпрацює з видавництвами: «Свічадо», «Світ», «Каменярь». Вона виконує свої ілюстрації в програмах растрової графіки. Мисткиня прискіплива до деталей у художній стилістиці малюнків. Окремі сегменти композиції вирішує одним орнаментом, декором, а наступні – іншими варіантами накреслення. Варто відзначити оригінальний авторський орнамент і декор, який розроблений засобами програмного забезпечення в растровій графіці. Варіативність у застосуванні даних способів є інтуїтивною художньою річчю. Художниця здебільшого оформлює дитячі книги молодшого шкільного віку. Вправний рисунок, композиція, кольорове і тональне вирішення, застосування графічних програм – в результаті, цими засобами художниця творить довершені розворотні, сторінкові ілюстрації. Досягає бажаних результатів – не втрачаючи в деталях ніжно випрацьованих персонажів. Крім самого ілюстрування, художниця вдається і до макетування, дизайну сторінки, розвороту чи цілого видання (Іл. 3).

Анастасія Стефурак, з семи років займалась в художніх гуртках, навчалась в Івано-Франківській ДХШ ім. О. Сорохтея, випускниця ЛНАМ (2013), дипломним проєктом була серія ілюстрацій до книжки «Українські прислів'я». На даний час працює графічним дизайнером в студії дизайну, співпрацює з «Видавництвом Старого Лева». Працює в техніках комп'ютерної графіки та колажу. Вдало поєднуючи

комп'ютерні можливості і ручних авторських технік. Мисткині імпонує напрямок «магічного реалізму» в літературі та образотворчому мистецтві. Серед книг «Старого Лева» художницею оформлені: «Невгамовна кейті» (Іл. 4), «Невгамовна кейті в школі» Сьюзен Кулідж, «Прислів'я українські» [8]. Створені ілюстрації є пастельної гами кольорів, площинні, сповнені легкості та ніжності в стилізації дійових персонажів, без надмірного орнаментального чи декоративного прикрашання. Певна іконічність зображень в характері рисунку, в колористиці малюнків. Авторське рішення найбільш вдале в поєднанні колажу створене засобами комп'ютерної графіки. Загалом, ілюстрації справляють позитивні емоції та легкість у сприйнятті.

Творча майстерня «Аграфка» – це Романа Романишин та Андрій Лесів. Творчий тандем двох митців, випускників ЛНАМ, котрі живуть та працюють у Львові. Свої ідеї вони втілюють в авторських книгах, у вільному виконанні ілюстрацій [9]. Характерна особливість графічного втілення обох митців: в їх ідейному, в концептуальному вирішенні ілюстрацій, в художньому трактуванні оформлення не схожому на інше. Незвичне поєднання комп'ютерної графіки та техніки колажу, з використанням текстури і фактури різних матеріалів і площини створених засобами графічних програм та методом ручного виконання. Частина малюнку зроблена у векторних і растрових програмах, а інша домальована методом туші і пера та заздалегідь вирізаними витинанками, аплікаціями з різноманітних підручних матеріалів в основному тканинок (Іл. 5).

Неформальна сучасна ілюстрація створена до дитячих книг є без впливу ідеології, насадження мови насильства і ворожнечі чи війни. Очевидно, що після 24 лютого 2022 р. і жахливих подій російського військового вторгнення в Україну, це знайде свій відгос і в дитячому книговиданні. Найперше, на мою думку, це буде вирішено: в позитивному патріотичному піднесенні, в героїзації незламного духу українців, воїнів, медиків і волонтерів України. Автори-письменники ще напишуть актуальні твори часу, а митці будуть це зображати на папері до чергових дитячих видань.

Отже, сучасний книжковий ринок засвідчує лише високий коефіцієнт різнопланової літератури і періодики для дітей, що в свою чергу, породжує конкуренцію та викристалізовує високу культуру оформлених видань. Митець залишається автором художнього виконання дитячого видання. Ілюстративний матеріал відповідає потребам в сучасних умовах книговидання і зацікавлень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Лл. 1. Митронович Оксана «Віршики для дівчаток та хлоп'ят»¹

Лл. 2. Богдан Стельмах «Християнська абетка»²

¹ https://svichado.com/vydannya_dlya_molodi_i_ditey/doschkilna/virshiki-dlya-divchatok-i-hlop%CA%BCyat (06.01. 2022)

² <https://www.yakaboo.ua/ua/hristijans-ka-abetka.html> (06.01.2022).

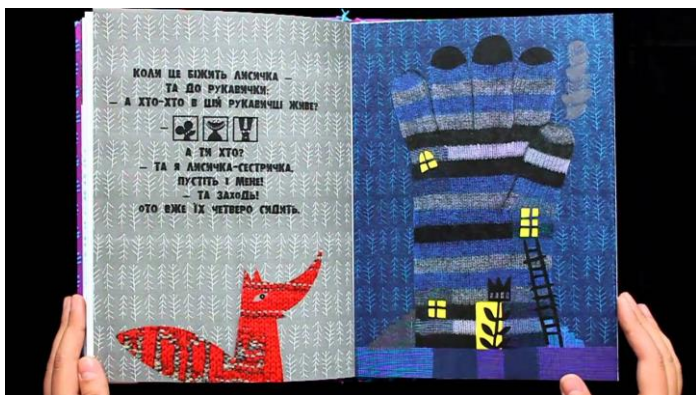
Іл. 3. Над вертепом звізда ясна. Різдвяні саморобки³

Іл. 4. С'юзен Кулідж «Невгамовна Кейті»⁴

³ https://svichado.com/vydannya_dlya_molodi_i_ditey/molodschyj_schkilnyj_vik/nad-vertepam-zvizda-yasna--rizdvyani-samorobki (06.01.2022).

⁴ https://www.yakaboo.ua/ua/nevgamovna-kejti.html#media_popup_photos (06.01.2022).

Іл. 5. Творча майстерня Аграфка. Рукавичка | Art Studio Agraфka.

The Mitten⁵

Література:

1. Львівська Національна Академія Мистецтв / ЛНАМ. Веб ресурс. URL: <http://www.lnam.edu.ua/> (дата звернення: 06.04.18).
2. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань : Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / Ін-т проблем сучасн. мист-ва Акад.мист-в України. Київ : ВХ [студію]. 2008. 187 с.: іл.
3. Славова М. Дитяча книга: в дорозі чи в глухому куті? Про її сьогоденний соціокультурний стан / М. Славова. *Бібліотечна планета*. 2001. № 1. С. 38–39.
4. Яців Р. М. Модерна окциденція мистецького Львова. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 2. С. 10–11.
5. Мельник О. Комп'ютерна графіка у сучасній книжковій ілюстрації : проблеми техніки та стилю / О. Мельник // Наукові записки. Серія : Мистецтвознавство. 2015. №1. С. 157–161.
6. Буквоїд / Культура. Веб ресурс. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/culture/2014/05/16/073736.html> (дата звернення: 10.05.19).
7. Зографос / ілюстрації. Веб ресурс. URL: <http://zografos.org.ua/illustrations.html> (дата звернення: 20.05.19).
8. Видавництво Старого Лева. Веб ресурс. URL: http://starylev.com.ua/index.php?route=site/authors/view&author_id=155 (дата звернення: 02.04.17).

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=bbjBB4EtW1w> (06.01.2022).

9. Художник як співавтор / Літакцент. Веб ресурс. URL: <http://litakcent.com/2011/09/13/hudozhnyk-jak-spivavtor/> (дата звернення: 03.02.19).

10. Огар Емілія. Культура сучасної дитячої книжки // Видавничка галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: Науково-практ. зб. Львів : Аз-Арт. 2002. С. 138–147.

11. Тесленко Інна. Дитяча книга: деградує чи прорветься Україна? // ІА ZIK. Веб ресурс. URL: <http://zik.ua/ua/news/2013/05/11/406820> (дата звернення: 09.08.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/24>

**FORMATION OF KNOWLEDGE IN «PHILOSOPHY»
AS A MANDATORY COMPONENT OF FUNDAMENTAL CLASSICAL
UNIVERSITY EDUCATION AND IN «PHILOSOPHY OF SCIENCE»
FOR THE PREPARATION OF DOCTORS OF PHILOSOPHY (PHD)**

**ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ З «ФІЛОСОФІЇ» ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОЇ
СКЛАДОВОЇ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ КЛАСИЧНОЇ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА З «ФІЛОСОФІЇ НАУКИ»
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ (PHD)**

Marukhovska-Kartunova O. O.

*Candidate of Philosophical Science, Associate
Professor, Head of Social Sciences Section,
Professor at the Department of the of Foreign
Languages and General Education Disciplines
of the University of Economics and Law
«KROK», Kyiv, Ukraine*

Маруховська-Картунова О. О.

*кандидат філософських наук, доцент,
зав. секції суспільних наук, професор
кафедри іноземних мов та
загальноосвітніх дисциплін
Університету економіки та права
«КРОК», м. Київ, Україна*

Однією з основних тенденцій сучасної системи вищої освіти стає фундаментальність та універсальність знань як основа класичної університетської освіти, при цьому на перше місце виступають саме загальнотеоретичні, фундаментальні та міждисциплінарні знання, а не тільки вузькоспеціалізовані утилітарні знання та вміння. Вітчизняні науковці все частіше зазначають про необхідність повернення до фундаментальної класичної університетської освіти, тому що без формування цілісної наукової картини світу та без оволодіння системним знанням підготовка сучасного фахівця, здатного до навчання впродовж всього життя зовсім неможлива.

Як відомо, новітня освітня парадигма, в основі якої лежить фундаменталізація навчання, передбачає якісно нові принципи систематизації знань, нові цілі для вищої освіти, в тому числі гуманізацію та гуманітаризацію, на базі яких виступає орієнтація системи вищої освіти на гуманну людську особистість як головний соціальний орієнтир.

В Україні та у всьому світі в умовах інноваційного розвитку суспільства роль освіти й науки невідмінно дедалі зростає. Саме тому при реформуванні аспірантури вищих навчальних закладів та наукових установ України на третьому освітньо-науковому рівні для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «доктор філософії» в освітньо-науковій програмі для усіх наукових спеціальностей було введено нову обов'язкову навчальну дисципліну «Філософія науки». Відповідно до нових правил для відкриття аспірантури будь-якої спеціальності необхідно отримати ліцензію на підготовку докторів філософії та пройти акредитацію за третім рівнем вищої освіти на основі ступеня магістра і водночас це буде першим науковим ступенем.

Загальновідомо, що раніше в Україні впродовж багатьох років майбутні кандидати наук з будь-якої спеціальності мали обов'язково прослухати лекції з семінарами та здати в аспірантурі кандидатські іспити з «Філософії», але, на превеликий жаль, з реформуванням аспірантури та переходом до назви ступеню «доктор філософії» статус навчальної дисципліни «Філософії» не підвищився, а чомусь значно понизився, хоча навіть назва PhD (Philosophiae doctor) – доктор філософії, яка вже давно є науковим ступенем у більшості демократичних країн світу, в певній мірі зобов'язує більш високого рівня вивчення навчальної дисципліни «Філософія» в університетах.

І тепер, в Україні в багатьох вищих навчальних закладах в аспірантурі замість нормативної дисципліни «Філософія» з циклу загальної підготовки та скасування кандидатських іспитів з «Філософії» введено нову навчальну дисципліну «Філософія науки» як обов'язкову складову компоненту підготовки докторів філософії. В деяких ВНЗ України вона має різні назви: або «Філософія наукового пізнання», або «Філософія та логіка наукового пізнання», або «Філософія науки і методологія наукових досліджень» та ін. Хоча останній варіант назви, на наш погляд, не дуже вдалий, тому що навчальна дисципліна «Методологія наукових досліджень» або «Методологія та організація наукових досліджень» має бути окремою дуже важливою нормативною дисципліною із специфікою викладання в контексті конкретних наукових спеціальностей в аспірантурі.

Специфіка викладання навчальних дисциплін «Філософії» та «Філософія науки» в аспірантурі полягає в тому, що якщо в деяких

вищих навчальних закладах України на першому бакалаврському рівні вищої освіти на технічних спеціальностях таких, як: «Комп'ютерні науки», «Комп'ютерна інженерія» та ін. зовсім відсутня «Філософія», тоді в аспірантурі обов'язково (!!!) має бути спочатку базова фундаментальна дисципліна «Філософія», а вже потім «Філософія науки» як частина чи спеціальний філософський напрям. І саме ця специфіка має бути врахована при ліцензуванні та акредитації підготовки докторів філософії.

До речі, щодо необхідності викладання «Філософії» як обов'язкової компоненти на бакалаврському рівні, то на це питання слушно й розгорнуто відповідає всім охочим гарантам освітніх програм позбавитися від цієї базової фундаментальної дисципліни відомий український філософ Євген Бистрицький у своїй статті під назвою «*Чому філософія має бути обов'язковою дисципліною у вишах та академічних інститутах*»: «Філософія потрібна для розвитку здатності думати, тобто бути вченим та навченим щодо будь-якої наукової дисципліни. Філософія у цьому сенсі як дисципліна навчання – **універсальна, всезагальна**. Без викладання її ми матиме натаскано-навчених не дуже чи зовсім не здатних самостійно і творчо думати. Філософія, про що знають у розвинутих країнах та про що свідчить сам історичний генезис наук, є **базовою дисципліною для всіх** наукових дисциплін... Відмовляючись від філософських дисциплін, ми кажемо – нам не дуже потрібна, або зовсім не потрібна, самосвідома, критично мисляча, вільна людина з розвинутим духовним світом» [1] (виділено автором тез). Виходячи з цих положень, треба зазначити, що підготовка вузькоспеціалізованих фахівців без базових знань з філософії як універсальної та всезагальної науки дає нам спеціалістів, які не здатні зрозуміти закони та закономірності всезагального розвитку природи, суспільства, мислення та духовної культури. «Орієнтація на вузьких професіоналів, характерна для минулого століття, поступово зникає... У ХХІ столітті потрібен спеціаліст, здатний гнучко перебудовувати напрям та зміст своєї діяльності у зв'язку зі зміною життєвих орієнтирів чи вимог ринку. ... Вузькопрофесійна підготовка поступово вимивається із системи вищої освіти...» [2, с. 14]. Тому слід згадати приклад освіти нового британського прем'єр-міністра Ріші Сунака, який як Ліз Трасе, вчився в університеті в Оксфорді, де здобув освіту не вузькопрофільну, а фундаментальну за спеціальністю «Філософія, політика та економіка», яку закінчували багато відомих представників британського істеблішменту.

Окрім того, деякі завідувачі випускових кафедр, гаранті освітніх програм та керівники вищих навчальних закладів в Україні, які були студентами ще в СРСР, й виходячи зі свого життєвого досвіду вивчали ще «марксистсько-ленінську філософію», сьогодні й гадки не мають наскільки серйозно змінилося викладання «Філософії», тому вони й

виключають з навчальних планів для сучасних студентів предмет «Філософія». Так сталося, що «в минулому столітті філософія тривалий час виконувала передовсім ідеологічні функції, тому цілковито за інерцією, можливо, хтось і вважає нині головною функцією філософії ідеологічну», хоча це вже далеко не так [3, с. 58]. З цього приводу слід погодитися з Олегом Хомою, який стверджує, що без знань з «Філософії» сучасному студенту в Україні буде неможливо долучитися до «світоглядних і громадянських якостей та морально-етичних цінностей», яких вимагає стаття 1. Закону «Про вищу освіту» [4, ст. 1].

Цікаво, що давньогрецький вчений Піфагор був одночасно і математиком, і філософом, зробив значний внесок у філософію, а саме – ввів поняття «філософії» як любові до мудрості, першим назвав себе філософом, тобто «любомудром» та стверджував, що він не стільки вчить мудрості, скільки зцілює від невігластва. Так, ще з часів Античності давньоримський філософ Цицерон вважав філософію матір'ю всіх наук, царицею всіх наук.

Сучасне пояснення цього феномену полягає в тому, що «у загальній системі наук філософія займає центральне місце, виконуючи об'єднуючу функцію, тому що в основі філософського знання лежать найбільш загальні закони розвитку суспільства, природи і людського мислення» [5]. Саме з цієї причини всесвітньо відомий вчений, один з найвидатніших фізиків ХХ століття, Лауреат Нобелівської премії Альберт Ейнштейн, коли його запитали про значення та роль філософії для науки, відповів, що філософія – це фундамент, «мати наукових шукань» [5].

Слід також звернути особливу увагу, що сьогодні в умовах повномасштабної агресії Росії проти України є дуже актуальними висновки, зроблені ще далекого 2005 р. на Міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО «Філософія і демократія у світі», де було затверджено програмний документ «Паризька декларація із філософії», і де зазначалося, ... що викладання філософії сприяє розвитку відкритості розуму людей, здатних протистояти різним формам пропаганди і ... не має підпорядковуватися жодним панівним економічним, релігійним, політичним чи ідеологічним вимогам [6, с. 15-16].

Література:

1. Бистрицький Є. Чому філософія має бути обов'язковою дисципліною у вишах та академічних інститутах. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/54c84e4990b7f/page_5/ (Дата перегляду : 25.10.2022)
2. Семеріков С.О. Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі : монографія. Кривий Ріг : Мінерал; К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 340 с.

3. Марчук М.Г. Філософія в університетській освіті : криза та можливості самозбереження. Науковий вісник Чернівецького нац. університету. Серія: Філософія. 2018. Випуск 799. С. 54-60.

4. Про освіту. Закон України. Документ 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37-38. ст. 2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Дата перегляду: 25.10.2022)

5. Чому філософія – наука всіх наук. URL: <https://ukrpublic.com/navchannia/chomu-filosofiya-nauka-vsikh-nauk> (Дата перегляду : 27.10.2022.)

6. Roger-Pol Droit. Philosophy and democracy in the world: a UNESCO survey / translation by C. Cullen. UNESCO Publishing, 1995. 191 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/25>

SCIENTIFIC SUBSTANTIATION OF INCREASING AGGREGATE RESOURCES OF RURAL HOUSEHOLDS IN WARTIME CONDITIONS

НАУКОВЕ ОБґРУНТУВАННЯ ПІДВИЩЕННЯ СУКУПНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Pasichnyk Yurii

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
chief researcher of the department of socio-
economic development of rural areas
National Research Centre «Institute of
Agrarian Economics»
Kyiv, Ukraine*

Пасічник Юрій

*доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
соціально-економічного розвитку
сільських територій
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна*

В реаліях ХХІ ст. одним із найбільш важливих індикаторів суспільного розвитку країн є рівень добробуту населення. Зазвичай, він визначається як загальний дохід або згідно термінології Державної служби статистики України – сукупні ресурси в розрахунку на одного середньостатичного жителя за відповідний період часу, зокрема один місяць. Цей рівень доходу є визначальним критерієм цивілізованості та розвиненості будь-якої країни. Водночас, потрібно враховувати при зіставленості цих критеріїв платоспроможність населення з врахуванням купівельної спроможності відповідних продуктів та послуг у національній валюті, адже цінові виміри в різних країнах варіюються у

доволі широких межах. Щодо України, то рівень життя населення порівнюючи із країнами Європи у довоєнний період, був одним із найнижчих, а після лютого 2022 р. у більшості населення він значно знизився. Це було зумовлено такими обставинами: відсутність чіткого стратегічного бачення реальних напрямів підвищення заробітної плати, пенсій, соціальної допомоги; неефективність проведення соціальних реформ, зокрема, запровадження трьохрівневої пенсійної системи, впровадження схем і систем оплати праці працівникам бюджетних установ в тому числі державним службовцям; формування єдиного реєстру отримувачів соціальної допомоги. Зазначимо, що ця ситуація в Україні формувалась протягом періоду Незалежності і незважаючи на зусилля парламентських та урядових структур у 2021 р. рівень середньомісячної заробітної плати, як однієї із найвагоміших складових доходів населення був одним із найнижчих у Європі (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння середньої місячної заробітної плати в окремих країнах ЄС та в Україні в 2021 р., євро

Країна	Період	Значення	По відношенню до України
Європа	березень	1903	+ 1460
Німеччина	червень	4094	+ 3641
Фінляндія	вересень	3692	+ 3249
Франція	грудень (2018)	3137	+ 2694
Австрія	грудень (2019)	2847	+ 2404
Італія	грудень (2020)	2333	+ 1890
Естонія	червень	1538	+ 1095
Словаччина	серпень	1231	+ 788
Україна	червень	443	

Джерело: [1, 2]

Аналізуючи ці показники, визначимо що вони в Україні значно нижчі. Також зауважимо, що в інших країнах основою успіху щодо підвищення рівня життя населення було вагоме наукове обґрунтування соціальних реформ та напрямів їх реалізації, достатньо пригадати роль Л. Ерхарда у Німеччині у 40-50 рр., В. Леонтєва у сприянні розвитку окремим азійським державам у 70-80 рр., Лі Куан Ю у Сінгапурі наприкінці ХХ початку ХХІ ст., які відповідне пропонували теоретичне обґрунтування. Щодо України, то наукових напрацювань у цьому контексті було достатньо, але вони, загалом, мали недостатньо аргументоване теоретичне підґрунтя, не містили відповідного механізму реалізації та не мали належної політичної підтримки. Також не сприяв реалізації реформ український менталітет. У цьому аспекті Я. Калакура зауважує: «Дослідники не замовчують наявність в українському менталітеті “відгомину забутих недуг”, зокрема, провінційності, заниженої самооцінки, анархічності, “совковість”, інфантильності, недбалості, замкнутості у своїй групі, брак

цілеспрямованості та послідовності тощо. На недуги свого часу звертав увагу В. Липинський, зазначаючи, що одна з основних рис українського менталітету – емоційність, чутливість нації – інколи спричиняє негативні наслідки, виражені у пасивності щодо вирішення важливих загальних проблем» [3].

Для аналізу структури доходів відповідних домогосподарств, подамо такі дані (табл. 2)

З врахуванням виявлених попередніх проблем щодо підвищення сукупних ресурсів населення у контексті сільських домогосподарств пропонується таке наукове обґрунтування.

1. Застосування комплексного підходу щодо вирішення цього надзвичайно важливого національного завдання із залученням науковців, депутатів Верховної Ради України, урядовців, фахівців профільних громадських асоціацій.

2. Стратегічні юридичні акти щодо такого підвищення мають бути складовою частиною єдиного стратегічного акту суспільного розвитку України із відповідним науковим обґрунтуванням, термінами реалізації, відповідальності посадових осіб, фінансовим забезпеченням.

3. За основу соціальних стандартів – мінімальної заробітної плати, пенсій, допомоги мають бути перспективні орієнтири Європейського Союзу, оскільки 23 червня 2022 року країни члени ЄС проголосували за надання Україні статусу країни кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Таблиця 2

**Динаміка та структура сукупних ресурсів домогосподарств
у сільській місцевості протягом 1999-2021 рр., грн за місяць
в розрахунку на одне домогосподарство**

Роки	Всього сукупних ресурсів	в тому числі						
		всього заг. доходів	із них грошові					негрош. доходи
			по видам					
			всього	оплата праці	пенсії, стип., субсид.	дох. від прод. с/г прод	дох. від підпр. діяльн.	
2014	4454,96	4367,28	3788,5	1535,24	1269,33	410,5	225,94	578,78
2015	5238,02	5130,15	4316,35	1769,86	1355,74	486,1	231,53	813,8
2016	6258,37	6122,45	4896,66	1990,81	150,14	506,7	286,05	1225,79
2017	8064,82	7893,34	6335,59	3178,22	1658	662,7	281,58	1357,75
2018	9455,19	9295,12	7929,53	3925,13	1924,73	684,2	482,81	1365,69
2019	11137,1	10884,4	9568,71	5084,24	1924	2187	536,89	1315,65
2020	11651,08	11470,2	10267,03	5314,86	2498,61	774,1	579,18	1203,13
2021	13417,59	13184,4	11889,69	6369,16	2786,7	1058	586,5	1294,71

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України за відповідні роки. Державна служба статистики України

4. Активізація необхідних реформ щодо належного впровадження європейських підходів: по чисельності, функціям, оплаті праці фахівців бюджетних структур; пенсійного забезпечення; надання соціальної підтримки відповідним категоріям населення.

Література:

1. Середня місячна заробітна плата. Середня зарплата в Європі. Мінфін. України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/>

2. Архів валютних курсів. Підсумки дня 30.06.2021. Мінфін України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2021-06-30/>

3. Калакура Я. Ментальність як концепт гуманітаристики. *Україна–Європа–Світ*. Збірник наукових праць. 2017. С. 373-385.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/26>

RESTITUTION OF CULTURAL VALUES IN INTERSTATE RELATIONS: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

РЕСТИТУЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Prytuliuk V. Ye.   Пригулюк В. Є.

*graduate student of the second year of study
Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University*

*аспірант другого року навчання
кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів той факт, що культурні цінності є важливим елементом національної культури та ідентичності, і виступають як головний критерій підтримки нерозривного духовного зв'язку поколінь, об'єднують їх в єдиний ланцюг поступального розвитку [4, с. 59]. Історично склалося та, що народи, які впродовж століть проживають на порубіжних землях, мають спільну історію та близьку культуру, або ж будували власну державність на одних і тих же теренах, чи пережили військові конфлікти, так чи інакше постають перед проблемою спільної культурної спадщини. Нерідко трапляється так, що на одні і тіж об'єкти культурної спадщини висловлюють претензії два, або більше народів [3, с. 99]. Ці питання, нині, регулюються

міжнародним правом, саме останнє і визначає приналежність того чи іншого об'єкту культурної спадщини до надбань конкретної нації.

Реституція культурних цінностей, у відносинах між державами, відіграє надзвичайно важливу роль не лише у справі збереження та відтворення фондів культурної спадщини нації, але й у збереженні та розвитку добосусідських відносин між державами [2, с. 711].

Реституція культурних цінностей – у міжнародному праві особлива форма повернення майна історичного, наукового, художнього та іншого культурного значення, неправомірно вилученого чи вивезеного під час збройного конфлікту державою з окупованої нею території іншої держави [1, с. 503], або ж за інших обставин, які мали місце у відносинах країн та народів. Щодо культурних цінностей застосовуються загальні правила реституції [5, с. 361 – 362].

На сьогоднішній день рівною мірою можна навести приклади як позитивного досвіду реституції культурних цінностей між країнами та тарадами, так і негативні. В обох випадках, як правило, процесам реституції передують кропітка робота експертів і, не менш, тривалі та складні переговори. На переконання автора, для успішної процедури реституції необхідна робота спеціалістів у багатьох сферах, саме тут вкрай важливо застосовувати міждисциплінарні підходи. Адже, провести повноцінний переговорний процес щодо повернення культурних цінностей не можливо без фахових істориків, які б чітко довели не лише походження тієї чи іншої пам'ятки, але й дослідили обставини через які ця пам'ятка було переміщено. Ба навіть серед істориків, мусять виділятися вузькі спеціалісти, які залучаються до реституційного процесу. Так, наприклад, це мусять бути знавці архівних документів – джерелознавці, дослідники конкретних історичних періодів чи подій.

До реституційних комісій, без сумнів мають залучатися мистецтвознавці, культурологи, і також правники-юристи. Адже без знання законодавства країн, що ведуть перемовини про реституцію культурних цінностей, неможлив успішно завершити розпочатий процес.

Саме тому, у процесах реституції культурних цінностей, що нині відбуваються між країнами залучення міждисциплінарного підходу є необхідною передумовою для успішного здійснення обмінів національними культурними цінностями, що в силу різних причин були переміщені із країн походження.

Література:

1. Кот С.І. Культурна спадщина. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с.

2. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.): монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.

3. Притулюк В. Збереження культурної спадщини крізь досвід реституції українсько-польських взаємин. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 25. С. 99 – 103.

4. Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва: монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 258 с.

5. Стрільчук Л. В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI століття): монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 608 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/27>

**AN INFORMATION AND ANALYTICAL PLATFORM
FOR SUPPORTING PUBLISHING ACTIVITY AS A TOOL
FOR IMPROVING THE QUALITY OF SCIENTIFIC RESEARCH
UNDER MARTIAL LAW**

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПЛОЩАДКА ПІДТРИМКИ
ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Prykhodniuk V. V. Приходнюк В. В.

*Candidate of Technical Science,
Department Head at Department of creating
and using intelligent networking tools of the
NC “Junior Academy of Sciences of
Ukraine”
Kyiv, Ukraine*

*кандидат технічних наук, завідувач
відділу створення та використання
інтелектуальних мережних
інструментів
НЦ «Мала академія наук України»
м. Київ, Україна*

Gorborukov V. V. Горборуків В. В.

*Candidate of Technical Science, Researcher
at Department of creating and using
intelligent networking tools of the NC
“Junior Academy of Sciences of Ukraine”
Kyiv, Ukraine*

*кандидат технічних наук, науковий
співробітник відділу створення
та використання інтелектуальних
мережних інструментів
НЦ «Мала академія наук України»
м. Київ, Україна*

Для забезпечення загальної ефективною роботи в умовах воєнного стану необхідно вживати спеціальні заходи індивідуальної підтримки,

адже невмотивована агресія російської федерації стала психологічним викликом для всіх верств населення, незалежно від роду діяльності. Постійні сповіщення про повітряні тривоги, ймовірні ракетні удари, переживання за рідних, соціально-побутові проблеми пов'язані з залишенням постійного місця проживання, є причинами порушення психологічного здоров'я людей [1].

Відзначимо, що необхідно звернути також додаткову увагу на наукових та науково-педагогічних працівників, які проводять важливі наукові дослідження. Їх робота вимагає значних витрат енергії, вона виснажлива і може супроводжуватись перевтомою навіть за сприятливих умов [2], тому зв'язане притаманним воєнному стану стресом психологічне перенавантаження може особливо гостро впливати на вчених, суттєво погіршуючи їх працездатність, і, як наслідок, якість здійснюваних ними досліджень. Дана проблема є надзвичайно складною для вирішення, і потребує комплексного підходу, одна із складових якого – підтримка власне процесу дослідження, що дозволить спростувати його і суттєво послаблювати вплив зв'язаних з цим негативних ефектів.

При цьому одною з ключових складових наукового процесу є оформлення і оприлюднення результатів досліджень, в першу чергу – публікаційна активність. Якісна публікаційна активність є важливою як для самого вченого, так і для установи – наприклад, більше 40% балів, що надаються науковій установі при її державній атестації Міністерством освіти і науки України, залежать від публікаційної активності працівників.

Пропонується інформаційно-аналітична площадка «ПОЛІЕДР-Дослідник» для підтримки публікаційної активності, яка розгортається на базі інтерактивного документу [3, 4].

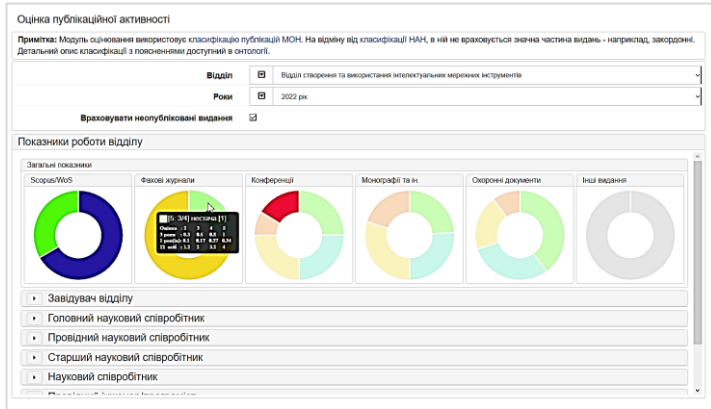
Завданнями цієї площадки наступні:

— Інформаційна підтримка написання статей – шляхом забезпечення повторного використання результатів досліджень з допомогою тематичної інтерактивної бази знань;

— Інформаційно-аналітична підтримка процесу публікації статей – шляхом централізованого збору і оцінювання доступних для публікації видань;

— Інформаційно-аналітична підтримка процесів оцінювання публікаційної активності з врахуванням вимог нормативних документів МОН України і НАН України;

— Інформаційно-аналітична підтримка процесів планування публікаційної активності.

**Рис. 1. Інформаційно-аналітична площадка
«ПОЛЕДР-Дослідник»**

Засоби інформаційної підтримки даної площадки можуть використовуватись не тільки при написанні статей, але і в ході виконання науковцями досліджень за основними напрямками установи, а також для підвищення їх кваліфікації. Запропонована інформаційно-аналітична площадка створена на базі когнітивної інформаційно-аналітичної платформи «ПОЛЕДР» (КІТ «ПОЛЕДР»).

Література:

1. Психологічна допомога з метою подолання наслідків воєнного стану [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12560/Psykholohichna%20dopomoha_Borovyk_Lukin_Okhremenko_2022.pdf?sequence=1
2. Методика та організація наукових досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2558/1/Пос_бник%20МОНД%2008-04%20281%29.pdf
3. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrov V., Stryzhak O. Ontology-Driven Lexicographic Systems. Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham:Springer, 2022. С. 204–215.
4. Stryzhak O., Prykhodniuk V., Popova M., Nadutenko M., Haiko S., Chepkov R. Development of an Oceanographic Databank Based on Ontological Interactive Documents. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham:Springer, 2021. С. 97–114.

**PROFESSIONAL ACTIVITY OF PARTICIPANTS
IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND RESEARCHERS
DURING THE WAR**

Sardaryan K.

Visiting researcher

Uppsala university,

PhD of Philological Sciences,

Assistant professor at the Institute of Journalism,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)

Due to Russia's full-scale invasion of Ukraine, many academic organizations have opened up opportunities for Ukrainian researchers, scholars, and students. Many activities have been organized to support resettlement scholars. This support enables researchers and educational workers to carry out their work and professional activities without hindrance, and to keep in touch with Ukrainian universities and research centers. Academic mobility programs help researchers adapt to difficult conditions, strengthen cooperation of higher education institutions, help researchers gain innovative experience, develop, and continue their professional activities.

It is important to say that the information and propositions of academic mobility programs for students are more common than those of mobility programs for academics. There is ample evidence of this in resources and channels. Often the age limits for program participants are prescribed. It is also important to note the fact that it is difficult for certain universities to sign individual study schedules for students. The student submits a petition stating the reason for transferring to an individual schedule, attaching the supporting documents. It happens that officials at Ukrainian universities may not respond to a student's requests. Such actions of university officials under the circumstances put students at risk, who are forced to return to Ukraine so that they are not expelled from the university. Today it is especially relevant to perform professional activities in more favorable conditions.

It is also necessary to take into account the moral and psychological state of the students, who are particularly negatively affected by being in military conditions without support.

In the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine (from August 12, 2015 № 579 Kiev) On approval of the procedure for implementing the right to academic mobility the key aspects are the right to participate in academic mobility programs for all participants in the educational process; preservation of place of study and scholarship for students and place of work for employees of universities participating in academic mobility programs.

Unfortunately, some educational institutions forget about it, do not take into account the security situation. Mostly, those educational institutions ignore security measures, the management of which believes that the institution is located in the safer territory of Ukraine.

Let us return to the academic mobility provisions for researchers, and today these provisions are many times fewer than those for students. Although in Ukrainian higher education institutions participation in mobility programs is one of the main conditions for passing the contract, along with the publication of research results in the publications of other countries.

It is worth paying attention to the international departments of higher educational institutions in Ukraine to simplify the submission of applications for participation in academic mobility programs for students. This is because such programs contribute to the development of professional skills and the expansion of international ties, which benefits society.

Thus, academic mobility plays a major role in the development of professionalism of participants in the educational process of various areas of activity. The organization of academic mobility is designed to establish integration links, improve the quality of scientific and educational results, update scientific research on the basis of international experience, and also helps to develop communicative competence.

In addition, the problems of education and research during war have already been predicted. It is important not to violate the rights of participants in educational processes and researchers, but to develop ways to solve these problems.

Literature:

1. Academic mobility [Electronic resource] : [website]. – Access mode: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/osvita-za-kordonom/akademichna-mobilnist> Date of access: 26.10. 2022.

2. Resolution on approval of the Procedure for the implementation of the right to academic mobility. [Electronic resource]: [website]. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>. Date of access: 26.10.2022.

**MILITARY ACTIONS IN UKRAINE AS A FACTOR
OF INFLUENCE ON THE QUALITY OF THE TRAINING
OF SPECIALISTS**

**ВІЙСЬКОВІ ДІЇ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ
НА ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ**

Smutchak Z. V. Смутчак З. В.

*Doctor of Economics, Professor,
Flight Academy of the National
Aviation University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

*доктор економічних наук, професор
Льотна академія Національного
авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна*

Широкомасштабне вторгнення Росії, розпочате 24 лютого 2022 р., спричинило комплекс серйозних проблем в українській освіті. Передусім це стосується вимушеного переміщення значної кількості населення України та руйнування й пошкодження закладів освіти внаслідок воєнних дій.

Понад 10 млн. людей під тиском обставин змінили місце життя: 6,5 млн. у межах країни, 3,9 млн. виїхали за кордон [1]. Переважно це жінки та діти; ЮНІСЕФ повідомляє [2], що з усього дитячого населення України більше ніж половина – 4,3 млн. дітей із 7,5 млн. загалом – вимушені були покинути свої домівки. На початок травня [3] підтверджено, що за кордон виїхали більш як 23 тис. педагогічних працівників і понад 600 тис. учнів. Але ці дані не є точними. Директори й ректори говорять, що місцеперебування близько 10 – 15 % учнів і студентів не ідентифіковано. 1748 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 144 з них зруйновано вщент. Переїхало 34 заклади вищої освіти (ЗВО – інститути, університети й академії), 42 заклади фахової передвищої освіти (коледжі) і 65 відокремлених структурних підрозділів. Щотижня кількість постраждалих від війни та переміщених ЗВО зростає [3, 4].

З початком війни також стало більше можливостей для виїзду науковців за кордон. Їх приймали і приймають закордонні інститути й лабораторії. А науковці-волонтери з різних країн допомагають українським колегам знайти не просто прихисток за кордоном, а й роботу. Один із прикладів – створена в перші дні війни волонтерами-науковцями з різних країн світу, електронна платформа *ScienceForUkraine* («Наука За Україну»), на якій зібрано пропозиції роботи для українських фахівців [5].

Поза сумнівом, російська збройна агресія 2022 р. призведе до істотних змін у системі вищої освіти України в цілому. Передовсім скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції» можуть спричинити суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для викладачів, адміністрацій та мережі ЗВО. Водночас війна стрімко прискорила перебіг природних тенденцій розвитку системи вищої освіти щодо оптимізації та корекції її структури, обсягів і змісту.

Слід наголосити, що питання про зміст освіти, підготовку науково-педагогічних кадрів, формування освітньої мережі, фінансову автономію закладів освіти зараз постають в екзистенційному плані, бо саме освіта та культура роблять націю нацією, і саме зараз варто усвідомити єдність та одночасно загострення проблем, які існували й раніше.

Важливими напрямками досліджень задля прийняття подальших рішень будуть:

- напрацювання архітектурних форм і типових проєктів для відновлення відбудови закладів освіти;
- визначення місцеперебування науково-педагогічних працівників і надання їм допомоги на тих місцях, де вони є (окуповані території, території ведення бойових дій чи відносно мирні області);
- визначення мотивації науково-педагогічних працівників щодо того, хочуть вони вертатися (і куди саме), чи лишитися за кордоном, чи готові вони до дистанційної роботи; наскільки вони взагалі готові до продовження роботи в освітній сфері?;
- визначення складу педагогічних колективів під час та після війни (хто залишився, хто виїхав, за яких умов готові повернутися) [6].

Для української системи освіти випробовування війною стало ще й своєрідним поштовхом, який відкрив вікно нових можливостей, ставши каталізатором давно назрілих модернізаційних змін в освіті. Перш за все, мова йде про розвиток цифрової та дистанційної освіти (онлайн – навчання). Перспективи трансформації освіти не обмежується лише цими напрямками, уваги потребує також розвиток неформальної та інформальної освіти, створення механізмів визнання її результатів у системі формальної освіти [8].

Модель *lifelong learning* («освіта протягом життя»), яка є в сучасній освіті головною тенденцією і дає змогу людині адаптувати й розвивати свої компетенції й професійні навички відповідно до стрімких змін в економіці, технологіях та ринках праці, містить такі підсистеми:

- а) неформальна освіта (за ступенем інституціоналізації);
- б) дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу);

- в) онлайн – освіта (за засобами реалізації);
- г) змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн – засобів навчання).

Формування економіки знань і процесу глобалізації впливають на структуру ринку праці, підвищуючи залежність успішного працевлаштування та ефективної професійної діяльності людини від накопиченого нею людського капіталу, найважливішу роль у формуванні якого відіграє рівень і якість освіти.

Актуальною є потреба розвитку цифрових компетенцій, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для студентів, науково-педагогічних працівників, що сприятиме розвитку критичного мислення, здатності до самостійних аргументованих суджень, умінню навчатися впродовж життя. Використання інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості для проєктування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій; зокрема, робить доступною освіту, урізноманітнює форми її отримання, забезпечує безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо. Максимально ефективно їх можна реалізувати тільки за умови високого рівня цифровізації освітнього процесу, для чого мають розвиватися три напрями: організаційно-законодавчий, методичний та інфраструктурний. Лише за їх поєднання можна досягти бажаного ефекту [7].

Варто зауважити, що чим стрімкіше змінюється світ завдяки технологіям, тим більше посилюється увага до теми необхідних навичок, які також зазнають відчутних змін завдяки змінам на ринку праці й у бізнес-процесах, появі нових професій і відмиранню неактуальних. Протягом кількох останніх років експерти Всесвітнього економічного форуму виокремлюють десять ключових навичок, необхідних для конкурентних переваг на ринку праці. Очолюють список навичок, які, на думку роботодавців, набудуть популярності у найближчі п'ять років, критичне мислення та вирішення проблем. З'явилися навички самоуправління, такі як активне навчання, стійкість, стресостійкість та гнучкість. Більшість працівників потребуватиме перенавчання у найближчі п'ять років, оскільки «подвійне порушення» економічних наслідків спочатку пандемії, а потім війни та посилення автоматизації трансформують робочі місця [8].

В контексті зазначеного, відмітимо, що диджиталізація освітніх процесів може стати шансом для мільйонів українських школярів та студентів продовжити отримувати якісні знання в українських закладах освіти, а значить продовжувати бути ментально пов'язаними зі своєю батьківщиною. Це дозволить зменшити відтік талановитих молодих людей за кордон.

Література:

1. Ukraine Data Explorer. URL: <https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/>
2. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>
3. Як змінився освітній процес – на усіх його ланках – під час війни? URL: <https://cutt.ly/AJaS5D7>
4. 7 million children of war in Ukraine. URL: <https://saveschools.in.ua>
5. Куди запрошують українських науковців під час війни <https://zn.ua/ukr/science/kudi-zaprosujut-ukrajinskikh-naukovtsiv-pid-chas-vijni.html>
6. Вплив війни на середню освіту в Україні: виклики та перспективи <https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-na-osvitu-v-ukrayini-vykyly-ta-perspektyvy/>
7. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
8. The Future of Jobs Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/30>

A METHOD OF PROTECTING SCIENTIFIC RESEARCH DATA FROM ATTACKS USING SOCIAL ENGINEERING ALGORITHMS

МЕТОД ЗАХИСТУ ДАНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІД АТАК ЗА ДОПОМОГОЮ АЛГОРИТМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Sobchuk V. V. Собчук В. В.

*Doctor Engineering, Associate Professor
Professor of the Department of Integral and
Differential Equations
Faculty of Mechanics and Mathematics
Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Ukraine*

*доктор технічних наук, доцент,
професор кафедри інтегральних
та диференціальних рівнянь
механіко-математичний факультет
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

Laptiev O. A.

*Doctor of Technical Science, Senior
Researcher
Associate Professor the Department of
Cyber Security and Information Protection
Faculty of Information Technology
Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Ukraine*

Лаптев О. А.

*доктор технічних наук,
старший науковий співробітник
доцент кафедри кібербезпеки
та захисту інформації
факультет інформаційних технологій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

Sobchuk A. V.

*Doctor of philosophy
Associate Professor of the Department of
Information and Cyber Security,
State University of Telecommunications
Kyiv, Ukraine*

Собчук А. В.

*доктор філософії,
доцент кафедри інформаційної
та кібернетичної безпеки,
Державний університет телекомунікацій
м. Київ, Україна*

Laptiev S. O.

*PhD-student
Taras Shevchenko National University of
Kyiv
Faculty of information tehnology
Department of Cyber Security and
Information Protection
Kyiv, Ukraine*

Лаптев С. О.

*аспірант
факультет інформаційних технологій
кафедра кібербезпеки
та захисту інформації
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

Laptieva T. O.

*PhD-student
Taras Shevchenko National University of
Kyiv
Faculty of information tehnology
Department of Cyber Security and
Information Protection
Kyiv, Ukraine*

Лаптева Т. О.

*аспірантка
факультет інформаційних технологій
кафедра кібербезпеки та захисту
інформації
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

Найчастіше наукові установи створюють кіберзахист, орієнтуючись насамперед на технічні вектори атак. Такі системи можуть мати високий рівень зрілості і здаватися надійними, але при цьому залишатися уразливими для однієї з найнебезпечніших загроз – соціальної інженерії, заснованої на маніпуляціях людською свідомістю [1]. У соціальній інженерії [2] є кілька технік, використовуваних задля досягнення поставлених завдань. Усі вони засновані на помилках, які допускаються людиною у поведінці. Об'єктом впливу соціальної інженерії є не комп'ютерна техніка, а її користувачі. Інтерес представляють усі платоспроможні особи, а також користувачі, які мають цінну інформацію, співробітники підприємств та державних установ [3]. Метод застосовується для виконання фінансових операцій, злому, крадіжки відомостей (наприклад, клієнтських баз, персональних даних) та іншого несанкціонованого доступу до інформації. Соціальна

інженерія допомагає конкурентам здійснювати розвідку, виявляти слабкі сторони організації, переманювати працівників.

Зловмисники використовують соціальну інженерію для отримання матеріальної вигоди або видобутку даних для перепродажу. Соціальна інженерія може використовуватися як один з інструментів складних цільових кібератак. Джерелом загрози можуть бути електронні листи, текстові повідомлення у будь-яких месенджерах, SMS-повідомлення та телефонні дзвінки. Шахраї можуть видавати себе за співробітників банків та інших фінансових організацій, державних службовців, співробітників силових відомств, інтернет-провайдерів, представників поштових сервісів та великих веб-ресурсів тощо.

За статистикою, сьогодні соціальна інженерія так чи інакше застосовується в 97% націлених атак, при цьому технічні вектори часом взагалі не використовуються або використовуються мінімально. На перші місця серед загроз інформаційної безпеки методи соціальної інженерії ставить і Gartner, а ряд вчених стверджує, що якщо соціальна інженерія візьме на озброєння технології машинного навчання і штучного інтелекту, то людство отримає загрозу, яку можна порівняти з глобальним потеплінням і ядерною зброєю.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні існує чимало методів використання соціальної інженерії. В основі – маніпуляція людськими страхами, зацікавленістю або довірою. Жертвою соціальної інженерії можна стати як під час особистого спілкування, так і по телефону або через цифрові гаджети [2].

Кіберзлочинці знайшли нові способи експлуатації людського фактору – інстинктів цікавості й довіри, – які призводять до того, що люди з добрими намірами потрапляють у руки зловмисників.

Популярні міфи, які стосуються соціальної інженерії:

1. Соціальна інженерія – обмежений набір технік. Прийнято вважати, що соціальна інженерія обмежується фішингом, підкиданням заражених флеш-накопичувачів, обманом в соціальних мережах і телефонним шахрайством. Насправді мова йде про практично нескінченної комбінації технічних і нетехнічних технік, що утворюють комплексні стратегії.

2. Соціальна інженерія – частина кібератак. Навпаки, кібератака може бути частиною загальної стратегії, основну частку якої займає соціальної інженерія.

3. Соціальна інженерія це в більшості випадків непередбачувана подія. Насправді соціальна інженерія завжди реалізується через таргетинг. У найпростіших випадках її фокус спрямований на організацію, в більш просунутих – на конкретну людину.

4. Соціальна інженерія можлива через низький рівень обізнаності у сфері інформаційної безпеки або низького рівня зрілості системи реагування на кіберінциденти та політики безпеки організації. Насправді соціальна інженерія за визначенням діє від розвіданого рівня обізнаності інформаційної безпеки та рівня зрілості системи ІБ, для чого завжди

починається з вивчення об'єкта атаки. Часто це найтриваліший і найбільш трудомісткий етап роботи соціального інженера.

Межі можливостей соціальної інженерії

У просунутих варіантах соціальна інженерія – це витончена галузева політика «професійних» команд шахраїв і технічних фахівців різних профілів. Щоб уявити, на що вони здатні, рекомендується вивчати не тільки відомі кібер інциденти, пов'язані з експлуатацією проблем людського фактора, а вивчити біографії найвидатніших соціальних інженерів (в т.ч. професійних шахраїв) за останнє сторіччя.

Як же працює соціальна інженерія? Кожна стратегія передбачає кілька етапів, і чим вище рівень зловмисника, тим менше він буде слідувати якимось певним скриптам послідовності дій [4]. Приклад життєвого циклу таких атак представлений на рисунку 1.

Рис. 1. Життєвий цикл соціальної інженерії

Кожен етап містить потенційно нескінченні комбінації нетехнічних заходів: техніки ініціації, первинної обробки, прийменників, добування інформації, впливу, обману і маніпуляції [5].

Окремо потрібно зупинитися на атаках на рівень підсвідомості. Це вкрай важливо для розуміння меж можливості захисту від витончених атак соціальної інженерії. Це більше теоретичне обґрунтування «на пальцях», але його досить для розуміння проблематики. Якщо розглядати соціальну інженерію як одну з ТОП-3 загроз людства, то в першу чергу тут йдеться про «злом» підсвідомості людського мозку, тобто коли дії атакуючих спрямовані не на рівень свідомості, а на рівень підсвідомості.

Основні типи та види атак соціальної інженерії

Всі знають про зловмисника, який використовує свій технічний досвід для проникнення в захищені комп'ютерні системи і злому

конфіденційних даних. Цей тип зловмисників постійно робить новини, спонукаючи нас протистояти їх подвигам, інвестуючи в нові технології, які зміцнять нашу мережеву захист.

Однак є ще один тип зловмисників, які використовують різні тактики, щоб обійти наші інструменти і рішення. Їх називають «соціальними інженерами», тому що вони використовують одну слабкість, яка є в кожній організації: людська психологія. Використовуючи телефонні дзвінки та інші засоби спілкування з користувачами, ці зловмисники змушують людей передавати доступ до конфіденційної інформації організації.

У даній роботі буде розглянуто найбільш поширені типи атак, які використовують соціальні інженери:

Фішинг. Фішинг є найбільш поширеним типом атаки соціальної інженерії, яка відбувається сьогодні.

Адресний фішинг. У той час як більшість фішингових кампаній припускають масову розсилку електронних листів якомога більшої кількості користувачів, адресний фішинг відрізняється спрямованим характером. Цим способом зловмисники атакують конкретну особу або організацію, часто застосовуючи спеціально підібраний контент, який, як їм видається, надасть на жертву найбільший вплив

Клоновий фішинг. Цей тип атаки припускає, що зловмисники копіюють (клонують) раніше доставлене законне повідомлення, яке містить посилання або вкладення

Обман 419 або нігерійські листи. Багатослівне фішингових лист від невідомої особи, яка називає себе нігерійським принцом, є одним з найбільш ранніх і довгоживучих проявів подібних атак.

Телефоний фішинг. Фішингові атаки можуть відбуватися за допомогою звичайного телефону. В цьому випадку вони іноді позначаються як голосовий фішинг або «вішинг»

SMS-фішинг. SMS-фішинг (або «смішинг») – це злісний брат-близнюк вішинг, який здійснює ті ж шахрайські дії, але тільки за допомогою SMS-повідомлень (іноді додаючи до них шкідливі посилання).

Троянський кінь. Троянський кінь – це техніка ґрунтується на цікавості, страху або інших емоціях користувачів.

Послуга за послугу (Quid pro quo). Послуга за послугу – напади quid pro quo обіцяють вигоду в обмін на інформацію.

Привід. Привід – це ще одна форма соціальної інженерії, де зловмисники концентруються на створенні гарного приводу або сфабрикованої сценарію, який вони використовують, щоб спробувати вкрасти особисту інформацію своїх жертв.

Приманка (Bait). Приманка багато в чому схожа на фішингові атаки. Однак те, що відрізняє їх від інших видів соціальної інженерії – це обіцянка будь-якого предмета або блага, які зловмисники використовують для спокушання жертв.

Хвіст (Tailgating). У цих типах атак хтось без належної аутентифікації слід за перевіреним співробітником в обмежену область.

Дорожнє яблуко (Road apple). Дорожнє яблуко – цей метод є адаптацію троянського коня і полягає у використанні фізичних носіїв (CD, флеш-накопичувачів).

Зворотна соціальна інженерія. Зворотна соціальна інженерія – даний вид атаки спрямований на створення такої ситуації, при якій жертва змушена буде сама звернутися до зловмисника за «допомогою».

Приклади атаки соціальної інженерії в період військового стану.

Війна з росією вже зробила безпрецедентний вплив на різні сфери людської життєдіяльності, в тому числі на її сучасний технологічний уклад.

Кібератаки, які засновані на соціальної інженерії, часто співвідносяться з різними, вкрай хвилюючими ситуаціями. Події, пов'язані з війною не є винятком, особливо при нагнітанні обстановки. Сьогодні близько 88% актуальних новин в соцмережах присвячені війні. Негативні емоції новинної стрічки можуть бути обтяжені різного роду зловживаннями у використанні апарату математичної статистики. Об'єкти соціальних атак при війні мають принципову особливість. Для деяких співробітників компаній – це перший досвід віддаленої роботи. Не дивно, що за оцінками ряду фахівців, атаки соціальної інженерії, які спекулюють на тему війну як «приманки», домінують безпрецедентним чином. Наприклад, згідно з Sunet, з кінця лютого 2022 р число фішингових атак в Італії зросла аж в три рази! За заявою CheckPoint, за останні два тижні березня кількість зростання кібератак зросла в десять разів.

Слід відокремити, що існує декілька різновидів фішингових атак, а саме: атаки, які традиційно використовують інтернет-ресурси (пошту, веб-сторінки), текстові/SMS-повідомлення (ініціюють активну дію, шляхом обману) і голосові повідомлення (зокрема, використовують протокол VoIP).

Прикладами найпопулярніших типів атак соціальної інженерії, пов'язаних з війною є наступні:

1. Розсилка листів по електронній пошті з шкідливим вкладенням або посиланням на шкідливу програму або сайт. Джерела таких листів зазвичай маскуються під легітимні, наприклад, під керівника компанії, службу IT-підтримки, благодійну некомерційну організацію, фінансову або торговельну компанію (з дуже вигідними пропозиціями) та ін. Згідно з дослідженням TrenMicro, серед соціальних атак більше 65% становить саме спам-розсилка.

2. Пропозиції по установці шкідливих додатків, наприклад, карти поширення військових дій.

3. Відвідування фейковий веб-порталів, що маскуються під благодійні організації, страхові компанії. Фахівці з безпеки зафіксували вже вторинну хвилю появи обманних фішингових веб-сайтів, в назву яких входить похідні фрази віддаленого доступу – teams або zoom (додатки відео конференцій).

4. Фейкові новини, наприклад, що стосуються району знаходження, термінових повідомлень CDC, або просто вкидання, що паразитують на страху, стресі і нездоровому цікавості. Згідно з дослідженням британських вчених, при скоєнні комп'ютерних атак в 98% випадків використовуються методи соціальної інженерії. Зараз в Інтернеті представлено безліч яскравих прикладів тематичних атак, в тому числі українською мовою.

У стратегічному плані статистика сплеску кібератак в області соціальної інженерії і масове впровадження дистанційних робочих місць обумовлює необхідність і в удосконаленні нормативно-методичної бази захищеного віддаленого доступу, в першу чергу для інформаційних систем, які підлягають захисту відповідно до українського законодавства.

Висновки. Основним способом захисту від методів соціальної інженерії є розширення власних знань у сфері кіберзахисту, або навчання співробітників, якщо це стосується організації. Всі працівники компанії мають бути попереджені про небезпеку розкриття персональної інформації та конфіденційної інформації компанії, а також про способи запобігання витоку даних. Усі співробітники, в залежності від підрозділу і посади, повинен бути проінструктовані про те, як і на які теми можна спілкуватися зі співрозмовником, яку інформацію можна надавати для служби технічної підтримки, як і що повинен повідомити співробітник компанії для отримання тієї або іншої інформації від іншого співробітника.

Для захисту від атак на інформаційну безпеку підприємства за допомогою соціальної інженерії необхідно проводити навчання у цьому напрямку. На підприємстві необхідно додати у свої навчальні програми по інформаційній безпеці, наступні пропозиції:

1. Не відкривайте електронні листи з ненадійних джерел. З кимось із друзів або членом сім'ї особисто або по телефону, якщо ви отримали від них підозріле повідомлення електронної пошти.

2. Не довіряйте пропозиціям незнайомих людей. Сумнівайтесь! Якщо пропозиції здаються занадто хорошими, щоб бути правдою, вони, ймовірно, це шахрайство.

3. Необхідно купити антивірусне програмне забезпечення. Жодне IT-рішення не може захистити від всіх загроз, які пов'язані з соціальною інженерією, але вони можуть допомогти захистити від деяких атак.

4. Призначені для користувача облікові дані є власністю компанії. Всім співробітникам в день прийому на роботу має бути роз'яснено те, що ті логіни і паролі, які їм видали, не можна використовувати в інших цілях (на web-сайтах, для особистої пошти тощо), передавати третім особам або іншим співробітникам компанії, які не мають на це право. Наприклад, дуже часто, йдучи у відпустку, співробітник може передати свої авторизовані дані свого колеги для того, щоб той зміг виконати деяку роботу або подивитися певні дані в момент його відсутності.

5. Необхідно проводити вступні та регулярні навчання співробітників компанії, спрямовані на підвищення знань з інформаційної безпеки. Проведення таких інструктажів дозволить співробітникам компанії мати актуальні дані про існуючі методи соціальної інженерії, а також не забувати основні правила по інформаційній безпеці.

6. Обов'язковою є наявність регламентів з безпеки, а також інструкцій, до яких користувач повинен завжди мати доступ. В інструкціях повинні бути описані дії співробітників при виникненні тієї чи іншої ситуації.

Наприклад, в регламенті можна прописати, що необхідно робити і куди звертатися при спробі третьої особи запросити конфіденційну інформацію або облікові дані співробітників. Такі дії дозволять обчислити зловмисника і не допустити просочування інформації.

7. У корпоративній мережі компанії необхідно використовувати системи виявлення та запобігання атак. Також необхідно використовувати системи запобігання витоку конфіденційної інформації.

8. Всі співробітники повинні бути проінструктовані, як вести себе з відвідувачами. Необхідні чіткі правила для встановлення особи відвідувача і його супроводу. Відвідувачів завжди повинен супроводжувати хтось із співробітників компанії. Якщо співробітник зустрічає невідомого йому відвідувача, він повинен в коректній формі поцікавитися, з якою метою відвідувач знаходиться в даному приміщенні і де його супровід. При необхідності співробітник повинен повідомити про невідомого відвідувача в службу безпеки.

9. Необхідно максимально обмежити права користувача в системі. Наприклад, можна обмежити доступ до web-сайтах і заборонити використання знімних носіїв. Адже, якщо співробітник не зможе потрапити на фішинговий сайт або використовувати на комп'ютері флеш-накопичувач з «троянською програмою», то і втратити особисті дані він також не зможе.

Основний спосіб захисту від соціальної інженерії – це навчання співробітників. Необхідно знати і пам'ятати, що незнання не звільняє від відповідальності. Кожен користувач системи повинен знати про небезпеку розкриття конфіденційної інформації і знати способи, які допоможуть запобігти витоку. Попереджений значить озброєний!

Література:

1. Пол Екман. Психологія брехні. Обдур мене, якщо зможеш. 2018, 2009, 2001, 1992, 1985 by Paul Ekman. 231с. 2018.
2. Кристофер Хеднгеги. Мистецтво обману: Соціальна інженерія в шахрайських схемах. 2018 by John Wiley & Sons, Inc., Indianapolis, Indiana. 2018. 235с. <http://www.social-engineer.org>.
3. Хенрік Фексеус. Мистецтво маніпуляції. Як не дати себе обдурити. Друкується з дозволу автора та літературних агенцій Grand Agency та Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency, Sweden. 255 с. 2018

4. Serhii Laptiev. Удосконалений метод захисту персональних даних від атак за допомогою алгоритмів соціальної інженерії. Електронне фахове наукове видання «Кибербезпека: освіта, наука, техніка & quot;, 4(16), 2022. С. 45–62. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.16.4562> .

5. Serhii Yevseiev, Volodymir Ponomarenko, Oleksandr Laptiev, Oleksandr Milov Synergy of building cybersecurity systems: monograph / S. Yevseiev, V. Ponomarenko, O. Laptiev, O. Milov and others. – Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 188 p. 2021. DOI: 10.15587/978-617-7319-31-2

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/31>

PROBLEMATIC ISSUES OF TRAINING OF THIRD-LEVEL EDUCATION APPLICANTS IN UKRAINE

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Starinskyi M. V.

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Department of Administrative, Economic
Law and Financial and Economic Security,
Educational and Scientific Institute of Law
Sumy State University,
Sumy, Ukraine*

Старинський М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного,
господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету,
гарант ОНП третього рівня 081
«Право»
м. Суми, Україна*

Сучасний розвиток вітчизняної системи освіти характеризується постійними змінами та трансформаціями. Починаючи з середини 2000-х років освітній процес постійно реформується, вдосконалюється і трансформуються існуючі інструменти реалізації освіти, виникають нові, що кардинально відрізняються від попередньо існуючих.

Починаючи з запровадженням в Україні Болонського процесу, ситуація з реформуванням у сфері освіти взагалі набула досить химерного характеру. Як свідчить аналіз змін, що відбулися під впливом вказаного процесу, вітчизняні реформатори для вдосконалення, взяли від Болонського процесу лише ту частину, яка була вигідна лише адмініструванню освіти, а не її якості. Як результат наступні роки пройшли в процесі підлаштування наявних механізмів вітчизняної освіти під «урізану Болонську систему». Наслідком цього в Україні сформувалась гібридна система вищої освіти з надзвичайно шкідливими для її якості механізмами, особливо в частині роботи науково-педагогічних працівників.

Також варто вказати, що в середині 2010-х років самі родоначальники Болонського процесу визнали його неефективним та

таким, що негативно вплинув на якість освіти в державах Європи. Проте, не дивлячись на це, вітчизняні реформатори продовжили курс на впровадження цих механізмів у вітчизняну систему освіти.

Окреслена ситуація стосується практично всіх рівнів освіти та галузей знань, в тому числі і в галузі права.

Враховуючи вище зазначене вважаємо за необхідне звернути увагу на ряд проблемних питань, на які варто звернути увагу в процесі подальшого реформування системи підготовки здобувачів на третьому рівні освіти.

Як показує аналіз практики підготовки здобувачів третього рівня всі найбільш актуальні питання, на які варто звернути увагу можна поділити на два блоки, а саме: а) питання пов'язані з процесом підготовки здобувачів третього рівня; б) питання пов'язані з науково-педагогічними кадрами.

Для короткого розкриття сутності проблем першої групи коротко зазначимо основні нормативні положення.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності. Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Аналіз наведеного дає можливість говорити про те, що підготовка на третьому рівні освіти передбачає значний обсяг свободи освітнього процесу та творчого начала в науковій діяльності. На практиці ситуація виглядає досить неоднозначно, оскільки чинним законодавством передбачені чіткі межі навчальних програм, які ВНЗ/наукова установа в обов'язковому порядку має дотримуватись для проходження акредитації освітньої-наукової програми.

Особливу увагу варто звернути на ситуацію скасування наукових спеціальностей на третьому рівні. Це призводить до практично повної неможливості якісної підготовки здобувачів, оскільки вони мають оволодіти всією сукупністю теоретичних знань в певній галузі за всіма спеціальностями. Для прикладу в галузі права на сьогодні існує 11 спеціальностей (основних) та 3 (суміжних). Також в цьому аспекті досить дивною виглядає ситуація зі збереженням спеціальностей при підготовці докторів наук, оскільки така ситуація призводить до непослідовності набуття та примноження наукових знань.

Також велику проблему складають питання забезпечення напрямків дослідження. Враховуючи вимоги МОН України при вступі здобувача на навчання ВНЗ/наукова установа зобов'язана забезпечити формування

разової спеціалізованої ради за темою дослідження. А враховуючи значну частку творчого елемента в науковій роботі є великий ризик зміни вектору наукового дослідження від його початку до завершення.

Розкриваючи сутність проблемних питань пов'язаних з науково-педагогічними кадрами, хотілося б зазначити наступне.

Підготовка здобувачів третього рівня вимагає від науково-педагогічних кадрів надзвичайного професіоналізму та високого наукового рівня. Підготовка якісних освітніх компонентів потребує значних інтелектуальних, моральних та фізичних ресурсів. Як наслідок, науково-педагогічні працівники, які здійснюють підготовку на третьому рівні освіти мають витратити величезну кількість матеріальних ресурсів для того щоб відповідати встановленим вимогам. А коли постає питання про їх компенсацію, в переважній більшості вони залишаються не вирішеними. В цій ситуації фаховим викладачам значно простіше здійснювати підготовку на нижчих рівнях освіти.

Також величезну проблему складають питання навчального навантаження науково-педагогічних працівників, оскільки норматив викладання не більше трьох освітніх компонентів ВНЗ практично не дотримується.

Таким чином, підсумовуючи зазначене, хотілося б звернути увагу вітчизняних реформаторів системи вищої освіти на вказані проблеми та запропонувати їм брати за зразок лише провідні та ефективні механізми, застосування яких може бути дієвим в сучасних умовах функціонування нашої держави.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/32>

RECONSTRUCTION OF MODERN UKRAINIAN EDUCATION: DESTRUCTION AND CHALLENGES OF WAR

ВІДБУДОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: РУЙНУВАННЯ ТА ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Strilchuk L. V.

*Doctor of historical sciences, professor
Head of the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Стрільчук Л. В.

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

Війна внесла величезні зміни в усі сфери життя мільйонів людей: чи то у звичний спосіб життя, чи то щодо доступу до медичного обслуговування, чи, то, до можливості здобувати освіту. Запропонована наукова розвідка присвячена змінам у сфері освіти, які напряму пов'язані із війною, руйнацією системи освіти, як такої, та навчальних

закладів. Нині триваюча російська агресія супроти України призвела до глобальних зрушень у системі освіти, як шкільної, так і вищої, оскільки сотні тисяч здобувачів освіти, як і учителі та викладачі вишів, змушені були покинути свої домівки, переїхати у більш безпечні райони України, чи, навіть, за кордон. Окрім того зруйновано сотні шкіл, десятки вищих навчальних закладів, понівечено навчальне обладнання, а на окупованих територіях, здебільшого, освітній процес, з початком нового навчального року так і не розпочався.

За офіційною державною статистикою, станом на 20 жовтня 2022 року в Україні повністю зруйновано 329 закладів освіти, а 2 321 заклад піддано руйнації [2]. Більшість освітніх установ, які постраждали знаходяться безпосередньо неподалік, або ж на лінії фронту, у південних та східних областях України, зокрема, сумними лідерами у цьому сенсі є: Донецька область – 725 освітніх закладів, м. Харків та Харківська область – 528 закладів освіти, м. Київ та Київська область – 85 та 191 навчальний заклад, відповідно, Миколаївська – 228. Станом на кінець жовтня, руйнувань освітнім установам не завдано у Волинській, Івано-Франківській, чернівецькій та Закарпатській областях [2].

На даний час не можливо оцінити усі збитки завдані війною системою української освіти, адже це не лише зруйновані приміщення шкіл та університетів, це втрачені педагогічні кадри, які загинули під час обстрілів або ж на фронті, чи емігрували за межі України, це, також, мільйони учнів та студентів, що змушені були припинити навчання (з різних причин) і т.д. Усі ці дані можливо буде підрахувати після завершення війни, однак уже сьогодні можна із впевненістю стверджувати, що українській освіті заподіяно величезної шкоди війною.

Нажаль, мусимо констатувати той факт, що війна оголила проблемні моменти системи сучасної української освіти. Русифікований Схід країни, недостатня кількість годин у шкільних та вузівських програмах на вивчення української мови та історії України, появилися через проблеми колаборації, що мають, нині, місце на окупованих територіях. Тому, одним із важливих аспектів, на думку авторки, який має недомно бути впровадженим у систему сучасної української освіти – це поглиблені курси вітчизняної історії та української мови.

Іще одним аспектом, котрий варто врахувати у подальшій розбудові сучасної вітчизняної освіти є військова підготовка учнів та студентства. В умовах нинішньої російсько-української війни військова підготовка у школі набула особливої актуальності, і більшість шкіл залучають до викладання цього предмету діючих військових, що, безумовно, мало б бути збережено і після завершення війни. Адже, як показала практика, військова підготовка є надзвичайно важливою, і, є, запорукою самозбереження та виживання в умовах воєнних дій.

Нинішня російсько-українська війна колосальні матеріальні втрати у системі освіти найбільше завдала на Сході та Півдні України, у районах безпосереднього ведення військових дій та прифронтових областях, і

саме цей регіон вимагатиме, в недалекому майбутньому, найбільших капітаалвкладень та людського (кадрового) фактору. Не секрет, що частина педагогічних кадрів (значно менша, ніж можна було сподіватися) прийняла сторону російських окупаційних властей, прередусім йдеться про Херсонщину, Донеччину, Луганщину та Крим, і тим самим, є безповоротно втраченими для української системи освіти як колаборанти. Інша частина педагогічних кадрів не вижили в окупації, були депортовані, або ж вдалися до біженства. Саме тому, переліченим регіонам, не вдасться уникнути кадрового голоду у період відбудови системи освіти. Схожі процеси українська освіта переживала після Другої світової війни [3, с. 70 – 71], тому певний досвід її відбудови було б корисно запозичити і нині.

Додаймо до цього руйнування/наявність житла для педагогічних кадрів. За умов руйнації, що їх нині зазнали східні та південні регіони України, Сумщина, Чернігівщина, тощо, постає іще одна проблема, забезпечення нормальної життєдіяльності педагогічних кадрів після звільнення окупованих територій, адже від цього фактору прямо залежить можливість віднослення системи освіти.

Поза сумнівом, нинішні можливості навчання, як то онлайн-уроки відкривають широкі можливості перед учасниками навчального процесу, однак, і вони, не завжди є виходом із складної ситуації. Адже на окупованих територіях України, повністю було відмінено українські навчальні програми і замінено їх на російські, що негативно позначилося на освітньому процесі в окупованих регіонах.

За нинішніх умов, матеріальне становище внутрішніх переселенців, умови для навчання їхніх дітей та студентської молоді, є суттєво відмінними. Держава та волонтерські організації взяли на себе забезпечення усім необхідним школярів, розпочинаючи від шкільного приладдя і завершуючи одягом та взуттям, харчуванням. Однак, умови та можливості для навчання, в умовах війни, залишаються різними в багатьох регіонах України. Далеко, не в усіх областях буде можливість відвідування шкіл у холодні осінньо-зимові місяці, через неможливість забезпечити опалення. Кризи з енергетичним забезпеченням можуть суттєво вплинути на онлайн-навчання, зокрема його регулярність та якість.

В умовах нинішньої російсько-української війни учительство та викладачі вищих учбових закладів є тією частиною інтелігенції на яку вище державне керівництво поклало та покладає важливу місію виховання та навчання нових поколінь українців, які у подальшому розбудовуватимуть державу, саме тому якнайшвидше відновлення системи освіти порушеної війною нині є одним із важливих та пріоритетних завдань для влади.

Література:

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). О. Рафальський, Я.Калакура, В. Коцур, М. Юрій. Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн.2. С. 355.

2. Росія знищує українську освіту. *Інфо фронт*. URL: t.me/uavvarinfographics/ Дата звернення: 20.10.2022.

3. Стрільчук Л. Освітня політика радянської влади на землях Західної України (1939 – 1941 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Історичні науки*. № 5 (354) 2017. С. 70 – 78.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/33>

THE CURRENT STATE OF TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY AT THE THIRD LEVEL OF HIGHER EDUCATION

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Tesliuk I. O.

*candidate of Sciences
Head of doctoral and postgraduate studies,
Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine*

Постійні виклики суспільства спонукають до необхідності безупинного удосконалення, модернізації й реформування освіти та науки. Без уваги не залишається і третій освітньо-науковий рівень вищої освіти, який з 2016 року пройшов суттєву трансформацію концептуального, психологічного, фінансового, організаційного та ін. характеру.

Пройшовши етап захистів дисертаційних робіт відповідно до вимог «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, в січні 2022 року українським науковцям довелося переформатовуватись на вимоги «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Однак, в результаті вторгнення в нашу Державу російської федерації та запровадження воєнного стану в Україні, науковцям не залишається більш нічого як продовжувати бути рушійною силою прогресу.

Позитивним є ухвалення Урядом Постанови [1] до «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», які стосуються обчислення строків та можливості захисту дисертації після воєнного стану.

Слід зазначити, що наука визначає напрямок розвитку нашої держави, особливо сьогодні, у період воєнного стану в Україні,

адаптивні умови здобуття вищої освіти підштовхують до пошуку нових шляхів реалізації здобуття та надання освітніх послуг, які б відповідали сьгоднішнім умовам ринку праці. Помічається продовження захистів дисертацій, а це говорить про те, що освітньо-науковий процес триває.

Однак, негативними аспектами, які в цілому впливають на стан підготовки докторів філософії вважаємо наступне:

- зростання міграційних потоків, а саме, виїзд за межі України значної частини, з одного боку – науково-викладацького складу, а з іншого – здобувачів освіти;

- складність фінансових можливостей щодо оплати освітніх послуг через втрату роботи;

- неможливість виконання освітньо-наукової програми через фактичне перебування на окупованій території, втраті доступу до електронних наукових джерел (наукової інформації), недостатня можливість повноцінної комунікації із закладом вищої освіти;

- зниження мотивованості та невбачання доцільності подальшого здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії;

- відсутність системної організації академічної мобільності, а також ускладнення реалізації права на міжнародну академічну мобільність для здобувачів-чоловіків;

- недостатність часу для засвоєння ОНП та підготовки наукових досліджень протягом чотирьох років.

Орієнтуючись на виконання основного стратегічного завдання – якісну підготовку науково-педагогічних кадрів, вважаємо за доцільність:

- ведення активної популяризації науки, у тому числі, наголошення на престижності та перспективності навчання на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти;

- створення єдиного алгоритму формування у здобувача особистості науковця, що відповідає би сучасним європейським стандартам;

- адаптування закладами вищої освіти ОНП під сьгоднішні умови, наприклад, включення в якості обов'язкової складової академічної мобільності, гнучкість графіку навчального процесу, враховуючи індивідуальний підхід до здобувача;

- забезпечення раціонального впровадження дистанційного або змішаного навчання, яке дасть змогу здобувачеві повноцінно набути фахові компетентності;

- збільшення терміну навчання у аспірантурі до п'яти років, для можливості приділити більше часу на дослідження, апробації наукової роботи;

- визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень, з урахуванням проблемних питань, які виникли в умовах воєнного стану в Україні, що надасть можливість здобувачам дослідити та визначити шляхи їх вирішення;

- проведення науковими керівниками систематичної роботи у напрямку підтримки мотиваційного стану (бажання) здобувачів продовжувати роботу над науковим дослідженням тощо.

Отже, вважаємо, що в умовах воєнного часу, головним завданням закладу вищої освіти є надання в повній мірі освітньо-наукових послуг, з урахуванням безпекової складової.

Література:

1. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Постанова Кабінет Міністрів України від 21 березня 2022 р. № 341. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmini-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-12-sichnya-2022-r-44-341>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/34>

ACADEMIC MOBILITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Filipovych M. V.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Volyn National University
named after Lesya Ukrainka*

Філіпович М. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
докторантка
Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

Початок воєнних дій на території України призвів до зміни всіх соціальних, політичних, економічних сфер. Війна змусила керівництво державою приймати не притаманні для мирного часу рішення, при тому намагаючись зберегти соціально-економічну стабільність на тій території України, яка не перебувала у безпосередній зоні бойових дій.

Тому, склалась досить унікальна ситуація, що з однієї сторони в країні триває війна, яка обмежує виконання та реалізацію певних норм, зокрема, щодо академічної мобільності, з іншої сторони – ряд країн надаючи нашої державі гуманітарну допомогу запропонували нові можливості для академічної мобільності, що дозволило б у свою чергу зберегти науково-педагогічні кадри та здобувачів освітніх послуг. Адже академічна мобільність, це саме той інструмент який дозволяє виїхати на безпечні території, подальше від війни, при тому не втрачаючи свій статус.

Слід нагадати, що академічна мобільність у світі розглядається як один із пріоритетів Болонського процесу, саме завдяки його ефективній реалізації вбачається підвищення якості освіти. Україна приєднавшись до Болонського процесу у 2005 році визнала необхідність сприянні мобільності, що у свою чергу дозволило б українській освіті більш швидко інтегруватися в європейській освітній простір.

Шляхи реалізації академічної мобільності є багатосторонні. Це і внутрішня і зовнішня мобільність, направлення працівників та здобувачів у заклади партнери, як і прийом працівників та здобувачів від

університетів партнерів. Звичайно, у часи воєнного стану питання прийому здобувачів освіти та викладачів у навчальні заклади відпало, у той же час воєнні дії які відбуваються на території України з 24 лютого 2022 року ще більш актуалізувала академічну мобільність.

Щодо зовнішньої мобільності студентів, то до початку війни фактично лише тисячні частки одного відсотка від загальної кількості українських студентів користувалася цим шляхом в рамках прямих угод між українськими та закордонними ВНЗ. Проте, ця статистика не відображала реального стану зовнішньої мобільності здобувачів освіти, оскільки точної цифри українців, які здобувають освіту за кордоном не має, як, зрештою, і статистики скільки студентів поверталосся після отримання диплому в Україну.

В десятку країн, де найчастіше навчалися українці, входили Польща, Німеччина, США, Франція, Чехія, Італія, Угорщина, Австрія, Великобританія і до недавнього часу Росія [1]. З початком бойових дій академічна мобільність у російські заклади освіти припинилася, і цей потік був направлений на захід. Найбільш запитуваними країнами стають Польща, Німеччина, Австрія, Угорщина, Англія, Чехія.

Якщо говорити про зовнішню академічну мобільність українських викладачів до війни, то ситуація і ще гірша: стажування викладачів українських вищих навчальних закладів у провідних європейських університетах ніяк не координувалася й не фінансувалася навчальними закладами чи державою. Не вирішувало ситуації і укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами. Оскільки, вітчизняні університети здебільшого покладали витрати «за рахунок приймаючої сторони» або за власний кошт викладача, максимум, що могли собі дозволити – це збереження середньої заробітної плати на час стажування та оплати дорожніх витрат.

При такій картині, найбільш дієвою була внутрішня мобільність, як здобувачів освіти, так і науково-педагогічних кадрів оскільки не потребувало великих затрат ні фінансових, ні фізичних. Тенденції до підвищення рівня внутрішньої мобільності здобувачів освіти сприяло спрощення механізму переведення з одного ВНЗ до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS та процеси пов'язані з акредитацією / не акредитацією освітньо-наукових/професійних/творчих програм.

Наслідком воєнних дій стало, те що українці можуть скористатися тимчасовим чи повноцінним навчанням через різні програми грантів, стипендій чи програм мобільності. Європейська комісія запровадила виняткові заходи для інтеграції освітян України за проектами мобільності програми ЄС “Еразмус+” на період війни в Україні.

13 травня 2022 року під час засідання Уряду було схвалено Постанову Кабінету Міністрів України № 599 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності» якою, зокрема визначено процедуру реалізації права на академічну мобільність, порядок проходження, визнання та

зарахування результатів академічної мобільності для українських учасників в межах міжнародної співпраці в галузі освіти, науки, інновацій.

Учасниками академічної мобільності відповідно до цього Порядку можуть бути:

громадяни України, іноземці та особи без громадянства, особи, яким надано статус закордонного українця, особи, яких визнано біженцями, та особи, які потребують додаткового захисту, які здобувають фахову передвищу, вищу освіту певного освітнього, освітньо-наукового/освітньо-творчого рівня, науковий ступінь за денною (очною) формою здобуття освіти (з відривом від виробництва) або працюють за основним місцем роботи в певному українському закладі фахової передвищої, вищої освіти (науковій установі) і які на умовах і в порядку, визначених цим Порядком, беруть участь у програмі академічної мобільності в іноземному або іншому українському закладі освіти (науковій установі) [4]. Як бачимо у документів не зазначено жодних дискримінаційних моментів за віком чи статтю, основна обмежуюча умова – денна форма навчання, адже станом на початок 2021/2022 навчального року в Україні кількість жінок, які здобували освіту становило 53,8%, з них на денній формі навчання 50%, а у викладацькому складі наукових та науково-педагогічних працівників жіночої статті 58,8% [3].

Прийняттям даної Постанови передбачалося гарантування права на безпечну освіту здобувачам освіти, які вимушено покинули місце свого постійного перебування або Україну та вважалося, що це сприятиме поверненню здобувачів освіти назад до України після завершення війни. Даний нормативний акт мав гарантувати право на безпечні умови праці і для наукових та науково-педагогічних працівників, щоб підтримало інтелектуальний потенціал України, оскільки передбачалося, що це забезпечить збереження посади за основним місцем роботи до двох років.

На початках чимало освітніх закладів розпочали напрацьовувати свої алгоритми зовнішньої мобільності. Як приклад, може слугувати інформація розміщена на сайті КПП ім. Ігоря Сікорського – алгоритм роботи академічної мобільності в умовах дії правового режиму воєнного стану для НПП [2].

Однак, уже восени 2022 року, коли більшість навчальних закладів України на території на якій не ведуться активні бойові дії переходять з дистанційної форми навчання, що вперше були впровадженні у зв'язку з пандемією і початком воєнних дій з 24 лютого до 1 липня, на традиційне – в живу, постало питання виконання навчального навантаження викладачами. Якщо для здобувачів освіти більшість навчальних закладів дозволили користуватися такою формою навчання як індивідуальний план, то науково-педагогічні працівники, які покинули Україну, змушені були розраховуватися з роботи, або у кращому випадку оформляти наукові стажування чи підвищення кваліфікації у формі тривалого стажування у

вищих навчальних закладах закордоном. Таким чином, дана постанова фактично втратила свою сутність.

При тому ахілесовою п'ятою зовнішньої академічної мобільності є гендерні та вікові показники. Здобувачі освіти та працівники вищих навчальних закладів можуть скористатися правом на участь в академічній мобільності (навчання(стажування) з врахуванням вимог ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Зокрема, чоловіки віком від 18 до 60 років не можуть перетинати кордон у даний час, навіть, за наявності довідки Ф-20 (про відстрочку). Якщо здобувач вищої освіти бажає бути переведеним до іноземного ЗВО, то переведення здійснюється за процедурами, передбаченими законодавством України та нормативними документами. Таким чином, цими можливостями можуть скористатися виключно чоловіки віком до 18 років чи після 60 років та жінки, якщо вони не є військовозобов'язаними.

Здобувач зобов'язаний здійснити всі процедурні питання переведення за українськими нормативними актами за першої можливості (по завершенню війни). У разі неповернення на навчання після закінчення дії правового режиму воєнного стану та не оформлення документів згідно чинних процедур, здобувач буде відрахований за невиконання індивідуального навчального плану. Щодо здобувачі першого курсу всіх рівнів вищої освіти то вони НЕ можуть бути переведені до іноземних ЗВО.

Працівники навчального закладу можуть брати участь в академічній мобільності, якщо їм не заборонено перетин державного кордону України (виїзд) і навіть при умові отримання запрошення від іноземного закладу чи гранту не гарантує того, що особи чоловічої статі віком від 18 до 60 років зможуть скористатися правом на академічну мобільність.

Отже, здобувачі освіти у період воєнного стану можуть скористатися внутрішньою академічною мобільністю за спрощеним порядком який досить активно рекламували навчальні заклади з територій де не велися активні бойові дії. У той час, зовнішня мобільність покладається на осіб жіночої статі або осіб чоловічої статі віком до 18 років, що фактично досить ефемерно. Щодо викладачів, то попри активну рекламну кампанію по залученню здобувачів освіти до внутрішньої мобільності, аналогічної компанії з боку навчальних закладів щодо залучення викладачів не спостерігалось. Проблематичною лишилася і зовнішня мобільність науково-педагогічних працівників, адже тут теж обмеження за гендерною приналежністю та віком – зовнішньою мобільністю можуть скористатися лише жінки та чоловіки віком від 60-ти. Чоловіки віком до 60-ти мажуть брати участь у проєктах зовнішньої мобільності лише при умові онлайн його проведення. Таке становище значно утруднює академічну мобільність як для здобувачів освіти, так і для науково-педагогічних працівників, що у свою чергу не сприяє стабілізації та якості надання освітніх послуг.

Література:

1. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/akademichna-mobilnist-yak-faktor-integracii-ukraini-u-svitoviy>
2. Алгоритм роботи академічної мобільності в умовах дії правового режиму воєнного стану для НПП. <https://vpi.kpi.ua/index.php/home/1206-alhorytm-roboty-akademichnoi-mobilnosti-v-umovakh-dii-pravovoho-rezhymu-voiennoho-stanu-dlia-npp.html>
3. Жінки та чоловіки/ Демографічна та соціальна статистика. https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/gender/gender_dok/2017/osvita/osvita_2017.htm
4. Порядок реалізації права на академічну мобільність. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/35>

MODERN VECTORS OF DEVELOPMENT OF THE PRINCIPLES OF TEACHING CLINICAL ANATOMY IN THE ASPECT OF INTEGRATION INTO PRACTICAL MEDICINE

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ПРИНЦИПІВ ВИКЛАДАННЯ КЛІНІЧНОЇ АНАТОМІЇ В АСПЕКТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ПРАКТИЧНУ МЕДИЦИНУ

Sherehii A. A. Шерегій А. А.

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри загальної хірургії
медичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
м. Ужгород, Україна*

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри загальної хірургії
медичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
м. Ужгород, Україна*

Рівень вимог до якості підготовки лікаря-фахівця стало зростає в динаміці, проте критерії вихідного рівня оволодіння теоретичним матеріалом, зокрема охопленим предметом «Клінічна анатомія», залишаються в рамках наукових програм.

Тенденції розвитку сучасної медицини диктують необхідність приведення змісту занять з боку викладачів морфологічних дисциплін до потреб практичного лікаря таким чином, аби фактологія викладення матеріалу раціонально поєднувалася із клінічною спрямованістю, залишаючи при цьому високі вимоги до рівня морфологічних знань у майбутніх лікарів. [1, с.40]

Важливим компонентом сучасної медичної освіти є впровадження сучасних технологій в освіті та принципів доказової медицини (англ. evidence-based medicine), в основі якої лежить досконала візуалізація та

беззаперечність отриманого образу, в тому числі і за допомогою сучасних діагностичних образотворчих приладів. Такий підхід позбавить студентів, випускників медичних ВУЗ-ів, недоотримання теоретичного клінічного багажу і відкриє простір вільного розпізнавання картин ендоскопічних, ультразвукових, променевих та інших методів діагностики, що не передбачено традиційним підходом із використанням виключно вологих препаратів, таблиць, макетів та малюнків з атласів [3, с.36].

На кафедрі загальної хірургії у відповідності до навчальних планів розроблені профільні лекції-візуалізації. Так на стоматологічному факультеті план лекцій і практичних занять складено в бік збільшення інформації по лицьовому відділу голови та шиї. Звертається увага на особливості оперативних втручань у щелепно-лицьовій хірургії.

Перехід на бально-рейтингову систему також стимулює учнів, коли у процесі опитування, дискусій студенти накопичують бали під час усіх видів навчання. На кожному практичному занятті проводиться контроль у вигляді тестових завдань першого та другого рівня.

Вміння використовувати отримані знання та з метою контролю засвоєння теми пропонуються питання третього рівня – на конструювання та вирішення ситуаційних завдань що містять інформацію, отриману за допомогою променевих методів дослідження та ендоскопії. Велика частина практичних занять відводиться самостійній роботі студентів. Таким чином, на кафедрі загальної хірургії закладаються основи клінічної анатомії та мануальні навички, необхідні в майбутньому для постановки діагнозу, вірного трактування отриманого зображення в процесі діагностичного пошуку, розуміння симптомів захворювань і механізму розвитку ускладнень. Деякі практичні заняття, наприклад з вісцерології, необхідно проводити у вигляді дискусії з клінічних ситуацій. Таким чином, для мотивації студентів молодших курсів до майбутньої роботи в практичній охороні здоров'я проявляється зацікавленість та мотивація [2, с. 19].

Досвід викладання дисципліни «клінічна анатомія» дозволяє зробити висновок про доцільність додаткового введення викладання основ трактування результатів параклінічного обстеження методами візуалізації, застосовуваних в клінічній практиці у навчальний процес з метою прискорення становлення молодих фахівців в процесі професійного зростання.

Література:

1. Акопов А. Л., Иванов В. А. Использование биологического материала и других наглядных пособий для преподавания нормальной и клинической анатомии: Оперативная хирургия и клиническая анатомия. 2017. № 1(2). с. 40-42. <https://doi.org/10.17116/operhirurg20171240-42>
2. Білаш С. М. Сучасні аспекти вивчення клінічної анатомії та оперативної хірургії / С. М. Білаш, О. М. Проніна, М. М. Коптев. Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні :

матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 21 березня 2019 р.). Полтава, 2019. с. 18–20.

3. Дыдыкин С. С., Васильев Ю. Л., Богоявленская Т. А., Кытько О. В., Жандаров К. А. Современные цифровые методы обучения в клинической анатомии. Оперативная хирургия и клиническая анатомия. 2019. № 3(4)ю с. 34-41. <https://doi.org/10.17116/operhirurg2019304134>

МАТЕРІАЛИ
VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ**

18 – 20 листопада 2022 року

с. Світязь Шацького району Волинської області

Підписано до друку 03.11.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 7,44. Тираж 100. Замовлення № 1122-018.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.